SOLOMON VAIMBERG

STUDII DE LIMBA RUSĂ CONTEMPORANĂ

Editura Universităţii din Bucureşti

SOLOMON VAIMBERG

STUDII DE LIMBA RUSĂ CONTEMPORANĂ

Editura Universităţii din Bucureşti
2000

Referenţi ştiinţifici: Conf. dr. S. Wolf
Conf. dr. M. Gheorghiu

STUDIES IN CONTEMPORARY RUSSIAN

ЭТЮДЫ ПО СОВРЕМЕННОМУ РУССКОМУ ЯЗЫКУ

Şos. Panduri 90-92, Bucureşti - 76235; Tel./Fax: 410.23.84

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale
VAIMBERG, SOLOMON
Studii de limba rusă contemporană / S. Vaimberg - Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2000
240 p.; 23,5 cm.
Bibliogr.
ISBN 973-575-436-3

811.161.1

CUVÂNT ÎNAINTE

Studiile, în diverse limbi, cuprinse în volumul de față abordează îndeobşte teme care m-au preocupat de multă vreme ca cercetător şi cadru de predare a limbii ruse vorbitorilor de limbă română. Limbă de achiziție pentru mine însumi, m-am convins, de-a lungul anilor, că dificultățile pe care le-am întâmpinat în însuşirea rusei sunt, în linii mari, aceleaşi pentru toate seriile de studenți care au purces ulterior la studiul ei. Reflecțiile pe marginea acestei realități obiective s-au convertit treptat, prin generalizarea datelor primare, în cercetări teoretice de sine stătătoare, care se pot dovedi utile celor interesați de lingvistica rusă. Am ajuns, astfel, la concluzia că studiile elaborate de cercetători nenativi au adesea substrat contrastiv, chiar dacă autorii nu şi-au propus în mod premeditat să supună comparației idiomul alogen cu cel matern. Aşa s-ar putea motiva, în volumul de față, predilecția pentru problematica verbului rus: complexitatea şi bogăția semantică a acestei clase de cuvinte, discrepanțele categoriale față de verbul românesc sunt de natură să atragă din capul locului atenția cercetătorului. Acelaşi lucru e valabil şi pentru compartimentul pronominalelor – clasă închisă de cuvinte cu un înalt grad de incifrare idiomatică, pentru problemele de topică,

"internă" sau "externă" ş. a. Studiile care se prezintă sub forma unor contribuţii la nivelul lingvisticii sau didacticii generale interesează rusistica fie şi sub raportul materialului ilustrativ cu care se operează.

În unele cazuri, s-a procedat la un şir de remanieri, la actualizarea unor formulări sau a unor exemple ilustrative, la o seamă de completări bibliografice. De aceea, data notată la sfârşitul textului trimite la anul versiunii iniţiale, care nu coincide neapărat cu cea oferită în volum.

Autorul

COMPUNEREA ADJECTIVELOR ÎN LIMBILE RUSĂ ŞI ROMÂNĂ

Unul dintre aspectele cele mai interesante ale contactului lingvistic rus-român îl constituie răspândirea, într-o serie de ramuri de activitate, a cuvintelor compuse, în particular a adjectivelor. Îndeosebi se face resimţită această înrâurire în limba publicisticii actuale, ca urmare a traducerilor din limba rusă. După cum se ştie, în această limbă compunerea reprezintă unul din mijloacele cele mai active de formare de noi adjective, posedând infinite posibilităţi şi procedee de îmbinare, spre deosebire de limba română, unde compunerea a constituit totdeauna un mijloc de formare a cuvintelor de importanţă secundară în comparaţie cu derivarea. Din acest punct de vedere, mi s-a părut interesant de urmărit cum şi ce anume se redă în limba română din multitudinea de adjective compuse de care dispune limba rusă.

Practica traducerilor nu s-a orientat spre evitarea cu orice preţ a adjectivelor compuse ca nefiind conforme cu procesele generale de formare a cuvintelor noi în limba română. Acolo unde s-a crezut posibil, ea nu s-a ferit, deşi poate uneori fără suficiente rezerve şi nu

cu destul discernământ, să recurgă tot la formații compuse, spre a nu îngreuna expunerea prin perifraze lungi şi obositoare. În felul acesta, în limba traducerilor au apărut un mare număr de cuvinte compuse, care au ajuns să fie întrebuințate şi în mod independent.

Răspândirea cuvintelor compuse a fost favorizată, în afară de aceasta, şi de factori intrinseci – de capacitatea lor de a exprima cu multă precizie, în limitele unei singure unități lexicale, un conținut mai larg şi mai bogat, respectiv – cu referire la adjectiv – de a sublinia strânsa legatură între două însuşiri ale aceluiaşi obiect. În acest sens, grupul sintactic, bunăoară, *dezvoltare economico-socială* nu reprezintă simpla dublură a construcției cu adjectivele considerate separat "dezvoltare economică şi socială", ci un sinonim al ei, oferind astfel vorbitorului un mijloc suplimentar de a-şi nuanța comunicarea în funcție de gradul de apropiere şi legătura logică pe care o stabileşte între noțiunile de exprimat.

Cu toate acestea, în limba română nu s-au calchiat decât un anumit număr de modele ruseşti, a căror organizare internă învederează raporturi sintactice şi semantice determinate între elementele componente.

Nu s-au creat pe teren românesc compuse acolo unde în componența originalului rusesc intrau adjective de relație pentru care nu existau echivalente exacte, de exemplu *naučno-issledovatel'skij institut, mašinno-traktornaja stancija*. Legat de aceasta, nu s-au creat compuse nici după modelul adjectivelor de relație derivate de la substantivele compuse, de pildă *mašinostroitel'nyi* de la *mašinostroenie*.

În toate aceste cazuri traducerea a recurs la perifrază, respectiv la reconstituirea îmbinării inițiale de cuvinte pe baza căreia

a luat ființă compusul: institut de cercetări științifice, stațiune de mașini și tractoare.

Care sunt însă adjectivele compuse din limba rusă care, prin calchiere, ajung să aibă corespondente compuse și pe teren românesc?

În clasificarea acestor adjective și a corespondentelor lor românești voi folosi criteriul genetic, prin care înțeleg analiza raporturilor sintactice dintre elementele îmbinării de cuvinte care stă la baza compusului. Acest criteriu mi se pare util în cazul de față, întrucât învederează care anume raporturi sintactice se opun și care anume admit alăturarea sau chiar sudarea relatelor într-un compus.

Întrucât raporturile sintactice pot fi de coordonare sau de subordonare, voi împărți în mod corespunzător adjectivele în compuse prin coordonare și, respectiv, prin subordonare.

Adjectivele compuse prin coordonare se pretează cel mai ușor la calchierea fidelă, de aceea și sunt cele mai numeroase și răspândite: *unitate moral-politică* (moral'no-političeskoe edinstvo), *formațiune social-economică* (social'no-ékonomičeskja formacija), *practică social-istorică* (obščestvenno-istoričeskaja praktika), *scopuri social-culturale* (obščestvenno-kulturnye celi), *probleme social-politice* (obščestvenno-političeskie voprosy), *independență tehnico-economică* (techniko-ékonomičeskaja nezavizimost'), *consolidare economico-organizatoric* (chozjajstvenno-organizacionnoe ukreplenie).

Asemenea adjective desemnează concomitent două însușiri ale unui obiect. Relația de coordonare se stabilește aici prin analogie cu îmbinarea desfășurată de cuvinte, în care se introduce, de regulă, conjuncția "și" (cf. "practică social-istorică" și "practică

socială şi istorică").

Sfera relațiilor de coordonare admisibile între elementele constitutive ale unui compus este mai largă în limba rusă, unde există posibilitatea – ce e drept, destul de rară – unor îmbinări nu numai pe bază de raport copulativ, ca în limba română, de exemplu: *besprocentno-vyigryšnyj zaem* (împrumut fără dobândă, dar cu câştiguri).

Răspândirea relativ rapidă a adjectivelor compuse de felul celor enumerate mai înainte a fost sprijinită de existența în limba română a unui grup de adjective compuse desemnând relații de reciprocitate între popoare, țări etc. (*franco-german, anglo-danez, greco-bulgar*), titluri de dicționare (*francez-român, român-latin*), precum şi a unor formații cu valoare strict terminologică (*gastrointestinal, cardiovascular, cefalorahidian, otorinolaringologic*), toate constituite pe baza unui raport de coordonare. Adoptarea adjectivelor compuse din limba rusă n-a dus deci la crearea unui procedeu de compunere principial nou, ci a contribuit la extinderea considerabilă a sferei lexico-semantice a fondului existent de adjective compuse.

O problemă care merită o atenție deosebită este ordinea termenilor în adjectivele compuse. Pentru a reprezenta grafic diversele variante de topică, mă voi servi de următoarea notație: D pentru determinat, respectiv pentru substantivul complinit de adjectivul compus[1], d_1 şi d_2 pentru determinantul mai apropiat şi, respectiv, mai depărtat de D, semnul +, pentru a marca legătura între cuvintele separate, şi semnul –, pentru a marca legătura între elementele compusului.

Pornind de aici, putem stabili următoarele formule: $d_2 + d_1 + D$

pentru grupul de două adjective şi $d_2 - d_1 + D$ pentru compus în limba rusă, şi, corespunzător, $D + d_2 + d_1$ şi $D + d_2 - d_1$ în limba română. Cu toată aparenta discordanţă, esenţialul constă aici în păstrarea aceloraşi raporturi poziţionale înăuntrul adjectivului compus. Aceasta este o problemă de topică, ca să zic aşa, internă, pe câtă vreme locul compusului, considerat în ansamblu, faţă de substantiv este o problemă de topică "externă", fiind determinat de regula generală potrivit căreia, în ordinea directă, în limba rusă adjectivul precedă substantivul, pe când în limba română invers – substantivul precedă adjectivul.

Pe fondul acestor fapte se detaşează net cazurile de intervertire a ordinii termenilor în compusele româneşti faţă de originalele ruseşti: *succese politico-economice* (chozjajstvenno-političeskie uspechy), *bază tehnico-materială* (material'no-techničeskaja baza), *activitate politico-organizatorică* (organizacionno-političeskaja dejatel'nost'), *realizări tehnico-ştiinţifice* (naučno-techničeskie dostiženija). Personal n-am reuşit să găsesc nici un criteriu lingvistic sau, eventual, extralingvistic care să explice în mod satisfăcător ordinea inversă în traducere în opoziţie cu cea directă[2]. Sunt înclinat să cred că avem de-a face mai degrabă cu două procedee diferite de traducere, cu sferă de aplicaţie consacrată prin tradiţie. În traducerea prin ordinea directă a compuselor se porneşte de la caracterul de structură unitară a cuvântului, indiferent de gradul de sudură a elementelor sale constitutive. În traducerea prin ordinea inversă se ignorează specificul calitativ al compusului, ale cărui părţi componente sunt identificate cu un grup obişnuit de două adjective complinind un substantiv, şi, conform regulii generale, sunt trecute în urma

substantivului, dar într-o succesiune inversă față de originalul rusesc. Aceasta se face cu scopul ca ordinea inversă în raport cu modelul calchiat să devină ordine directă în raport cu regulile topicii româneşti.

Sunt de părere că primul procedeu este mai adecvat şi trebuie recomandat şi pe viitor pentru adjectivele formate prin coordonare, al doilea fiind aplicabil, aşa cum voi încerca să arăt mai departe, la adjective alcatuite pe baza altor raporturi sintactice.

Întrucât dispunerea a două relate între care există un raport de coordonare nu este prestabilită din punct de vedere sintactic, aşezarea lor trebuie să fie motivată logic, de importanța pe care vorbitorul o conferă cu precumpănire uneia față de cealaltă. Or, atât în limba rusă, cât şi în limba română, elementul care trebuie scos în evidență pentru a se sublinia noțiunea exprimată este situat, de regulă, pe primul loc. Acest lucru apare în mod evident în formațiile mai vechi privind raporturile dintre țări, popoare etc. (cf. *anglo-francez* si *franco-englez*), îndeosebi în titlurile de dicționare (*român-german* şi *german-român*), rămânând valabil însă şi pentru formațiile relativ mai recente: *țară agrară-industrială* (agrarno-industrial'naja strana) şi *industrială-agrară* (industrial'no-agrarnaja).

Prin urmare, intervertirea arbitrară a termenilor unui compus, determinată, pe cât se pare, de neînțelegerea naturii raportului sintactic care a stat la baza constituirii lui, poate aduce prejudicii înțelesului exact al ideii exprimate.

Cu toate că unele compuse cu ordinea inversată au "prins" deja, rămâne de dorit, totuşi, să se procedeze la unificarea normei de traducere. Elaborarea unor reguli precise, stabilite pe baza unui criteriu riguros, cum e, de pildă, cel genetic, ar înlătura ezitările şi

inconsecvențele din acest domeniu[3].

Trecând la adjectivele compuse formate prin subordonare, nu va fi greu să învederăm, prin analogie cu îmbinările de cuvinte propriu-zise, toate cele trei tipuri de subordonare statornicite în tradiția sintactică rusă: acordul, recțiunea și alăturarea unui cuvânt neschimbător – în speță, a unei teme adverbiale. Evident, analogia cu îmbinările de cuvinte nu poate fi interpretată *ad litteram*, în sensul negării specificului calitativ al raporturilor dintre elementele compusului și reducerii lor mecanice la aceste trei tipuri de relații sintactice, ci trebuie înțeleasă, în primul rând, ca un procedeu de lucru[4].

Dintre tipurile de adjective compuse formate prin subordonare, singurul productiv în limba română poate fi socotit cel construit prin acord. Un anumit număr de îmbinări de cuvinte, unele din ele cu sens unitar, formate dintr-un substantiv si un adjectiv, atunci când ele înseși îndeplinesc funcția de atribut pot da naștere la adjective compuse. În limba rusă, posibilitățile de formare a unor asemenea compuse, în special cu valoare terminologică, sunt deosebit de largi și variate, fără a fi însă nelimitate. Astfel, de la îmbinarea *nacional'noe osvoboždenie* este atestat compusul *nacional'no-osvoboditel'nyj*, pe câtă vreme de la *nacional'naja nezavizimost'* bunăoară nu putem forma un compus corespunzător, în pofida faptului că adjectivul respectiv – *nezavisimyj* – există în limbă. Așa stând lucrurile, nu voi stărui asupra cazurilor în care adjectivele compuse din limba rusă nu-și găsesc tot corespondente compuse în limba română (în această situație se află, de pildă, *nacional'no-osvoboditel'nyj*, deși atât adjectivul "național", cât și "eliberator" există în limba română), ci asupra procedeelor prin care s-a creat un

fond de adjective compuse după modele ruseşti.

În genere, atunci când, dintr-un motiv sau altul, nu se poate forma un adjectiv compus, se recurge la perifrază, cu ajutorul căreia acesta este substituit prin îmbinarea de cuvinte de la care provine. Întrucât ordinea cuvintelor se supune regulii generale, în traducere formula $d_2 - d_1 + D$ din ruseşte devine $D + d_1 + d_2$ în româneşte: *naučno-issledovatel'skaja rabota* – muncă de cercetare ştiinţifică, *voenno-diktatorskij režim* – regim de dictatură militară, *estetstvenno-naučnaja točnost'* – precizia ştiinţelor naturii.

Prin urmare, aşa cum atestă şi exemplele de până acum, în limba rusă ordinea elementelor în cadrul compusului format prin acord repetă, ca şi în cazul coordonării, ordinea cuvintelor din îmbinarea de la care provine[5]. Mai complicată este problema topicii în compusele româneşti.

În această problemă sunt de reţinut au observaţiile acad. Al. Graur cu privire la necesitatea de a se pune totdeauna accentul, în traducere, pe redarea fidelă a înţelesului adjectivelor compuse[6]. În acest sens, acad. Al. Graur consideră inadmisibilă intervertirea ordinii părţilor componente în formaţii ca *vsemirno-istoričeskij, sravnitel'no-istoričeskij, cerkovnoslavjanskij.*

Traduceri ca "istorico-mondial", "istorico-comparativ" trebuie socotite dăunătoare pentru înţelesul comunicării. "Istorico-mondial" – arată d-sa – are înţelesul de "mondial, de importanţă istorică", nu de "istoric, de importanţă mondială", cum ar trebui să însemne în realitate[7].

Generalizând exemplele de felul lui *vsemirno-istoričeskij, sravitel'no-istoričeskij,* aduse de acad. Al. Graur, care pot fi încadrate, potrivit clasificării propuse în lucrarea de faţă, în grupul

subordonării prin acord, trag concluzia că, de regulă, asemenea adjective compuse trebuie să reproducă, în limba română, topica elementelor componente din formaţiile ruseşti corespunzătoare. În felul acesta, formula $d_2 - d_1 + D$ din ruseşte devine, dacă nu intervin factori de altă natură, $D + d_2 - d_1$ în româneşte. Iată câteva ilustraţii din presă, care se pot adăuga la cele puse în discuţie de acad. Al Graur: *muncă politico-educativă* (politiko-vospitatel'naja rabota), *forme concret-istorice* (konkretno-istoričeskie formy), precum şi unele formaţii ca "bază general-teoretică" (*obščeteoretičeskaja osnova*, "Bazele filozofiei marxiste", Editura Politică, 1959, p. 9), "sarcină general-naţională" (*obščenacional'naja zadača*, "Timpuri noi", 1960, nr. 29, p. 29), care mi se par întrucâtva pretenţioase (cf. "bază teoretică generală...")[8].

În afară de exemplele de acest tip, mai poate fi semnalat un grup de adjective care se disting prin reproducerea întocmai, în cadrul compusului, a ordinii determinanţilor în construcţia desfăşurată (respectiv $D + d_1 + d_2$ devine $D + d_1 - d_2$), ca de exemplu *proces istoric-natural*. Această similitudine de topică între compus şi grupul sintactic care-l precedă genetic, valabilă, în principiu, şi pentru adjectivele formate prin coordonare, caracterizează în aceeaşi măsură şi formaţia corespunzătoare din limba rusă: *estetstvenno-istoričeskij process*. Ca urmare, raporturile poziţionale în limitele compusului românesc se intervertesc faţă de cel rusesc, potrivit regulii generale care cere, după cum am văzut, ca în limba română atributul adjectival să fie postpus, iar în limba rusă antepus.

Demn de menţionat e, cred, faptul că o atare ordine a elementelor componente se întâlneşte nu numai la adjectivele care

calchiază modele ruseşti, ci şi la formaţii care n-au echivalente compuse ruseşti. Astfel, în limba rusă nu există adjective ca *realist-critic*. Constituirea de adjective pe baza formulei D + d_1 – d_2, aflate în corelaţie genetică cu grupuri sintactice de tipul D + d_1 + d_2, poate fi deci considerată o tendinţă activă în compunerea românească. Această tendinţă se află, de altfel, în concordanţă cu una din cele mai generale trăsături ale compunerii în limbile romanice – ordinea progresivă[9].

Opoziţia de topică, care se conturează în procesul calchierii şi se fixează în formulele D + d_2 – d_1 şi D + d_1 – d_2, reprezintă, după părerea mea, o marcă distinctivă a opoziţiei sintactice între coordonare şi subordonare (în speţă, cea prin acord) la nivelul formării adjectivelor compuse.

Celelalte tipuri de adjective compuse, bazate pe relaţii de subordonare caracteristice pentru limba rusă, afară de acord, nu sunt reprezentate aproape deloc în limba română prin formaţii de aceeaşi structură. Ar merita de menţionat aici un şir de compuse vechi, proprii altădată stilului cărturăresc, cum sunt *binefăcător, atotbiruitor* etc., de regulă neproductive, cu ordinea termenilor intervetită în comparaţie cu grupul sintactic corespunzător, care, fără a proveni direct din limba rusă, devin din nou uzuale în limba presei în îmbinări mai mult sau mai puţin consacrate ca *influenţă binefăcătoare* (blagotvornoe vlijanie) ş. a.

Pentru redarea compuselor de aceste tipuri se recurge pe scară largă la perifraze: *vysokoproizvoditel'nyj* – de înaltă productivitate, *trudosposobnyj* – capabil de muncă, *miroljubivyj* – iubitor de pace, *svobodoljubivyj* – iubitor de libertate.

În genere însă, compusele ruseşti care desemnează însuşiri

generale şi nu sunt legate nemijlocit, prin conţinutul lor, de noile realităţi politico-sociale, îşi găsesc corespondente printre adjectivele româneşti simple: *trudoljubivyj* – harnic, *mnogočislennyj* – numeros, *maloletnij* – mic, minor, *žizneradostnyj* – optimist, vesel. În comparaţie cu mijloacele de redare a celorlalte adjective compuse, acestor din urmă tipuri le revine procentul cel mai ridicat de echivalente româneşti cu structură simplă.

În încheiere, socot necesar să subliniez din nou că adjectivele compuse, ca şi oricare alte cuvinte compuse, reprezintă un stadiu calitativ deosebit faţă de îmbinările de cuvinte din care provin. Prin urmare, n-ar fi just să atribuim mecanic cuvintelor compuse raporturi gramaticale caracteristice pentru îmbinările de cuvinte corespunzătoare[10]. Schimbările de structură pe care le implică trecerea de la un grup sintactic la un cuvânt compus atrag după sine modificarea corespunzătoare a însuşirilor gramaticale ale vechii structuri şi, totodată, apariţia unor trăsături noi, proprii noii structuri[11].

Aşa, de pildă, adjectivul compus *social-istoric*, construit, prin analogie cu îmbinarea de cuvinte corespunzătoare, pe baza unui raport de coordonare, desemnează concomitent şi direct două însuşiri ale obiectului la care se referă. Operând în chip similar cu adjectivul *concret-istoric*, construit, prin analogie, cu îmbinarea, să zicem, *formă istorică concretă*, pe baza unui raport de subordonare, ne-am aştepta ca cele două părţi componente să desemneze succesiv şi indirect două însuşiri ale obiectului dat, respectiv "concret" să-l complinească nemijlocit pe "istoric" şi numai prin intermediul acestuia să ajungă să se refere la "formă". Or, datorită desigur şi presiunii de sistem[12] exercitată de primul tip de adjective, bazate pe coordonare – categorie mai puternică, mai numeroasă,

mai productivă – în conştiinţa lingvistică a vorbitorului contemporan nu mai subzistă relaţia de subordonare valabilă pentru îmbinarea "istorie concretă", el sesizează în "concret-istoric" aceleaşi raporturi ca şi în "social-istoric" – două însuşiri care aparţin concomitent şi direct "practicii"[13]. Iată probabil de ce în substanţialul studiu al Halinei Mirska[14], consacrat compunerii în limba română, compunerea prin juxtapunere a două adjective între care există un raport de coordonare este ilustrată printr-un exemplu ca "democrat-popular" (p. 184). Eronat din punct de vedere genetic (am putea spune, diacronic), faptul îşi găseşte totuşi motivarea în similitudinea pe care o confera uzul curent (planul sincronic) raporturilor exprimate de aceste două adjective.

Tot aşa, în documentata lucrare a Fulviei Ciobanu despre scrierea cuvintelor compuse în limba română[15] regula: "Se scriu cu liniuţă de unire adjectivele compuse care îşi păstrează individualitatea de sens în raport cu cuvântul determinat, putând fi uşor analizate, şi care, de cele mai multe ori, ar putea fi legate prin conjuncţia "şi" (p. 28) este ilustrată, alături de exemple ca *fizico-chimic*, *balneo-climateric*, şi de compuse ca *medico-militar, medico-legal*, *medico-veterinar*. Este limpede că rezerva cu privire la posibilitatea legării prin conjuncţia "şi" se referă la aceste din urmă exemple, care provin genetic de la grupuri sintactice aflate într-un raport de subordonare ("de medicină legală" arată însăşi autoarea), însă care în conştiinţa lingvistică a vorbitorului (şi chiar a cercetătorului) contemporan sunt asimilate cu compusele din primele exemple, formate prin coordonare.

E interesant de semnalat fapte asemănătoare şi cu privire la limba rusă. Astfel, A. N. Kojin[16], ocupându-se de neologismele

apărute începând din epoca ultimei conflagrații mondiale, consemnează, printre exemplele care ilustrează raporturi "aflate în corelație cu raporturile sintactice din îmbinările de cuvinte construite după tipul legăturii de coordonare" (p. 13), şi adjectivul *nemecko-fašistskie (zachvatčiki)* "(cotropitorii) germano-fascişti". E evident însă că nu poate fi vorba aici de două feluri de cotropitori (germani şi fascişti), ci de cotropitorii fascişti de o anumită naționalitate. Ulterior, în alt articol, R. I. Levina[17] inserează adjectivul *nemecko-fasištskij* în grupa compuselor formate prin subordonare (p. 22), însă dă, printre exemplele de compunere prin coordonare, şi adjectivul din îmbinarea *Voenno-političeskaja akademija* "Academia politică militară", deşi, în esență, se are în vedere o academie politică cu profil militar, nu o academie cu două specialități diferite. Aşadar, raporturile valabile pe plan genetic se dovedesc neîndestulătoare pentru a explica, prin ele însele, uzul actual al adjectivelor compuse. Acest uz îşi are specificul lui, în ciuda legăturii indisolubile cu factorii care i-au condiționat apariția. Este, dacă vrem, o ilustrare a unității dialectice între diacronie şi sincronie în limbă.

NOTE

1 Am socotit că nu e lipsit de interes să menționez aproape peste tot substantivele complinite de adjectivele compuse, nu numai pentru a avea o imagine de ansamblu asupra înțelesului întregii îmbinări de cuvinte, ci şi pentru a ne putea reprezenta mai clar sensul lexical al adjectivelor compuse înseşi. Fiind cuvinte de formație recentă, folosite mai mult cu valoare terminologică, cu sferă semantică nu rareori mai îngustă decât a modelelor după care au fost calchiate, asemenea adjective sunt, într-un şir de cazuri, legate, în întrebuințarea lor, de un cerc determinat de substantive. Astfel, adjectivul "septenal", care s-a impus în cele din urmă față de "şeptenal", înseamnă "de şapte ani" numai dacă e vorba de un substantiv ca "plan". Şcoala de şapte ani nu va fi în nici un caz "septenala". În ruseşte însă *semiletnij* înseamnă literalmente "de şapte ani", deci vom putea spune *semiletnjaja škola*, după cum spunem *semiletnij plan*.

2 În sensul absenței unui atare criteriu pledează, cred, felul cum sunt traduse adjectivele compuse ruseşti în limba franceză. Astfel, în ediția franceză a săptămânalului "Timpuri noi" se înregistrează un număr considerabil mai scăzut de formații compuse în comparație cu ediția în limba română. Acolo unde, în textul rusesc, se întâlneşte un adjectiv compus, se procedează, dacă nu e posibilă redarea printr-un cuvânt simplu cu înțeles apropiat, la traducerea numai a unui singur element component ("activité culturelle" pentru *kul'turno-vospitatel'naja rabota*, în timp ce traducătorul român a preferat să redea fidel "activitate cultural-educativă"; 1957, nr. 43, p. 5), la disocierea compusului şi

traducerea separată a celor două adjective ("problèmes scientifiques et techniques" pentru *naučno-techničeskie voprosy*, tradus în româneşte tot printr-un compus; 1957, nr. 42, p. 3) etc. În acest din urmă caz, ordinea adjectivelor coincide cu cea a părților componente din cadrul adjectivului compus, dar nu lipsesc abaterile, de exemplu "indépendance économique et technique" pentru *techniko-ékonomičeskaja nezavisimost'*, cf. în româneşte "independență tehnico-economică" (1957, nr. 40, p. 5).

3 În această privință, "Dicționarul rus-român" al Academiei, editat în 1959 – 60, rămâne tributar mai mult practicii curente. Astfel, articolul *obščestvenno-političeskij* cuprinde traducerea: social-politic, politico-social.

4 Iată un exemplu în acest sens: adjectivul compus din *nacional'no-osvoboditel'noe dviženie* (mişcare de eliberare națională) poate fi pus în corelație genetică cu îmbinarea de cuvinte *nacional'noe osvoboždenie* "eliberare națională", construită prin acord. Procedând identic cu adjectivul din *voenno-vozdušnye sily* "forțe aeriene militare", ajungem la o îmbinare ilogică, ceea ce înseamnă că compusul nu poate proveni nemijlocit de la un grup sintactic bazat pe un acord formal dintre un adjectiv şi un substantiv, deşi în exemplul dat subordonarea primului element component (respectiv d_2) față de grupul d_1 + D nu poate fi pusă la îndoială. Vezi şi I. I. Şubov, *0 pravopisanii složnych prilagatel'nych*, "Russkij jazyk v škole", 1959, nr. 6, p. 52-56.

5 E drept că această regulă cunoaşte şi abateri, de exemplu *literaturno-chudožestvennyj* (de la *chudožestvennaja literatura* – literatură beletristică), consemnat în lucrarea *"Sovremennyj russkij jazyk. Morfologija"*. Editura Universității din Moscova, 1952, p. 216.

Vezi şi I. I. Şubov, lucr. cit., p. 53.

6 *Cu privire la unele probleme de traducere*, "Limba română", 1954, nr. 5, p. 30-31.

7 În cazul de faţă am putea opta pentru formularea "(importanţă) istorică mondială", care se bucură de o largă circulaţie în limba presei alături de formaţia compusă, punând astfel capăt unui paralelism cu nimic justificat.

8 Nu e exclus ca, în unele cazuri, topica elementelor componente în formaţiile de acest gen să constituie rezultatul unei contaminări cu ordinea termenilor din adjectivele formate prin coordonare, datorită faptului că nu s-a făcut distincţia necesară între diversele raporturi sintactice care pot sta la baza unui compus.

9 "Lăsând la o parte aceste cazuri (de cuvinte formate prin coordonare, – S. V.), constatăm că toate compusele franceze care n-au fost împrumutate din latină şi greacă (agriculture, anthropophage etc.) urmează ordinea progresiva: porte-plume, brun foncé... Avem aici una din deosebirile fundamentale care separă franceza de germană şi în general limbile romanice de cele germanice (comparaţi porte-plume şi Federhalter, brun foncé şi dunkelbraun)". În felul acesta, "compusele franceze sunt mai apropiate de sintaxă decât cele germane" (Ch. Bally, *Linguistique générale et linguistique française,* ediţia a III-a, Berna, 1950, p. 238).

10 Vezi V. P. Grigoriev, *K voprosu o "grammatičeskich otnošenijach" meždu komponentami složnogo suščestvitel'nogo*, "Russkij jazyk v škole", 1958, nr. 5, p. 23-29.

11 Vezi şi N. F. Ovcinnikov, *Kačestvo i svojstvo*, "Voprosy filosofii", 1960, nr. 6; T. P. Lomtev, *O prirode značenija jazykovogo znaka*, "Voprosy filosofii", 1960, nr. 7, p. 134 – 135.

12 Vezi I. Rizescu, *Note asupra sistemului limbii (elemente de sistem în lexic),* "Probleme de lingvistică generală", vol. II, 1960.

13 Ch. Bally relevă un fenomen analog care se petrece uneori şi cu două adjective de relaţie, menite să înlăture îngrămădirea de substantive cu rol de atribut. În acest sens, el contrapune construcţii ca "situation ferroviaire italienne", "club alpin français" altora de genul "assemblée générale annuelle", "comité central exécutif". Primul caz ilustrează teza că "sintaxa franceză cere ca adjectivele să se determine succesiv" (de proche en proche). În cazul al doilea, "există tentaţia de a pune cele două adjective pe picior de egalitate şi de a le raporta direct la substantiv, ceea ce contravine uzului". (*lucr. cit.*, p. 357).

14 Halina Mirska (Varşovia), *Unele probleme ale compunerii cuvintelor în limba română,* "Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română", vol. I, 1959.

15 Fulvia Ciobanu, *Scrierea cuvintelor compuse,* Editura Academiei, 1958.

16 *Slovosloženie v russkom jazyke*, "Russkij jazyk v škole", 1953, nr. 5, p. 12-17.

17 *Slovosloženie v kategorii imen prilagatel'nych*, "Russkij jazyk v škole", 1957, nr. 1,p. 19-24.

Bucureşti, 1961

DESPRE TOPICA «INTERNĂ» A ADJECTIVELOR COMPUSE
(Cu aplicații la limba traducerilor)

Într-un articol anterior[1], semnalam continua răspândire a adjectivelor compuse în limba română actuală, îndeosebi în stilul publicistic şi ştiinţific. Tendința de activizare a compunerii în limba română[2] a putut fi, desigur, favorizată, ca urmare a traducerilor din limba rusă, de înaltul grad de dezvoltare a compunerii în această limbă. Fapt e că în coloanele ziarelor apar frecvent un şir întreg de formații compuse, foarte variate ca sens şi structură[3].

Compararea formaţiilor româneşti şi ruseşti sub raportul topicii lor «interne», adică al dispunerii elementelor alcătuitoare în cadrul compusului, scoate la iveală o serie de asemănări şi deosebiri, de coincidențe şi intervertiri greu de subsumat unui criteriu unic. De ce, de pildă, compusele din îmbinări[4] ca *independență tehnico-economică, practică social-istorică, probleme social-politice* reproduc ordinea formației ruseşti corespunzătoare *(techniko-ékonomičeskaja nezavisimost', obščestvenno-istoričeskaja praktika, obščestvenno-političeskie voprosy),* în timp ce compusele din

îmbinări ca *realizări tehnico-ştiinţifice* sau *succese politico-economice* se abat de la topica echivalentelor ruseşti *(naučno-techničeskie dostiženija, chozjajstvenno-političeskie uspechi)*? Pentru a desprinde unele generalizări din diversitatea faptelor de studiat trebuie să luăm în primul rând în considerare natura raportului sintactic care stă la baza compusului. Într-adevăr, nu putem face aici abstracţie de dependenţa compunerii faţă de sintaxă, lucru pe care, de pildă, A. Darmesteter îl consemna, la vremea sa, in termeni categorici: « Raporturile care leagă compunerea de sintaxă sunt prea evidente pentru ca să mai fie nevoie de a insista asupra lor. Un cuvânt compus este o propoziţie prescurtată...» [5].

Admiţând, în principiu, că formaţiile compuse provin din grupuri sintactice determinate, putem, în mare, identifica in cadrul compusului aceleaşi raporturi sintactice ca şi între părţile constitutive ale unui grup sintactic obişnuit, compară, de exemplu, *independenţă social-economică* şi «independenţă socială şi economică» (raport de coordonare), dar *teatru realist-critic* şi «teatrul realismului critic» (raport de subordonare). Topica elementelor compusului, atât în limba română cât şi în limba rusă, oglindeşte în general succesiunea unităţilor alcătuitoare ale grupurilor sintactice corespunzătoare. Acest paralelism se verifică îndeosebi la compusele prin subordonare, deoarece raportul de subordonare implică o ordine oarecum stabilă a relatelor. Din acest punct de vedere, pentru limba română e caracteristică « topica obişnuită, adică obiectivă, a limbii noastre, potrivit căreia elementul cunoscut ('determinatul') precedă pe cel nou, necunoscut ('determinantul' sau 'determinativul') »[6]. Trebuie menţionat că regula e valabilă, în primul rând, pentru

compusele derivate de la un grup sintactic bazat pe un acord între un substantiv şi un adjectiv, categoria cea mai răspândită şi productivă de adjective compuse prin subordonare (comp. *teatrul realist-critic)*. În cazul recțiunii, topica este adesea inversată, sub influenţa unor modele străine[7].

Mai complicată este situația în cazul coordonării, unde topica nu mai poate fi dedusă pornind doar de la considerente de ordin sintactic. La acest nivel intervin factori de altă natură, a căror pondere se cere determinată de la caz la caz. Primul fapt care atrage atenția este intervertirea ordinii componentelor în raport cu modelul rusesc: *bază tehnico-materială (material'no-techničeskaja baza), muncă politico-organizatorică (organizacionno-političeskaja rabota), realizări tehnico-ştiinţifice (naučno-techničeskie dostiženija), succese politico- economice (chozjajstvenno-političeskie uspechi)*. Aici nu mai putem invoca ordinea părților grupului sintactic de la care s-ar fi putut porni inițial, ca în cazul compuselor prin subordonare. De data aceasta cauza este internă, ține de natura compusului românesc, independent de topica originalului. În literatura de specialitate se încearcă o soluție a problemei pentru compusele prin coordonare desemnând relații dintre țări, popoare *(anglo-francez, anglo-american, austro-ungar* etc.). «În ceea ce priveşte locul pc care-l ocupă în acest caz fiecare element in parte, se poate spune că de cele mai multe ori se aşază intâi adjectivul care se prezintă sub o formă prescurtată»[8]. «Faptul că se spune...*austro-ungar* şi nu *ungaro-austriac* se explică prin tendința spre scurtime»[9]. Şi mai departe, cu referire la alte adjective, din afara grupului tematic menționat mai sus: « Se poate spune: *social-politic* şi *politico-social; social-istoric* şi *istorico-social* etc. Aşezarea

adjectivelor poate varia in funcție de intenția aceluia care le folosește, adică depinde de ceea ce vrea să sublinieze vorbitorul»[10]. O primă observație care se impune este legată de termenii de «formă prescurtată» și «tendința spre scurtime», care, fără precizările de rigoare, nu mi se par îndeajuns de clari sub raportul conținutului lor lingvistic. Judecând dupa felul în care sunt formulați, cei doi termeni nu converg spre desemnarea aceleiași realități lingvistice. «Forma prescurtată» ar trebui considerată în primul rând pe plan morfologic, în speță pe planul structurii morfematice a cuvântului, din care pot fi eliminate oricare alte elemente afară de radical[11]. La acesta se adaugăa apoi vocala de legătură *o*. *Francez* și *englez*, pierzând sufixul, devin astfel pe rând *franco-englez* și *anglo-francez*. «Tendința spre scurtime», în schimb, își găsește mai curând expresie, după cât se pare, pe plan fonetic, prin atribuirea primului loc, în cadrul compusului, termenului mai scurt. Postulând drept criteriu al «scurtimii» numărul de silabe al termenului respectiv[12], putem conchide că primul component nu depășește, de regulă, ca număr de silabe, pe cel de-al doilea. Nu trebuie uitat, în legătură cu aceasta, că reducerea numărului de silabe constituie un rezultat implicit al simplificării structurii morfematice a cuvântului. *Francez* (2 silabe) în îmbinare cu *englez* (2 silabe) nu devine *francezo-englez* (3 + 2 silabe), ci *franco-englez* (2 + 2 silabe). Pe temeiul celor de mai sus, înclin să confer termenilor în discuție o valoare morfofonologică. Ei desemnează în ultimă instanță două laturi ale unei unități de măsură unice, cu caracter pur formal, pe care o voi denumi, în mod corespunzător, criteriul morfofonologic. Rămâne de văzut în ce măsură acesta poate fi extins asupra altor adjective din afara sferei tematice a relațiilor dintre țări și popoare

sau poate contribui la intervertirea termenilor în formațiile calchiate din limba rusă.

S-ar părea că exemplele date înainte de adjective compuse cu termenii dispuşi invers față de originalul rusesc ilustrează acțiunea factorului morfofonologic, întrucât peste tot primul termen este mai scurt sau cel puțin egal cu al doilea sub raportul numărului de silabe. Situația rămâne valabilă şi pentru multe alte compuse întâlnite în limbajul publicistic, abstracție făcând de faptul dacă ele calchiază sau nu modele ruseşti: *acțiuni cultural-artistice13, aparat militar-polițienesc, armă racheto-nucleară, asociația geologică carpato-balcanică, brigadă pomi-viticolă* (un exemplu interesant, care ilustrează acțiunea factorului morfofonologic şi in afara sferei sale tematice obişnuite), *caricatură etico-politică, consolidare economico-organizatorică, formațiune social-economică, lucrări gospodăreşti-edilitare, muncă politico-organizatorică, organizație politico-administrativă, pregătire didactico-ştiințifică, prezentare statistico-economică, unități medico-sanitare*.

În pofida faptelor de mai sus, sunt de părere că factorul morfofonologic, prin el insuşi, in afara corelației cu alți factori lingvistici, nu poate explica satisfăcător topica elementelor componente ale adjectivelor compuse. 0 examinare mai cuprinzătoare a materialului cules arată că, în concordanță cu ultima remarcă a Halinei Mirska, criteriul morfofonologic este subordonat factorului semantic (mai larg – conținutului) şi-şi exercită acțiunea numai dacă nu contravine acestuia. În fapt, componentul care trebuie subliniat pentru importanța ce i-o conferă vorbitorul ocupă, de regulă, primul loc, chiar şi în cazul când se sustrage acțiunii factorului morfofonologic, respectiv când nu se pretează la

prescurtarea formei şi nu-şi reduce numărul de silabe față de elementul următor. Dacă ne referim la adjectivele care desemnează relații dintre țări şi popoare, menite tocmai să confirme valabilitatea acestui factor, nu e greu de dovedit că, bunăoară, *anglo-francez* şi *franco-englez* nu înseamnă neapărat acelaşi lucru şi nu pot fi oricând substituite unul altuia. Mai mult, compuse ca *franco-italian* (2 + 3 silabe) şi *italo-francez* (3 + 2 silabe) (nu «italiano-francez»!) pot releva o anumită contradicție chiar în cadrul factorului morfofonologic însuşi: deşi ambii termeni dispun, în principiu, de o «formă prescurtată», «tendința spre scurtime» nu se realizează decât în prima formație. Dacă factorul morfofonologic ar acționa de sine stătător, teoretic n-ar fi admisibilă cea de-a doua formație. Atestarea ei, totuşi, în practica limbii vădeşte prioritatea momentului semantic în determinarea topicii componentelor.

Adesea factorul morfofonologic poate nici să nu se manifeste, fără ca aceasta să împiedice gruparea elementelor compusului potrivit ideii care trebuie cu precădere subliniată. Dacă am vrea, de exemplu, să asociem adjectivele «*norvegian*» şi «*portughez*», ar trebui să mărim chiar numărul de silabe al fiecărui termen, care nu cunoaşte o formă prescurtată, prin adăugarea vocalei de legătură o: *norvegiano-portughez* si *portughezo-norvegian*.

Abordând de pe aceste poziții problema compuselor prin coordonare din afara grupului tematic al adjectivelor formate de la nume de popoare şi țări, constatăm prezența unui mare număr de formații care infirmă precumpănirea criteriului formal în determinarea topicii elementelor constitutive: *activitate economico-gospodărească, alianțe comercial-vamale, articole cultural-sportive, bază aero-navală, caleidoscop ştiințifico-tehnic, cheltuieli*

administrativ-gospodăreşti, comisie economico-financiară, Conservatorul filarmonic-dramatic (din Iaşii secolului trecut), *conţinut teoretico-ştiinţific, criză politico-militară, dezvoltare economico-socială, guvern militaro-civil, ideologie politico-juridică, înflorire economico-culturală, laboratoare auditive-vizuale, nivel cultural-tehnic, povestiri ştiintifico-fantastice* (colecţie editată de revista «Ştiinţă şi tehnică»), *produse metalo-chimice, publicaţie clerical-nazistă, reguli igienico-sanitare, schimb de experienţă metodico-didactică, stat industrial-agrar, uniuni agrare-industriale, unitate politico-morală*.

În toate aceste exemple, primul component cuprinde un număr mai mare de silabe decât al doilea. De remarcat că, în unele cazuri, se reproduce topica unui original rusesc, deşi intervertirea ar fi putut modifica raportul dintre numărul silabelor – compară *ştiinţific-tehnic* (dar şi *tehnic-ştiinţific*) şi *naučno-techničeskij* –, şi, invers, în alte cazuri se procedează la schimbarea ordinii componentelor, cu toate că aceasta duce la situarea termenului mai lung pe primul loc, compară *politico-literar* şi *literaturno-političeskij, politico-militar* (dar şi *militar-politic)* şi *voenno-političeskij, politico-moral* şi *moral'no-političeskij*. Asemenea inconsecvenţe dovedesc o dată în plus cât de relativă e acţiunea factorului morfofonolologic. Deşi problema cauzelor care determină intervertirea termenilor în procesul calchierii adjectivelor compuse rămâne încă deschisă, se poate afirma totuşi cu suficientă certitudine că în producerea fenomenului factorul morfofonologic nu joacă rolul hotărâtor.

Inconsistenţa factorului morfofonologic se vădeşte şi în instabilitatea numărului de silabe al primului component, determinată de prezenţa sau absenţa vocalei de legătură *o*. Aici

constatăm un mare număr de ezitări şi variante cu nimic justificate: *guvem militar-civil* şi *guvern militaro-civil*, *muncă politică-organizatorică* şi *muncă politico-organizatorică, revoluție științifico-tehnică* şi *progrese științifico-tehnice, transformări economice-sociale* şi *dezvoltare economico-socială*.

În unele cazuri, raportul dintre numărul silabelor se modifică în favoarea primului component exclusiv în funcție de morfemul o: compară *alianțe militar-politice* (care presupune o formă de bază *«militar-politic»*, deci 3 + 3 silabe) şi *alianță militaro-politică* (4 + 3 silabe), *măsuri economice-financiare* (5 + 5 silabe) şi *regim economico- financiar* (5 + 4 silabe). Dacă am judeca lucrurile formal, vocala de legătură în asemenea situații s-ar fi cerut suprimată. Prezența ei constituie o nouă dovadă că nu numărul de silabe este determinant pentru ordinea elementelor în adjectivele compuse.

Pentru a încerca o explicație a topicii elementelor componente în lumina criteriului formal, s-ar putea invoca ipoteza că raportul cantitativ dintre numărul de silabe al termenilor a fost stabilit, pentru fiecare caz în parte, la nivelul grupului sintactic «substantiv + adjectiv compus». Într-adevăr, adjectivele compuse se întâlnesc frecvent în formații mai mult sau mai puțin fixate, nu rareori cu valoare terminologică. Posibilitățile lor de îmbinare, după cum reiese şi din exemplele de până acum, se mărginesc la un cerc relativ redus de substantive, adesea limitat tematic, care, în cazul calcurilor din limba rusă, cum e şi firesc, se restrânge şi mai mult. În felul acesta, s-ar putea presupune că traducătorul, care a întâlnit, bunăoară, compusul *voenno-političeskij* pe lângă un substantiv la plural, nu s-a orientat după «forma inițială» a adjectivului – abstracție lingvistică la care se gândesc în primul rând profesioniştii

–, ci s-a mulțumit să asigure un raport cantitativ determinat între numărul de silabe al componentelor: *grupări politico-militare* (4 + 4 silabe). În genere, tratamentul diferit al unei forme concrete date față de forma de bază nu constituie un fenomen nou, cel puțin în limba vorbită, unde este pus la baza unui şir de alterări fonetice şi morfologice ale cuvintelor împrumutate[14]. În cazul nostru, chiar dacă am accepta ipoteza, din lista abaterilor de la criteriul morfofonologic enumerate mai înainte tot n-am putea scădea decât o anumită câtime de formații în care componentele adjectivului să aibă acelaşi număr de silabe *(activitate politico-literară, comisie economico-financiară* etc.). Rezultă deci că majoritatea exemplelor puse în discuție, lăsând la o parte pe *metalo-chimic,* în care primul component se prezintă într-o «formă prescurtată», nu se supun în nici un fel factorului morfofonologic. Presupunând că acțiunea acestui factor n-ar fi corespuns preferințelor lingvistice ale lucrătorilor din presă, ne-am fi aşteptat să i se conformeze cel puțin specialiştii. Or, chiar în texte semnate de savanți cu prestigiu pot fi consemnate adjective compuse prin coordonare în care primul component depăşeşte ca număr de silabe pe cel de-al doilea. Compară la acad. I. Iordan:« baze *social-economice* absolut noi», iar la distanță de câteva rânduri, «revoluție...*economico-socială*» (*Limba română contemporană,* Bucureşti, 1956, p. 98). Alte exemple: *echivalență semantico-sintactică (ibidem,* p. 617); *domeniul ideologic-politic* (idem, *Limba română actuală,* în LR, 1954, nr. 4, p. 35); *limbajul ideologic-politic (ibidem,* p. 36); *terminologie politico-socială* (prof. D. Macrea, *Despre originea şi structura limbii române,* în LR, 1954, nr. 4, p. 19); *imagini acustico-motrice* (acad. Al. Rosetti, *Introducere în fonetică,* Bucureşti, 1957,

p. 70).

Într-o serie de cazuri, folosirea adjectivelor compuse în limba presei pare că ar corespunde unei anumite «mode» lingvistice. Aşa, întâlnim un şir de formaţii efemere, de factură strict individuală, cu intensă coloratură expresiv-stilistică: «...S-a hotărât... să ofere cititorilor acest... cocteil *zoologico-sociologic»* (Informaţia Bucureştiului, 18 ianuarie 1962, p. 1, col. 2); « Casa... a fost şi ea demolată din motive *comercialo-politice»* (Inf. Buc., 7 februarie 1962, p. 1, col. 3). Evident, în formaţii de acest fel nu s-a ţinut seama de factorul morfofonologic în determinarea topicii componentelor. În alte cazuri se procedează intenţionat la intervertirea termenilor, probabil pentru varietatea exprimării. De pildă, grupul sintactic *industria tehnică medicală* alternează, în cuprinsul aceluiaşi articol de ziar (Inf. Buc., 1'7 iunie 1961, p. 1, col. 3), cu formaţiile *industria tehnico-medicală* şi *industria medico-tehnică,* din cauză că autorului i se va fi părut că o formulare unică ar atrage dupa sine o monotonie de stil. Uneori, pentru a mări efectul stilistic şi a sublinia în mod deosebit unul din cei doi termeni, se recurge la inversare chiar şi în cazul unor adjective consacrate deja terminologic. Astfel, formaţiei *întărire economico-organizatorică* i se opune, într-un articol de critică literară, formula întrucâtva neobişnuită *întărirea organizatorico-economică* (Tribuna, 21 decembrie 1961, p. 1, col. 2).

În determinarea topicii elementelor nu trebuie pierdut din vedere raportul compusului respectiv faţă de alte compuse cu acelaşi component în poziţie iniţială. Admiţând că s-ar urmări plasarea componentului mai scurt pe primul loc, presiunea de sistem exercitată de întregul şir s-ar opune intervertirii elementelor,

chiar dacă, într-un punct al şirului, cel de-al doilea component s-ar dovedi mai scurt. Compară, de exemplu, şirurile care încep cu *militaro-* sau *politico-*: *militaro-colonialist*, *militaro-fascist*, *militaro-financiar*, *militaro-organizatoric*, *militaro-politic*, *militar-poliţienesc*; *politico-cultural*, *politico-ideologic*, *politico-juridic*, *politico-literar*, *politico-militar*, *politico-moral*, *politico-organizatoric*. De notat că în toate aceste cazuri avem de-a face nu cu simple analogii gramaticale, ci cu o presiune de sistem în toată regula, care se înfăptuieşte în şirurile alcătuite prin coordonare, dar care se dovedeşte ineficace în şirurile constituite prin subordonare[15].

Aşadar topica elementelor adjectivelor compuse este determinată de un complex întreg de factori, între care se poate stabili o anumită ierarhie. În ansamblu, raporturile sintactice dintre termenii compusului predetermină şi ordinea lor. În cazul compunerii prin coordonare, criteriul semantic prevalează asupra altor factori în detaşarea unuia din componente pe primul loc. În sfirşit, într-un plan restrâns şi în totală dependenţă faţă de ceilalţi factori îşi desfăşoară acţiunea şi factorul morfofonologic. Concluzia aceasta confirmă teza că « comunicările prin limbă pot fi considerate la câteva "niveluri" – la nivelul fonemelor, silabelor, morfemelor, literelor ş.a.m.d.: peste o îmbinare de unităţi de un anumit nivel se suprapun limitări care oglindesc legile de îmbinare a unităţilor nu numai de un nivel dat, ci şi de alte niveluri»[16].

NOTE

1 S. V a i m b e r g, *Compunerea adjectivelor în limbile rusă şi română,* în *Culegere de studii,* Bucureşti, 1961, p. 64 – 73.

2 «...Româna actuală posedă un număr relativ mare de compuse si totodată se arată dispusă să le înmulţească» (I. I o r d a n, *Limba română actuală,* ed. a 2-a, Bucureşti, 1948, p. 227).

3 «...Dezvoltarea relativă a celor două procedee principale de formare a cuvintelor – derivarea şi compunerea – este în favoarea compunerii. Într-adevăr, în limba presei actuale se pare că cei mai raspândit mod de formare a cuvintelor este compunerea» (F l o r i c a D i m i t r e s c u, *Cuvinte şi sensuri noi în presa actuală* (II), în LR, 1962, nr. 4, p. 396).

4 Aici şi mai departe exemplele se dau in ordine alfabetică.

5 A. D a r m e s t e t e r, *Traité de ln formation des mots composés dans la langue française comparée aux autres langues romans et au latin,* Paris, 1875, p. 4.

6 I. I o r d a n, *Stilistica limbii române,* Bucureşti, 1944, p. 219 – 220.

7 Vezi şi F u l v i a C i o b a n u, *Formaţii cărturăreşti în compunerea românească,* în *Omagiu lui Iorgu Iordan,* Bucureşti, 1958, p. 161–169.

8 F u l v i a C i o b a n u, *Scrierea cuvintelor compuse,* Bucureşti, Editura Academiei, 1958, p. 27.

9 H a l i n a M i r s k a (Varsovia), *Unele probleme ale compunerii cuvintelor in limba română,* in *Studii şi mnteriale privitoare la formarea cuvintelor in limba română,* vol. I, Bucu reşti, 1959, p. 171.

10 Halina Mirska, *loc. cit.*

11 În accepția morfologică a «formei prescurtate» se încadrează, desigur, şi recomandarea lui A. V. Isacenko de "a acorda preferință unui termen «internațional» dacă este mai scurt decât cel «național», adică dacă cuprinde un număr mai mic de morfeme" *(Nekotorye voprosy terminologii, v častnosti slavjanskoj,* în *Izvestija Akademii nauk SSSR (OLJa),* 1961, vol. XX, fasc. 1, p. 50).

12 Compară: "Procesele fonetice duc de multe ori la dezvoltarea corpului sonor al cuvântului... față de latinescul *dicunt* "(ei) zic", franceza are *disent* (pronunțat *diz),* dar italiana are *discono,* în trei silabe" (A. I. G r a u r, Lucia Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii,* Bucureşti, 1961, p. 69).

13 Deşi adjectivul compus este dat în îmbinare cu substantivul pe care-l complineşte, numărul de silabe se stabileşte după «forma inițială» (de masc. sing.) a termenilor.

14 Vezi, de pildă, ilustrarea acestui fenomen la E. V r a b i e, *Infuența limbii române asupra graiurilor ruseşti («lipoveneşti») din* R.P.R., în SCL, 1960, nr. 4, p. 951.

15 «În cazul când o anumită îmbinare de foneme sau o anumită structură fonomorfologică este admisă doar în limitele unui subsistem particular sau ale unui şir paradigmatic, îmbinării date fiindu-i impuse îngrădiri în afara şirului paradigmatic, trebuie să avem în vedere acțiunea presiunii de sistem... În cazul când o anumită îmbinare de foneme sau o anumită structură fonomorfologică constituie rezultatul unei egalizări (podravnenie) față de unul din membrii paradigmei, îmbinării date nefiindu-i impuse îngrădiri în afara paradigmei, trebuie să avem în vedere acțiunea

analogiei gramaticale «(E. A. M a k a e v, *Ponjatie davlenija sistemy i ierarchija jazykovych edinic, în* «Voprosy jazykoznanija», 1962, nr. 51).

16 O. S. Ahmanova, I. A. Melciuk, E. V. Paduceva, R. M. Frumkina, *0 točnych metodach issledovanija jazyka,* Moscova, 1961, p.116.

București, 1965

DESPRE ANALIZA CONTRASTIVĂ A LIMBILOR (CU APLICAȚII LA TOPICA ADJECTIVULUI ÎN LIMBILE RUSĂ ŞI ROMÂNĂ)

Scopul lucrării de față este de a examina unele particularități ale topicii adjectivului în propoziția rusească şi în cea românească prin prisma analizei contrastive. Pornind de la ceea ce este asemănător, comun fenomenelor aparținând unor limbi diferite, analiza contrastivă are drept obiectiv să scoată la iveală deosebirile dintre ele, izvorâte cu necesitate din raporturile specifice în care intră elementele fiecăruia din sistemele date[1]. În felul acesta, o atare analiză promite să dezvăluie laturi inedite şi implicit esențe mai profunde ale fenomenului lingvistic, care pot trece neobservate pentru cercetarea concepută în limitele unui singur sistem.

În materie de limbi înrudite, metoda comparativă-istorică şi cea contrastivă se completează organic, întregind imaginea asupra faptului lingvistic ca produs al unei evoluții istorice determinate, dar şi ca fenomen specific pentru sistemul dat[2]. Pe parcursul cercetării, aceste două aspecte se dovedesc strâns legate şi se întrepătrund adesea. "... în cea mai completă gramatică comparată a limbilor

slave – menționează A. V. Isačenko –, cea elaborată de Fr. Miklosich, sunt cuprinse observații extrem de prețioase cu caracter prin excelență, contrastiv, care nu și-au pierdut nici până azi valabilitatea"[3].

În genere, definirea raporturilor metodei în discuție față de cele consacrate în știința limbii poartă amprenta "creditului" de care se bucură în prezent cercetarea contrastivă. Se afirmă, de pildă, că, în momentul de față, studiul contrastiv al limbilor a depășit cadrul metodelor de cercetare și s-a transformat într-o ramură de sine stătătoare a lingvisticii[4]. E. A. Makaev își intitulează semnificativ un studiu *Gramatica comparată, contrastivă și tipologică*[5], formulare care pune, într-un fel, cele trei discipline pe picior de egalitate. Mai precis, în viziunea autorului, "gramatica contrastivă ar arunca o punte între gramatica comparată și cea tipologică", aceasta din urmă reprezentând "o etapă preliminară în elaborarea unei gramatici universale a limbii"[6].

Chiar dacă asemenea aprecieri vor mai forma în viitor obiect de controversă, nu se poate, totuși, tăgădui că ideea comparării faptelor de limbă și în afara metodelor care s-au impus deja câștigă tot mai mult teren. I. Rizescu bunăoară, ocupându-se de problema îmbinărilor de cuvinte, notează: "... pentru a cunoaște mai bine structura îmbinărilor, cred că de un folos deosebit ar fi studiul comparativ al acestor construcții din limba română cu acelea din alte limbi. Pe această cale se va dezvălui mai clar raportul dintre formă și conținut în limbă, caracterul sistematic al limbii, regulile de formare a diferitelor feluri de îmbinări, în care se manifestă specificul național al limbii"[7].

Pe analiza contrastivă se întemeiază în bună măsura un șir

întreg de discipline şi activităţi aplicative, ca metodica predării limbilor, teoria traducerii, lexicografia bilingvă ş. a. Dar, generalizând datele practicii şi îmbogăţindu-se pe seama lor, analiza contrastivă nu li se substituie şi nici nu li se subordonează, raţiunea ei de existenţă depăşind limitele corelaţiei cu ramurile de activitate amintite.

Din această perspectivă, par vădit unilaterale caracterizările de factură extremistă, care reduc analiza contrastivă la condiţia unui simplu auxiliar didactic. Aşa, în preliminariile unei bibliografii – de altfel, cât se poate de utile –, alcătuite de Centrul de lingvistică aplicată din Washington, analiza contrastivă este văzută ca "o comparaţie sistematică între anumite trăsături a două sau ale mai multor limbi nu cu scopul de a demonstra sau de a stabili corelaţii genetice sau tipologice între ele, ci de a pune la dispoziţia profesorilor şi a autorilor de manuale o sumă de informaţii de care aceştia să se poată servi ..."[8]. Cu toate acestea, foarte multe din sursele incluse în bibliografie nu se circumscriu definiţiei enunţate, din simplul motiv că nu învederează în nici un chip finalităţi pedagogice, cf. bunăoară, pentru a nu cita decât una din lucrările româneşti inserate, studiul lui Em. Vasiliu, *Structure phonématique des suffixes du roumain et du français* (p. 24, sub 305), publicat în «Recueuil d'études romanes», Bucureşti, 1959.

Pe poziţii infinit mai moderate se situează M. S. Gurîciova atunci când restrânge aria cercetărilor contrastive, aferente, după părerea ei, metodicii de predare a limbilor străine, numai la idiomurile neînrudite (confruntarea celor înrudite fiind denumită "comparativ-tipologică")[9].

Bizuindu-se pe o judicioasă argumentare, A. A. Reformatski

nu ezită să acorde analizei contrastive statutul de metodă, pe care o înfățișează ca "principial pragmatică [...], ceea ce nu exclude însă – subliniază el – considerarea aspectului teoretic al problematicii sale"[10]. Ar merita, fireşte, de discutat dacă o metodă de cercetare a limbii, indiferent de măsura în care concluziile sale își găsesc aplicare practică, poate fi, în principiu, mai mult sau mai puțin pragmatică decât altele.

Înainte de a verifica pe terenul faptelor validitatea tezelor generale expuse mai sus, este de menționat că neologismul terminologic "contrastiv" nu întruneşte sufragiul unanim al specialiştilor. Mulți din aceştia continuă să folosească termenul generic de "comparație" (resp. "comparat", "comparativ")[11], fără a se teme că ar putea da naştere la confuzii[12].

Dacă problema locului adjectivului în cele două limbi supuse comparației este abordată în contextul general al topicii părților de propoziție, la prima vedere asemănările prevalează asupra deosebirilor. Atât în limba română cât şi în limba rusă, ordinea cuvintelor este relativ liberă, succesiunea cea mai obişnuită a părților propoziției fiind: subiect – predicat – complement direct şi indirect – complemente circumstanțiale. Postpunerea şi, respectiv, prepunerea atributului, în speță a celui adjectival (înțeles exclusiv ca atribut exprimat printr-un adjectiv propriu-zis), nu modifică, în principiu, schema de mai sus, dată fiind situația specială, mai puțin independentă, a atributului în raport cu celelalte părți secundare de propoziție[13]. Îndeosebi atributul adjectival este atât de strâns legat de determinatul său, formează în aşa măsură corp comun cu acesta, încât variația topicii sale trebuie considerată a fi de un rang

aparte față, de cel al complementelor şi circumstanțialelor. Totodată diferența de poziție a adjectivului în cadrul topicii obişnuite a celor două limbi n-are nici pe departe un caracter absolut: în limba română, procedeul prepunerii adjectivelor tinde să se dezvolte, după cum şi în limba rusă cazurile de postpunere nu sunt atât de rare. Se creează astfel impresia unei simetrii sui-generis atât între postpunerea adjectivului românesc şi prepunerea celui rusesc, cât şi între pozițiile inverse în cazul intervertirii topicii.

La o examinare mai cuprinzătoare a lucrurilor se constată însă, în pofida asemănărilor semnalate, un şir de deosebiri esențiale, care ies pregnant la iveală atunci când mecanismul topicii adjectivului este privit în sistem, în legătură cu categoriile cu care se află în relații de interdependență şi care, în ansamblu, alcătuiesc "câmpul" categoriei respective[14]. În cazul de față, avem a face cu un câmp morfosintactic, judecând după categoriile care intră aici (funcțiunile sintactice ale adjectivului, acordul său cu substantivul, clasele semantice şi morfologice ale adjectivelor, indicii formali ai adjectivului etc.).

Pentru sistematizare, observațiile prilejuite de parcurgerea unor texte publicistice şi ştiințifice vor fi grupate în jurul a trei probleme generale[15].

I. *Antepunerea şi postpunerea adjectivului.* Ceea ce poate părea ieşit din comun în limba română, privită din punctul de vedere al limbii ruse, este faptul că topica uzuală, adică ordinea cea mai obişnuită a cuvintelor, nu se identifică, în cazul adjectivului, nici cu postpunerea, – desi aceasta se dovedeşte statistic precumpănitoare –, nici cu antepunerea sa față de substantiv, ci, în diverse situații, însumează ambele poziții. Unele adjective apar în mod constant

numai ca postpuse (cf. *gata)* sau, în câteva cazuri, numai ca prepuse (cf. *biet)*[16]. Altele însă pot urma sau preceda substantivul determinat, uneori cu diferențe de înțeles destul de sensibile (cf. *un om singur, un singur om)*. Polisemantismul unor asemenea adjective se realizează deci cu ajutorul topicii, care, fiind fixă în ambele poziții, este implicit şi cea uzuală pentru fiecare sens în parte.

Dinamica topicii atributului adjectival apare mai limpede în lumina împărțirii adjectivelor, după caracterul calității desemnate, în *calificative,* care exprimă o apreciere subiectivă la adresa obiectului, şi *determinative,* care indică o însuşire proprie obiectului, independent de atitudinea vorbitorului[17]. Adjectivele calificative se plasează de obicei *în fața* substantivului *(o admirabilă realizare)*. cele determinative *după* el *(utilaj petrolier, serbare câmpenească, rol conducător)*. 0 serie de adjective sunt determinative când urmează după substantiv şi calificative când îl precedă, cf. *performanțele valoroase ale juniorilor* şi *valoroasele performanțe ale juniorilor.* Aceasta nu înseamnă însă că nu se pot întâlni adjective calificative postpuse (de exemplu, *o imagine încântătoare)* şi determinative antepuse. În acest ultim caz, pot fi invocate un şir de îmbinări cu caracter terminologic, apropiate de structura cuvintelor compuse, în care nu e posibilă inversiunea: *lucrări de mică mecanizare, mărfuri de larg consum, automobil de mic litraj, film de scurt metraj.*

Raportul dintre nuanța calificativă şi antepunere îşi are, neîndoios, explicația sa: "Adjectivul prepus atrage atenția asupra substantivului, întrucât nu este decât un simplu epitet calificativ, adjectivul postpus, având valoare de determinant, atrage atenția asupra sa" [18]. Un adjectiv atestat în lanțul vorbirii fără a fi subordonat direct nici unuia din elementele anterioare semnalează cu maximă

probabilitate apariția substantivului, pe câtă vreme atestarea unui substantiv nu este prin ea însăşi un indiciu cert că va urma un adjectiv. Drept consecință, legătura dintre substantiv şi adjectiv se dovedeşte mai puțin strânsă în cazul postpunerii determinantului[19].

În limba rusă, locul adjectivului prezintă un tablou mai puțin complicat. Aici există o singură topică obişnuită, ordinea "adjectiv + substantiv" (A + S) având caracter de normă generală[20]. Spre deosebire de limba română, în care categoriile calificării şi determinării pot fi corelate cu variația topicii adjectivului, în limba rusă împărțirea adjectivelor după criterii semantico-morfologice în *calitative* şi *de relație* – acestea din urmă exprimă o calitate prin raportarea unui obiect la altul: *obščestvennye organizacii* "organizații obşteşti", *škol'nyj učebnik* "manual şcolar", *kamennyj dom* "casă de piatră", *Moskovskij universitet* "Universitatea din Moscova" – nu afectează poziția lor față de determinat. Cu toate acestea, existența adjectivelor de relație, categorie solid incrustată în sistemul morfologic al limbii ruse, întăreşte în ultimă instanță procedeul antepunerii. În comparație cu celelalte determinante ale substantivului sinonime cu el, adjectivul de relație e cel mai caracteristic pentru funcțiunea atributivă. Într-un cuplu ca *šerstjanoe plat'e – plat'e iz šersti* "rochie de lână", primul membru este cel neutru, al doilea relevând o calitate nepermanentă, proprie nu numai obiectului în chestiune etc. Din punctul de vedere al topicii, reprezentarea raportului dintre două obiecte sub forma unui grup nominal A + S înseamnă totodată prepunerea unui atribut, care, exprimat printr-un substantiv (S + S), ar fi trebuit postpus. În româneşte, posibilitatea de a folosi un atribut adjectival în locul unuia substantival nu se răsfrânge asupra topicii, cf. *sursă*

energetică şi *sursă de energie* (cu alte cuvinte, raportul S + A reproduce ordinea raportului S + S).

Pe lângă aceasta, nici sfera claselor de adjective nu coincide în cele două limbi: calificativele corespund doar în parte şi doar în anumite situaţii adjectivelor calitative[21], în timp ce determinativele pot echivala nu numai cu adjectivele de relaţie, ci şi cu cele calitative[22]. Totuşi, noţiunea de adjective de relaţie se poate dovedi utilă pentru identificarea acelor adjective determinative care nu devin niciodată calificative si nu admit deci antepunerea. De regulă, adjectivele care, prin analogie cu limba rusă şi cu alte limbi[23], pot fi numite *de relaţie* rămân totdeauna determinative, având topică fixă în urma substantivului (vezi traducerea primelor două exemple de adjective de relaţie, dată mai sus).

Schimbarea poziţiei unui adjectiv în raport cu determinatul său are rezultate diferite în cele două limbi. În afara situaţiilor când ordinea obişnuită este fixă, orice intervertire a topicii reprezintă în acelaşi timp un caz de topică inversă, înţeleasă strict terminologic, în corelaţia ei cu topica uzuală, ca suma variaţiilor posibile ale acesteia din urmă. În limba rusă, topica inversă a atributului adjectival cunoaşte o singură direcţie, din faţa substantivului – după el. În limba română însă, topica inversă, întocmai ca şi cea uzuală, însumează două direcţii, din urma substantivului în faţa sa, dar şi invers, în acele cazuri când antepunerea adjectivului reprezintă ordinea sa obişnuită (cf., de pildă, *mulţi ani* şi *ani mulţi)*.

Deplasarea adjectivului în limba română poate avea drept efect apariţia unor sensuri sau nuanţe de sens noi, ceea ce nu se întâmplă în limba rusă. În schimb, în această limbă, abaterea de la ordinea obişnuită poate implica modificarea funcţiunii sintactice a

adjectivului, cf. *ranjaja vesna* "primăvară timpurie" si *vesna ranjaja* "primăvara este timpurie"[24]. Repartiția funcțiunilor sintactice după criteriul poziției duce la o polarizare a topicii adjectivului necunoscută limbii române, în care atât atributul cât şi numele predicativ sunt aşezate în urma determinatului, fără putință de a le confunda.

Un singur factor – cel stilistic – înrâureşte, în măsură mai mult sau mai puțin egală, topica adjectivului în rusă şi română. Tendința de a scoate în relief atributul determină pe vorbitor sa-l mute din locul său obişnuit, pentru a atrage astfel atenția asupra lui. În practică însă, intervenția acestui factor, din cauza disproporției sferei sale de acțiune în cele două limbi, provoacă reacții diferite la adjectivele româneşti şi ruseşti. În română, variației în scop stilistic a topicii adjectivelor i se poate suprapune diferențierea de sens sau de nuanță legată de poziția lor față de substantiv. Adjectivele determinative care nu se pretează la exprimarea unei valori calificative – acestea corespund în genere, după cum s-a arătat mai înainte, adjectivelor de relație din limba rusă – se sustrag, totodată, în virtutea topicii lor fixe, şi acțiunii factorului stilistic. În rusă însă, orice adjectiv, calitativ sau de relație, poate fi, în principiu, detaşat din motive stilistice, fără ca acestora să li se asocieze considerente de altă natură. În exemplele de mai jos, inversiunile din textul rusesc ar fi de neconceput în româneşte: *kolloidnaja chimija prevraščaetsja iz nauki opisatel'noj v nauku nastupatel'nuju* "Chimia coloidală se transformă din ştiință descriptivă în ştiință ofensivă" («Novyj mir», 1964, nr. 6, p. 179); *V suščnosti net bol'še nechimičeskich sfer, kak net i ne možet byt' sfer neélektričeskich* "În esență nu există sfere nechimice, după cum nu există şi nu pot exista sfere neelectrice"

(*ibid.*, p. 188).

II. *Dispunerea mai multor adjective față de un determinat substantival.* Simpla aliniere într-o anumită ordine a mai multor adjective este suficientă pentru a genera valori şi raporturi noi, specifice fiecărei limbi în parte, atât între elementele grupului de determinanți, cât şi între acesta şi substantivul determinat. În legatură cu aceasta, se pot dovedi utili cercetării termenii *de topică "internă"*, referitor la poziția elementelor în limitele aceleiaşi unități complexe a limbii, în cazul nostru un grup adjectival, şi *topică "externă"*, referitor la poziția aceleiaşi unități luate în ansamblu în raport cu o altă unitate, în cazul nostru poziția unui grup adjectival față de un determinat substantival.

Dacă elementele şirului de adjective se referă nemijlocit la substantivul determinat, ordinea lor internă este liberă în ambele limbi: *flori roşii şi albe, krasnye i belye cvety.* Cât despre topica externă, ea se supune aici aceloraşi norme ca şi când am fi avut a face cu un singur adjectiv în traducerile dintr-o limbă în alta, topica internă, respectiv locul fiecărui component al şirului în raport cu celelalte, este reprodusă integral. Astfel, *protivopostavlenie tverdych i mjagkich soglasnych* (S. B. Bernstein, *Očerk sravnitel'noj grammatiki sljavjanskich jazykov,* Moscova, 1961, p. 260) în versiunea românească apare ca *opoziția dintre consoanele dure şi moi* (S. B. Bernstein, *Gramatica comparată a limbilor slave*, traducere şi note de G. Mihăilă, Bucureşti, 1965, p. 236). În mod corespunzător, *un om întreg, sănătos, gras,* adică S – (A_1 + A_2 + A_3), devine, în traducere rusească, *celyj, zdorovyj, žirnyj čelovek* (R. A. Budagov, *Étjudy po sintaksisu rumynskogo jazyka,* Moscova, 1958, p. 192), adică (A_1 + A_2 + A_3) – S.

În măsura în care se schimbă însă topica externă, se modifică, şi topica internă a şirului adjectival. Întrucât convenim să notăm adjectivele în ordinea depărtării de substantiv, alternarea postpunerii şi prepunerii şirului în cele două limbi face ca poziţia elementelor acestuia să apară de fiecare dată în altă ipostază. Astfel, formula rusească de mai sus, în care în nemijlocita vecinătate a lui S apare A_3, este impusă de formula românească, după care s-a efectuat traducerea. Considerată însă independent de corelaţia cu originalul, formula rusească se va înfăţişa, fără nici o schimbare reală de poziţie, ca $(A_3 + A_2 + A_1) – S$, în care succesiunea elementelor seriei de adjective respectă criteriul distanţei faţă de S.

Elementele şirului adjectival care complinesc succesiv grupul format din determinat şi determinanţii anteriori apar în traducere dispuşi de regulă invers, în ordinea depărtării de determinat: *obščie foneti̇českie svojstva* (R. A. Budagov, *Vvedenie v nauku o jazyke*, Moscova, 1958, p. 180); *jazyki, bazirujuščiesja na narodnoj dialektnoj osnove, (ibid.*, p. 337) şi *însuşiri fonetice generale* (R. A. Bugadov, *Introducere în ştiinţa limbii,* traducere şi note de G. Mihăilă, Bucureşti, 1961, p. 218); *limbile* [...] *formate pe bază dialectală populară (ibid.*, p. 441). În felul acesta, ... $A_2 – (A_1 – S)$ ... din limba rusă devine ... $(S – A_2) – A_1$ ... în limba română.

Unele serii adjectivale sunt segmentate însă în mod diferit în cele două limbi. De pildă, *russkij literaturnyj jazyk* nu poate fi tradus corect decât prin *limba rusă literară*[25], cu toate că şi în româneşte, şi în ruseşte adjectivele legate de denumiri etnice şi geografice sunt aşezate, de regulă, în urma – respectiv înaintea – altor determinanţi, cf. *vacanţă studenţească bucureşteană, ansamblu folcloric sucevean, artă decorativă coreeană*[26]; *Moskovskij gosudarstvennyj*

universitet, indijskaja pravitel'stvennaja delegacija "delegație guvernamentală indiană".

Seriile alcătuite din adjective determinative (respectiv de relație) și calificative (sau simțite ca atare, în opoziție cu cele strict determinative) atribuie acestora din urmă ultimul loc: *condiții grafice excelente* (IB, 3157, 2/1); *vigoare și siguranță actoricească exemplare* (IB, 3360, 2/3). În asemenea cazuri, prezența unui determinativ postpus favorizează suplimentar prepunerea calificativului, astfel că deseori substantivul apare încadrat de determinanții săi: *imaginea [...] unei inepuizabile fecundități artistice* (RL, 7465, 5/7); *o valoroasă contribuție originală* (Sc., 5980, 2/2); *un bogat material documentar și științific* (Sc., 7831, 2/5). O atare distribuție a substantivului este principial străină limbii ruse, în care adjectivele, indiferent de numărul lor, sunt toate prepuse în topica obișnuită, sau toate postpuse în cazul inversiunii.

III. *Distanța determinantului adjectival față de determinat.* În genere, adjectivul tinde să ocupe în ambele limbi un loc cât mai apropiat de substantiv. Dar, spre deosebire de limba rusă, în limba română, în topica obișnuită, adjectivele posesive și demonstrative (acestea din urmă numai postpuse) se intercalează între substantiv și atributul adjectival propriu-zis: *mâinile sale harnice, mâinile acestea harnice*.

În schimb, în limba rusă adjectivul poate fi despărțit de către complinirile sale de substantivul determinat, fără ca aceasta să constituie un apanaj al limbajului poetic, ca în limba română[27]: *S i n o-n i m y – éto blizkie po značeniju, no razno zvučaščie slova* (R. A. Budagov, *Vvedenie*..., p. 50) "Sinonimele sunt cuvinte apropiate ca sens, dar diferite ca formă" (versiunea românească, p. 65); *slova s*

protivopoložnymi po otnošeniju drug k drugu značenijami (*op. cit.*, p. 57) "cuvintele [...] care au sensuri reciproc opuse" (versiunea românească, p. 73). Coeziunea dintre adjectiv şi complinirile care-l urmează se dovedeşte astfel mai puternică în limba rusă decât în limba română, acestea putând distanţa în măsură uneori apreciabilă adjectivul de determinatul său, fără a-i impune inversiunea. În româneşte, adjectivul urmat de compliniri rămâne în imediata vecinătate a substantivului, separând în felul acesta determinanţii săi de propriul sau determinat: *puţinătatea materialului informativ vrednic de luat în considerare* (GL, 543, 2/1); *realităţi autohtone caracteristice primelor decenii ale secolului al XIX-lea (loc. cit).*

În situaţiile, frecvente în limba română, când determinatul este complinit de un atribut substantival cu care alcătuieşte o unitate de sens, adjectivul fie că urmează, fie că, precedă grupul nominal S + S: *periodice lovituri de artilerie* (C., 1089, 3/6); *posibilitatea unui fructuos schimb de opinii* (G. înv., 966, 3/7); *un grup de cunoscuţi oameni de ştiinţă japonezi* (IB, 3415, 3/7). Din punct de vedere sintactic, atributul adjectival trebuie să fie însă plasat înaintea altor atribute: *peste 15.000 săli noi de cursuri* (Sc., 6061, 1/5). În exemplul citat, se impune deplasarea adjectivului spre interiorul grupului nominal şi pentru a evita raportarea atributului la ultimul substantiv (cf. ambiguitatea formulării "săli de cursuri noi"). Această continuă posibilitate de mişcare a adjectivului, legată atât de înţelesul acestuia, cât şi de sensul şi de formele grupului nominal la care se referă, explică de ce formulei ruseşti cu topică stabilă A – (S + S) – cf. *poleznyj obmen mnenijami* – îi corespunde formula românească (A) – S (– A) + S(– A), în care adjectivul (A) inclus în paranteză poate ocupa, în funcţie de diverşi factori, oricare din

pozițiile notate. Fiecare poziție are, însă, temeiuri şi semnificații deosebite şi nu poate fi înlocuită cu alta în orice condiții. Topica adjectivului în limba română are caracter analitic, în timp ce topica rusă, a cărei poziție unică înglobează în mod corespunzător variantele ordinii româneşti, are caracter sintetic. De aici se desprinde şi o altă particularitate – marea mobilitate a topicii adjectivului românesc în comparație cu cel rusesc –, care concordă în cele două limbi cu caracteristica generală a grupului de limbi din care fac parte[28].

Rândurile de mai sus nu pretind, evident, să, epuizeze problemele luate în discuție, ci doar să ilustreze o modalitate de a opera "in vivo" analize contrastive. Odată recunoscută legitimitatea ştiințifică a acestei metode de cercetare a limbii, se vor putea adânci aspectele abordate în lucrarea de față şi aduce în dezbatere altele noi.

NOTE

1 C h. B a l l y califica o asemenea comparație între limbi drept "statică", în opoziție cu cea "istorică" (*Linguistique générale et linguistique française,* ed. a 3-a, Berna, 1950, cap. "Méthode comparative", p. 29).

2 " chiar şi în cazurile când dezvoltarea sistemului gramatical al unor limbi nu aminteşte de dezvoltarea sistemului gramatical al altor limbi, comparația dintre ele este folositoare şi instructivă" (R. A. B u d a g o v: *Problemy razvitija jazyka,* Moscova, 1965, p. 56).

3 A. V. I s a č e n k o: *Sopostavitel'noe izučenie jazykov kak osobaja linvističeskaja disciplina*, în culegerea «Voprosy prepodavanija russkogo jazyka», Moscova, 1961, p. 274.

4 V. V. V e s e l i t s k i: *Opyt sopostavitel'nogo izučenija slovosočetanij*, în «Leksikografičeskij sbornik», VI, 1963, p. 126.

5 În «Voprosy jazykoznanija», 1964, nr. 1.

6 *Op. cit.*, p. 7 şi 11.

7 I. R i z e s c u: *Observații asupra îmbinărilor de cuvinte*, în LR, XI, 1962, nr. 5, p. 523.

8 J. H. H a m m e r, Fr. A. Rice: A *Bibliography of Contrastive Linguistics,* Washington, 1965. În ciuda celor 384 de titluri, în diverse limbi, câte cuprinde în total lista, lacunele în sintezele de acest gen sunt aproape inevitabile. Vom, semnala, în acest sens, absența lucrărilor în limba rusă la care se fac referiri în paginile de început ale prezentului articol (deşi, în ansamblu, bibliografia rusească a problemei este amplu reprezentată).

9 *K voprosu o sravnitel'no-tipologičeskom izučenii romanskich jazykov*, în vol. «Metody sravnitel'no-sopostavitel'nogo izučenija sovremennych jazykov», Moscova, 1966, p. 72.

10 *O sopostavitel'nom metode*, în «Russkij jazyk v nacional'noj škole», 1962, nr. 5, p. 24.

11 *Dicționar rus-român de termeni lingvistici şi filologici*, de un colectiv (R. C h i vescu, V a s i l i c a D a n ț i ş, P a r a s c h i v a Ş e r b ă n e s c u, I n e s s a T a c h e, V. V a s c e n c o, S. W o l f), sub conducerea conf. dr. V. V a s c e n c o, Bucureşti, 1968, propune şi termenul "comparativ-opozițional" (ca echivalent al rus. *sopostavitel'nyj*).

12 De fapt, acestea sunt înlăturate de context, din care reies

natura şi limitele comparaţiei. Cf. J. V i n a y, J. D a r b e l n e t: *Stylistique comparée du français et de l'anglais,* Paris, 1958; A. M a l b l a n c: *Stylistique comparée du français et de l'allemand,* Paris, 1961; M. J e l i n e k: *Principes des études stylistiques comparatives,* în vol. «Xème Congrès International des Linguistes. Résumés des communications», Bucureşti, 1967, p. 164–165; M. G h e o r g h i u: *Corelaţii între categorii eteroglotice (0 problemă de stilistică comparată)*, în "Addenda" la vol. «Al XII-lea Congres Internaţional de Lingvistică şi Filologie Romanică. Rapoarte şi comunicări. Rezumate», Bucureşti, 1968.

13 Vezi Z. D. P o p o v a: *0 principach raspoloženija slov v povestvovatel'nom predloženii v sovremennom russkom* jazyke, în «Tpudy Voronežskogo gosudarstvennogo universiteta», vol. 59, 1957, p. 44; vezi şi O. S. A h m a n o v a, G. B. M i k a e l e a n: *Sovremennye sintaksičeskie* teorii, Editura Universităţii din Moscova, 1965, p. 75, 144.

14 Pornind de la analogia cu câmpul semantic, E. A. M a k a - e v opinează pentru extinderea noţiunii de "câmp" la condiţiile specifice ale analizei contrastive *(op. cit.,* p. 4). Ideea pare întemeiată, dacă se ţine seama că încă înainte de aceasta conceptul în chestiune a fost aplicat în diverse domenii de cercetare lingvistică. Astfel, P. G u i r a u d afirmă că "sarcina etimologiei este de a reconstrui ansamblul «câmpurilor» de forme şi sensuri care se constituie în limbă ... " *[Les champs morpho-sémantiques (Critères externes et critères internes en étymologie),* în «Bulletin de la Société de Linguistique de Paris», vol. 52, 1956, p. 269].

15 Problemele particulare vor forma obiectul unor articole separate.

16 Cf. *Gramatica limbii române,* vol. al II-lea, Bucureşti, 1966, p. 434 şi urm.

17 Vezi tratarea amănunţită, între altele, a acestor probleme la Magdalena Popescu-Marin: *Observaţii asupra topicii atributului adjectival în limba română,* în «Studii de gramatică», III, 1961.

18 Al. Graur, *Locul adjectivului în româneşte,* în «Viaţa românească», 1938, nr. 12, p. 78.

19 Încă în secolul trecut, H. Weil, care a susţinut că topica este determinată de mişcarea gândirii, aceasta deplasându-se, în principiu, de la cunoscut la necunoscut, observa în această privinţă: "... construcţia ascendentă, (adică antepunerea – n. n.) leagă mai strâns ideile aflate în relaţie, în timp ce construcţia descendentă le desparte ... " *(De l'ordre des mots dans les langues anciennes comparées aus langues modernes. Questions de grammaire générale,* ediţia a 3-a, Paris, 1879, p. 54).

20 Postpunerea adjectivului ca topică obişnuită reprezintă un fenomen izolat în limba rusă literară. Ea poate fi semnalată uneori în limbajul tehnic: *avtomobil' gruzovoj, kul'tivator universal'nyj traktornyj, press sennoj mechaničeskij, sejalka zerno-chlopkobaja traktornaja.*

21 O situaţie comparabilă cu corelaţia "adjectiv determinativ – adjectiv calificativ" din limba română se întâlneşte în mod excepţional la epitetele ataşate unor nume proprii, de exemplu *Petr Velikij* "Petru cel Mare", *Ivan Groznyj* "Ivan cel Groaznic", dar *velikij Petr* "marele Petru".

22 În recenzia la manualul universitar *Sovremennyj russkij jazyk,* Moscova, 1957, elaborat de E. M. Galkina-Fedoruk, K. V.

Gorşkova, N. M. Şanski, autorii (i. I. Rosloveţ, I. D. Samoilova, M. A. Telenkova) socotesc că "nu e prea clar principiul împărţirii adjectivelor calitative în apreciative şi determinative" ("Russkij jazyk v škole", 1957, nr. 5, p. 118). Judecând însă după definiţiile şi exemplele din manual (p. 255), e vorba în esenţă tot de împărţirea în calificative şi determinative.

23 Cf. C h. B a l l y: *op. cit.*, p. 97.

24 Chiar şi când îndeplinesc funcţiunea de atribut, adjectivelor postpuse "le e proprie o nuanţă predicativă" *(Grammatika russkogo jazyka*, vol. al II-lea, partea I, Moscova, 1960, p. 677).

25 Al. G r a u r: *Cu privire la unele probleme de traducere,* în LR, III, 1954, nr. 5, p. 31. În rusă, inversiunea este totuşi posibilă, cf.: *V to vremja on* (Lomonosov) *opredelenno ukazyvaet, čto cerkovnoslavjanskij jazyk ne možet byt' osnovoj literaturnogo russkogo jazyka, čto,* [...] *maloponjatnye cerkovnoslavjanizmy dolžny byt' vovse izgnany iz russkogo literaturnogo jazyka* (I. A. G o r ş k o v: *Istorija russkogo literaturnogo jazyka*, ediţia a 3-a, Moscova, 1965, p. 100).

26 În această lumină, topica din *Dicţionar grecesc etimologic* (IB, 3404, 2/1), *mintea românească inginerească* (IB, 4959, 2/2) pare nefirească.

27 Vezi I. C o t e a n u: *Dislocarea ca procedeu stilistic în poezia noastră contemporană,* în AUB, Seria ştiinţe sociale, Filologie, 1955, nr. 2-3.

28 "În limbile romanice, ordinea cuvintelor în grupul «atribut-determinat» este mai «liberă» decât în limbile slave sau germanice..." (T. B. A l i s o v a: *Ponjatie svobody porjadka slov v predloženii (na materiale staroital'janskogo jazyka),* în

Filologičeskie nauki». 1960. nr. 2. p. 41). Asupra cauzelor acestei stări de lucruri vezi şi D. C o p -c e a g: *Remarques sur la place des déterminants nominaux dans les langues romanes,* in vol. «Al XII-lea Congres Internaţional de Lingvistică şi Filologie Romanică..... 50.

Bucureşti, 1969

DISTINCȚIA LIMBĂ – VORBIRE ÎN PERSPECTIVA LEXICOGRAFIEI BILINGVE

În cele ce urmează, limba şi vorbirea nu sunt considerate în înțelesul lor comun, obişnuit, ci într-o accepție specializată, devenită clasică în lingvistica modernă de la F. de Saussure încoace: *limba* constituie un instrument de comunicare între oameni ale cărui părți componente sunt organizate într-un sistem, pe câtă vreme *vorbirea* reprezintă realizarea potențelor comunicative ale elementelor sistemului în procesul schimbului concret de mesaje dintre membrii societății. Din acest punct de vedere, limba este un fenomen social, în sensul că aparține întregii colectivități umane pe care o deserveşte, iar vorbirea, un fenomen individual, cu fluctuații uneori caracteristice de la un ins la altul. Specificul actului de vorbire nu rezidă însă în unicitatea şi irepetabilitatea sa, ci, în primul rând, în selectarea şi combinarea de către vorbitor a mijloacelor limbii, în conformitate cu scopul şi conținutul comunicării. În ultimă instanță, categoriile discutate alcătuiesc o unitate dialectică: limba nu există în afara manifestărilor ei efective în vorbire, iar vorbirea nu e altceva decât aplicarea normelor generale, abstracte ale limbii la nevoile de

exprimare ale exponenților ei.

Departe de a rămâne un simplu obiect de speculație teoretică, distincția limbă-vorbire prezintă un interes principial şi pentru predarea limbilor străine. Recunoaşterea dublei ipostaze a faptului lingvistic dă inevitabil naştere la întrebarea: spre ce anume trebuie să se orienteze cu precădere procesul de învățământ – spre latura limbii sau spre cea a vorbirii? Evident, problema e dificilă şi complexă şi nu comportă o soluție unică în toate împrejurările. Dacă ținem totuşi seama că marile schimbări intervenite în ultimele decenii în predarea limbilor străine se datorează deplasării accentului de la aspectele teoretice ale limbii spre însuşirea ei ca mijloc de comunicare, se poate afirma că vorbirea reprezintă principala țintă către care trebuie să se îndrepte efortul didactic. Lucrul acesta fusese, de altfel, prefigurat, încă acum mai bine de trei secole, de J. A. Komensky, în cuvintele "0 limbă vie se învață mai uşor prin practică decât cu ajutorul regulilor ... ". În acest spirit, metodele moderne de predare, oferind auditoriului numai mostre de vorbire într-o succesiune determinată, îşi propun să asigure înțelegerea unui idiom alogen în ritmul normal de exprimare a purtătorilor săi autohtoni, comunicarea curgătoare cu aceştia la un nivel de idiomatizare a enunțurilor care să nu-l trădeze din capul locului pe vorbitorul străin, apoi lectura şi scrierea fără intermediul traducerii în limba maternă.

Cu titlu de ilustrație, ne vom opri asupra uneia din aceste metode, care recurge pe larg, pentru atingerea obiectivelor formulate mai sus, la mijloacele tehnice audio-vizuale. Este vorba, în esență, de metoda audio-vizuală, acreditată de Centrul de studii din Saint Cloud, metodă care s-a concretizat în doua cursuri: *Voix et*

images de France pentru adulţi şi *Bonjour Line* pentru copii.

Metoda de la Saint Cloud porneşte de la premisa că limba este alcătuită dintr-o serie de tipare de comportare într-un anumit context cultural. De aceea se urmăreşte reconstituirea în clasă a circumstanţelor de viaţă reală contemporană, pe care elevul să o "vadă" şi să o "audă". Cursantului i se înfăţişează modele veridice de experienţă de viaţă într-o secvenţă pedagogică, în condiţii verificate. Aceste modele sunt menite să provoace, în chipul cel mai natural cu putinţă, reacţii cât mai apropiate de cele care se produc în mediul aloglot respectiv. Metoda de la Saint Cloud tinde deci să redea crâmpeie din viaţa poporului a cărui limbă se învaţă, permiţând cursanţilor să capete tipare comportamentale asemănătoare celor ale vorbitorului indigen în a se exprima, a scrie, a citi şi a acţiona în cadrul unui anumit context cultural.

Punctul nevralgic al metodei de la Saint Cloud, ca şi al oricărei alte metode audio-vizuale, constă în încercarea de a semantiza limbajul numai prin imagine. Subordonarea actului de decodare a unui mesaj percepţiei vizuale nu e de natură să impulsioneze dezvoltarea limbajului liber, spontan. Elevul care are prilejul să se întreţină cu un interlocutor autohton, în afara clasei, poate întâmpina greutăţi.

Vom reţine, în orice caz, ca o caracteristică definitorie a metodei de la Saint Cloud, alături de alte metode moderne, ancorarea fermă în realitatea vie, nemijlocit perceptibilă a vorbirii. Elevul este pus în situaţia de a recepta fluxul sonor în idiomul alogen, de a-i descifra semnificaţiile şi, stimulat de întreg complexul de împrejurări în care se găseşte, de a transmite la rândul său informaţii în aceeaşi limbă pe un ton cât mai firesc şi mai degajat.

până la deplina identificare cu condiția vorbitorului indigen. Aceasta nu înseamnă eliminarea limbii din sfera preocupărilor metodice, ci convertirea ei într-o rezultantă a procesului de învățământ: sistemul limbii se reconstituie în conştiința elevilor prin inducția elementelor de vorbire, acumulate treptat. În această lumină, nu se poate vorbi – *stricto sensu* – de "studierea" limbilor moderne în şcoală, câtă vreme finalitatea urmărită aici nu este nici disecția anatomizantă a formelor de expresie lingvistică a gândirii, nici descrierea tehnicistă a posibilităților de grupare şi îmbinare a unităților lingvistice, nici descoperirea pe cale logico-deductivă a esenței imanente a limbajului uman, ci *formarea priceperilor şi deprinderilor necesare comunicării în limbile de învățat*.

E de la sine înțeles că manualele, dicționarele, culegerile de exerciții etc., ca şi oricare alți factori cu care vin în atingere elevii, sunt chemate să concure statornic la menținerea primatului vorbirii asupra limbii în procesul predării. Vom stărui îndeosebi asupra dicționarelor bilingve – aceste prețioase auxiliare în munca independentă a elevului –, care, cel puțin în forma lor actuală, ni se par încă deficitare la capitolul "vorbirii".

Să presupunem că, într-o clasă de avansați, se cere, ca o formă de verificare, să se traducă în franceză urmatoarea frază: "Statura, vorba, hrana, îmbrăcămintea şi toate obiceiurile câte le avem noi, le au întocmai şi frații nostri munteni". Oricât ar cerceta elevii dicționarele româno-franceze – nu numai acelea de tip şcolar –, nu vor afla nicăieri, pentru "vorba", corespondentul cel mai potrivit în contextul dat, şi anume *langue* (să se compare cu *mot, parole, propos...),* atestat în ediția bilingvă a *Operelor* lui I. Creangă (Bucureşti, 1963, p. 210–212). Acesta, după cum prea bine se ştie,

nu e un caz izolat. Oricând se mai pot invoca numeroase exemple de traduceri care "completează" sau chiar "corectează" lista echivalentelor prevăzute de dicționare. Dar chiar şi atunci când traducerea propusă acoperă în chip adecvat noțiunea desemnată de cuvântul indigen, tot nu e sigur că o putem folosi ca pe un substitut al acestuia din urmă, cu aceeaşi frecvență, în aceeaşi distribuție ş.a.m.d. Bunăoară, lui "vorbă" din contextul "la spune dumneta în legea dumitale, cum ai înțeles, cum n-ai înțeles, de când se face atâta vorbă" *(op. cit.*, p. 216) nu-i corespunde nici unul din cuvintele înşiruite mai sus, ci o construcție verbală: *"...ce que vous n'avez pas compris dans tout ce que j'ai dit"*. Că lucrul acesta nu e întâmplător şi că, prin urmare, nu e nevoie să recurgem la explicația facilă a "libertății" pe care şi-ar aroga-o traducătorul, ne-o probează înlocuirea consecventă a construcțiilor nominale româneşti exprimând ideea de vorbire cu perifraze franțuzeşti de tip verbal: "Apoi ... i-ar fi dat pe sama unuia dintre boieri – să le ție cuvânt" *("Puis, on les confia ... à un boyard qui devait leur expliquer..."*, p. 211); "Povestea cântecului: Unde-i unul nu-i putere..." *("Comme dit la chanson..."*, p. 217).

Asemenea subtilități nu-şi găsesc, de regulă, o oglindire lexicografică, pentru simplul motiv că dicționarele bilingve nu oferă imaginea "vieții" cuvintelor, ci statornicesc, înainte de toate, corespondențe semantice în planul "limbii", adică între două inventare lexicale diferite. Oricât ar fi de voluminoase, dicționarele nu reuşesc totuşi să epuizeze, în planul "vorbirii", infinita varietate de situații în care se întâlneşte un cuvânt dat, diapazonul posibilităților sale combinatorii, suma contextelor în care apare etc. Cu atât mai puțin eficace se dovedeşte dicționarul de tip şcolar, conceput ca un

rezumat, o simplificare a dicționarelor academice pe seama elementelor de vorbire – ilustrații la sensuri, nuanțe condiționate de un anumit context, valori figurative ş. a. m. d. În felul acesta, tocmai dicționarul cel mai nepretențios este în mod fatal şi dicționarul cel mai depărtat de realitatea vorbirii. Prin paradox, se poate afirma că, celor care cunosc într-o măsură limba respectivă, un atare dicționar le va fi mai util, ca instrument de verificare şi de autocontrol, decât celor care abia vor să o învețe.

Aşadar pentru a pătrunde "geniul limbii", pe care nu izbutesc să-l fixeze exact nici dicționarele, nici gramaticile, predarea trebuie să se axeze nu pe reținerea semnificațiilor unor cuvinte disparate, ci pe dezvăluirea regulilor de întrebuințare, în procesul vorbirii, îndeosebi a cuvintelor cu acelaşi înțeles de bază în limba maternă şi în cea străină. Aceasta cu atât mai mult, cu cât divergențele dintre două idiomuri sunt poate mai profunde la nivelul "vorbirii" decât la acel al "limbii".

În această ordine de idei, se cuvine subliniată actualitatea comparației contrastive între limbi – desigur, nu sub forma unor incursiuni savante, făcute numai de dragul comparației (se ştie doar că evocarea inutilă a limbii materne nu face decât să frâneze asocierea nemijlocită dintre obiect şi denumirea sa aloglotă), ci pe linia unui tratament pe cât posibil "profilactic" al greşelilor din practica vorbirii elevilor. Să nu uităm că sistemul lingvistic de achiziție nu este doar o proiectare a celui matern, ci coexistă şi tinde să se interfereze cu el.

Dar să trecem la ilustrații. Dacă vom încerca să formulăm în ruseşte propoziții din cele mai elementare, în care să consemnăm simpla existență a unui obiect, faptul că el se găseşte undeva, într-

un oarecare loc, nu vom greşi desigur spunând, întocmai ca în enunțurile româneşti corespunzătoare, *na stole nachoditsja lampa* "pe masă se află o lampă", *na polu byl kovër* "pe podea era un covor", *na stene byla karta* "pe perete era o hartă" etc. Cine vrea însă să deprindă o structură fundamentală în pură manieră rusească are posibilitatea să opteze pentru construcții ca: *na stole stojala lampa, na polu ležal kovër, na stene visela karta*, a căror traducere românească pare pe drept cuvânt greoaie şi întortocheată: "pe masă stătea (în poziție verticală) o lampă", "pe podea stătea (în poziție orizontală) un covor", "de perete atârna o hartă". Din punctul de vedere al conştiinței lingvistice româneşti, nu e nevoie ca predicatul să conțină o informație suplimentară asupra poziției în spațiu a subiectului, aceasta fiind implicitată de natura intrinsecă a respectivului obiect în realitatea extralingvistică. Astfel, ce e mai normal decât ca un covor să fie aşternut pe podea (adică să fie aşezat pe un plan orizontal) sau ca o hartă să fie atârnată la perete? Un rus va prefera totuşi o exprimare mai precisă şi mai concretă, mergând până acolo că va face uz, prin analogie cu cazurile analizate mai sus, de un verb pozițional chiar şi cu referire la un obiect care, prin forța lucrurilor, nu poate fi aşezat în nici o poziție – cf. *pogoda stojala chorošaja* "vremea era frumoasă", formulă vădit idiomatică din unghiul de vedere al limbii române, circulând alternativ cu cea "neidiomatică", *pogoda byla chorošaja*. De aici se poate formula următoarea regulă de vorbire: ori de câte ori se exprimă ideea de existență, se va acorda precumpănire predicatului capabil să indice suplimentar poziția obiectului în spațiu. Vom spune deci *na stole stojala vaza* "pe masă se afla o vază", *tetradi ležali na skam'e* "caietele se găseau pe bancă", *plat'e viselo na vešalke*

"rochia era pe cuier" ş. a. m. d., chiar dacă în dicționare verbele respective nu figurează printre traducerile lui "a fi", "a se găsi", "a se afla".

O atare nuanțare a poziției obiectului în stare de repaus presupune că şi procesul deplasării lui în spațiu poate beneficia de o analiză tot atât de amănunțită şi de individualizată. Limba rusă cunoaşte bunăoară un şir de verbe care exprimă diverse mişcări la modul cel mai general. De exemplu, *približat'sja* (de la radicalul *bliz* "aproape") şi *pridvigat'sja* (de la un radical verbal cu sensul de "a se mişca") înseamnă amândouă "a se apropia", fără alte adaosuri semantice. În practica vorbirii însă, nu aceste verbe se întrebuințează cel mai frecvent (în ciuda faptului că dicționarele româno-ruse tocmai pe ele le consemnează), ci altele, aflate într-un "acord" semantic sui-generis cu subiectul care săvârşeşte mişcarea. Astfel, "medicul se apropie de patul bolnavului" se zice *vrač podchodit k posteli bol'nogo,* cu un verb al cărui radical semnifică mersul pe jos al autorului acțiunii; "porumbelul se apropie de acoperişul casei" se spune *golub' podletaet k kryše doma,* cu un verb derivat de la *letat'* "a zbura"; "barca s-a apropiat de țărm" va fi în ruseşte *"lodka podplyla k beregu,* cu un verb format de la *plyt'* "a pluti"; "şarpele s-a apropiat de vizuină" trebuie tradus prin *zmeja podpolzla k nore,* cu un verb care înseamnă, abstracție făcând de valoarea prefixului, "a se deplasa prin târâre" ş. a. m. d. Întrucât nu dispune de o asemenea gamă largă de verbe în stare să diferențieze variatele modalități de efectuare a mişcării, limba română le redă pe toate la fel, pornind de la prefixul comun tuturora *pod-,* care marchează în genere apropierea. Pentru limba rusă este însă important să se țină seama de următoarea regulă de vorbire:

ori de câte ori se exprimă ideea de deplasare în spaţiu, se va selecta verbul care desemnează modalitatea de mişcare specifică subiectului acţiunii.

Alt exemplu. Deşi franceza dispune de cuvântul *semaine*, noţiunea respectivă este exprimată foarte adesea de sintagma *huit jours*, tot aşa după cum pentru "două săptămâni" se spune de multe ori *15 jours*, nu *deux semaines*. Faptul acesta ţine şi el de domeniul vorbirii, nu de cel al limbii, deoarece nu e impus de sistem, ci de preferinţa vorbitorilor faţă de una din cele două posibilităţi de obiectivare a aceluiaşi conţinut. Teoretic, nimic nu-i împiedică pe francezi să spună *une semaine, deux semaines*; cu toate acestea, ei înclină să denumească intervalul respectiv printr-o unitate de măsură mai mică – ziua. Acelaşi lucru şi în ce priveşte cuvântul "lună", înlocuit nu rareori prin sintagma *30 jours*, sau "an", pentru care se foloseşte sintagma *12 mois*. "Un an şi trei luni" va fi în franceză *15 mois*, "un an şi jumătate" *18 mois* ş. a. m. d. Prin urmare, un francez va zice *cet enfant a quinze mois*, iar nu *un an et trois mois*, pe câtă vreme un român va spune "copilul are un an şi trei luni", nu "15 luni" Se poate deci formula regula că, în limba franceză, se semnalează tendinţa de a exprima intervalele de timp cu ajutorul unităţilor de rang inferior, iar în româneşte invers, cu ajutorul unităţilor de rang superior. Asemenea reguli de vorbire – generalizări ale deprinderilor lingvistice alogene – alcătuiesc în ansamblu tocmai "geniul limbii", despre care s-a afirmat cu mult scepticism, deşi fără suficient temei, că n-ar putea fi sesizat în toate subtilităţile lui de către străini.

Trăgând concluziile la discuţia privind distincţia limbă-vorbire în oglinda lexicografiei bilingve, vom opina pentru diversificarea

gamei auxiliarelor didactice la care poate face apel elevul în asimilarea limbilor moderne. Nu e cazul, fireşte, să se renunţe la dicţionarele şcolare, în măsura în care ele vor fi corelate cu aşa-numitul "vocabular minim", adică vor cuprinde întregul fond lexical preconizat a fi însuşit în perioada şcolarizării (sau numai într-o etapă a ei), degrevând manualele de un număr adesea apreciabil de pagini de "vocabular". Alături de ele vor trebui însă elaborate şi promovate cu mai multă îndrăzneală şi alte tipuri de dicţionare, care până acum au stârnit, pe cât se pare, mai mult interesul unui cerc relativ îngust de specialişti decât al marii mase de profesori de limbi străine: dicţionare analogice (care grupează cuvintele după legăturile lor cu diverse noţiuni), frazeologice, de sinonime, de îmbinări de cuvinte ş. a., menite să contribuie la activizarea vorbirii. Este timpul ca elevii să poată dispune de un arsenal mai bogat de mijloace capabile să-i ajute la realizarea unui obiectiv de seamă al şcolii noastre – însuşirea limbilor de largă circulaţie.

BIBLIOGRAFIE

H. P a l m e r, *Principles of Language Study,* Londra, 1921.

M. G h e o r g h i u, *Considerații asupra unor greşeli caracteristice ale studenților din anul I în lumina datelor statisticii lingvistice,* în "Culegere de studii", Bucureşti, 1962, p. 229–252.

W. R. L e e l, H e l e n C o p p e n, *Simple Audio-Visual Aids to Foreign Language Teaching,* Londra, 1964.

Tratat de lingvistică generală, sub redacția acad. A l. G r a u r, S. S t a t i şi L. W a l d, Bucureşti, 1971.

I. B r ă e s c u, *Modernizarea metodelor de studiere a limbilor străine,* Bucureşti, 1966.

V. G a k, *Besedy o francuzskom slove,* Moscova, 1966.

E. N o v i c i c o v, *Predarea limbilor străine,* Bucureşti, 1968.

M. G o r o s h, B. P o t t i e r, D. C. R i d d y, *Les langues vivantes et le monde moderne,* Strasbourg, 1968.

H é l è n e G a u t i e r, *L'enseignement d'une langue étrangère,* Paris, 1968.

A. H â r l ă o a n u, *Descrierea microsistemului verbelor poziționale ruseşti în lumina corespondentelor lor româneşti (Analiză contrastivă),* în "Romanoslavica" XVIII, 1972, p. 85-91.

Bucureşti, 1972

ANALIZA DISTRIBUȚIONALĂ A PARADIGMEI SPAȚIALITAȚII ÎN LIMBILE RUSĂ ȘI ROMÂNĂ

Un exemplu de paradigmă lexico-gramaticală în limba rusă îl constituie verbele de mişcare, care diferenţiază în chip specific variate modalităţi de deplasare în spaţiu. Dar şi verbele poziționale, care marchează diverse ipostaze spaţiale ale obiectelor în stare de repaus (grupa *stojat', ležat', sidet', viset')* constituie, la rândul lor, o paradigmă. Şi între membrii altor grupe de verbe poziționale există relații paradigmatice (cf. *stavit', klast', sažat', vešat'*) Diversele paradigme particulare ale mişcării şi repausului se grupează astfel ierarhic în macrostructuri paradigmatice. Într-un sens, toate verbele de mişcare, luate global, formează, împreună cu întreg inventarul de verbe poziționale, o macroparadigmă, întrucât între macro- şi microstructurile alcătuitoare există raporturi de opoziție. De altfel, cele două mari clase se condiționează şi chiar se presupun reciproc, deoarece o defalcare nuanțată a celor mai diverse modalități de a realiza o mişcare face firească existența propriei ei contraponderi structurale, în speță a unui sistem puternic diferențiat de marcare a

pozițiilor pe care le poate adopta un obiect aflat în stare de imobilitate.

Ideea de spațialitate se realizează din pendularea celor două clase în contexte formal distincte, atâta vreme cât fiecare se conectează, prin intermediul prepozițiilor, cu forma cazuale diferite, să se compare *vojti v komnatu* şi *stojat' v komnate*. Această distincție între cazuri se observă chiar şi înăuntrul grupei de verbe denumite generic poziționale: *stojat' na stole,* dar *postavit' na stol*. Caracterul diagnostic al contextului rus în stabilirea proprietăților paradigmatice ale elementelor considerate se desprinde mai pregnant din comparația cu enunțurile româneşti *a intra în cameră, a se afla (a sta) în cameră, a pune pe masă* (în poziție orizontală sau verticală). În exemplele citate, verbele nu se mai constituie în paradigme, ele se pot substitui reciproc în contexte identice.

Aşadar exprimarea ideii de spațialitate în limba rusă, axându-se prin excelență pe unități verbale specializate, este puternic p a r a d i g m a t i z a t ă şi, prin aceasta, susceptibilă să confere acestei limbi un înalt grad de incifrare idiomatică în comparație cu o limbă ca româna. Analiza proprietăților distribuționale ale membrilor paradigmei este de natură să arunce lumină asupra specificului lor în comparație cu echivalentele lor româneşti, iar în perspectivă didactică să optimizeze predarea uneia din problemele-cheie ale sistemului limbii ruse.

După cum se ştie, distribuția are în vedere relațiile de vecinătate, de succesiune a elementelor în procesul comunicării, mai exact, ea reprezintă proprietatea elementelor de a apărea sau nu în diferite contexte, în diferite vecinătăți, iar relevanța faptului

lingvistic, în cadrul analizei distribuționale, constă în ocurența sau nonocurența lui într-un anumit punct al lanțului vorbit.

Conceptul de distribuție nu comportă însă o soluție unică. După unii lingviști, distribuția reprezintă raportul dintre un element şi diferite contexte, după alții, ansamblul contextelor în care poate apărea o formă lingvistică dată. Această ultimă accepție este adoptată şi în lucrarea de față.

Comparând contextele în care se întâlnesc verbele de mişcare simple, constatăm că ele apar în distribuție complementară sau echipolentă. Amintim că două unități sunt în distribuție complementară când se exclud în toate contextele. Dacă însă în unele contexte se pot substitui, iar în altele se exclud, unitățile se consideră a fi în distribuție echipolentă.

Între unitățile *echat' – idti*, respectiv *ezdit' – chodit', nesti – vezti*, respectiv *nosit' – vodit'*, se realizează, în principiu, un raport de distribuție complementară. Astfel, în contextele caracteristice pentru *echat'* nu apare *idti,* şi invers. De asemenea, în contextele caracteristice lui *vezti*, nu se poate întâlni *nesti*, şi viceversa.

În româneşte, diverselor verbe de mişcare ruseşti le corespund adesea unul şi acelaşi lexem:

Moj otec chodil na rabotu peškom

"Tatăl meu *mergea* la lucru pe jos"

Utrom rabočie ezdili na zavod tramvaem

"Dimineața muncitorii *mergeau* la uzină cu tramvaiul".

Každyj raz, kogda ja šel po étoj uzkoj tropinke, ja otdychal u starogo duba

"De fiecare dată când *mergeam* pe această cărare îngustă mă odihneam lângă un stejar bătrân".

Gruzoviki vozjat stroitel'nyj material na strojku

"Camioanele *cară* materiale de construcții la șantier".

V molodosti on rabotal gruzčikom v portu i nosil bol'šie tjazesti

"În tinerețe el lucra ca hamal în port și *căra* greutăți mari"..

Alt tip de distribuție întâlnit la verbele de mișcare bimembre este cel al distribuției echipolente. Astfel, în unele cazuri se constată că verbele din seria *idti* prezintă unele contexte comune cu cele din seria *chodit'*, dar și contexte specifice. În exemplele de mai jos ilustrăm apariția verbelor uni- și pluriorientate atât în contexte comune, cât și în contexte specifice:

Bylo cholodno, no my šli i ne zamečali choloda

Bylo cholodno, no my chodili i ne zamečali choloda

"Era frig, dar noi ne plimbam și nu simțeam frigul".

Oficiant neset stakan vody na podnosike

Oficiant nosit stakan vody na podnosike

"Ospătarul aduce un pahar cu apă pe o tavă mică".

Smotri, po ozeru plyvet lebed'

Smotri, po ozeru plavaet lebed'

"Privește, pe lac plutește o lebădă".

Viktor ljubit ezdit' v derevnju k svoemu djade

"Lui Victor îi place să meargă la țară la unchiul său".

Každyj god Viktor s neterpeniem ždet kanikul i uže v načale maja edet v derevnju k svoemu djade

"În fiecare an Victor așteaptă cu nerăbdare vacanța și chiar la începutul lunii mai pleacă la țară la unchiul său".

Každoe voskresen'e my chodim v teatr

"În fiecare duminică mergem la teatru".

Segodnja večerom my idem na vokzal vstrečat' našich druzej

"Astă-seară mergem la gară să-i întâmpinăm pe prietenii noştri".

Gruzoviki ežednevno vozjat moloko i maslo v gorod

"Camioanele transportă zilnic lapte şi unt în oraş".

Segodnja gruzoviki vezut zerno na mel'nicu

"Astăzi camioanele transportă grâne la moară".

Verbele de mişcare româneşti nu sunt strict limitate distribuțional în raport cu corespondentele lor din limba rusă. De exemplu, sfera folosirii verbului românesc "a merge" este mult mai largă în comparație cu a corespondentelor sale ruseşti:

"Merg cu bicicleta"

Edu na velosipede;

"Merg cu trenul la Arad"

Edu na poezde v Arad;

"Dimineața muncitorii merg la uzină"

Utrom rabočie chodjat na zavod;

"Acum ei merg la club"

Teper' oni idut v klub.

Valoarea fiecărui verb de mişcare este dată într-o anumită măsură de relațiile pe care le contractează cu celelalte verbe în cadrul microsistemului. Astfel, existența în limba rusă a verbului *echat'* îngustează sfera folosirii verbului *idti* în comparație cu verbul românesc "a merge". Aici un rol de seamă îl joacă, desigur, înțelesul fiecărei unități în cadrul câmpului paradigmatic al verbelor de mişcare. Particularizând într-o manieră cât se poate de detaliată substanța semantică a motricității, verbele ruseşti au fatalmente un sens mai limitat şi mai concret în comparație cu echivalentele lor

româneşti, cveea ce nu poate să nu-şi pună amprenta şi asupra caracteristicilor lor distribuționale.

Este de reținut că potențialul semic al verbelor de mişcare se poate realiza pe deplin numai în contexte suficient de r e l e v a n - t e prin dimensiunea sau structura lor, în caz contrar d i f e r e n ț e- l e s e m i c e s e n e u t r a l i z e a z ă, distribuția convertindu-se din complementară în echipolentă. Astfel, verbele *echat'* şi *idti* se deosebesc prin componenta semică a deplasării cu un vehicul, şi, respectiv, în mod autonom, pe jos. Această deosebire nu e nici ocazională, nici contextuală, ea ține de s t r u c t u r a s e m i c ă a lexemelor considerate. Într-un context prea redus, din care nu rezultă lămurit ce distanță urmează a fi străbătută, selecția verbului încetează a mai fi însă lingvistic predictibilă, de pildă în *Ja ... v školu* se pot folosi deopotrivă *idti* şi *echat'*, în funcție de situația reală, concretă la care se referă enunțul. Aici tipul de distribuție e determinat nu de factori lingvistici, ci extralingvistici.

Comportamentul contextelor în care se întâlnesc verbele poziționale duce la concluzia că ele pot apărea în mod invariabil în distribuție complementară. Astfel, în contextele în care apare *viset'* nu poate apărea *sidet'*, şi invers; totodată, unde apare *ležat'* nu poate apărea *stojat'*, şi viceversa. Acest tip de distribuție este valabil şi pentru verbele poziționale factitive (de tipul *stavit', klast'*) şi subiective (de tipul *vstat', sest'*). Bunăoară apariția verbului *sadit'sja* într-un anumit context este incompatibilă cu apariția lui *ložit'sja* în acelaşi context.

Corespondentele româneşti ale verbelor poziționale din limba rusă sunt în distribuție fie complementară (de pildă, "a se culca", "a

se scula", "a se aşeza"), fie echipolentă (de pildă "a pune" şi "a aşeza"), fie identică. În ce priveşte ultimul termen, menţionăm că două unităţi se consideră a fi în distribuţie identică dacă în aceleaşi contexte se pot înlocui reciproc, de exemplu corespondentele româneşti ale verbelor poziţionale statice "a se afla", "a se găsi".

Distribuţia verbelor poziţionale poate fi urmărită în tabelul de mai jos:

Poziţia / Verbele poziţionale	Poziţia orizontală	Poziţia verticală	Poziţia aşezat	Poziţia suspendat
ležat'	+	-	-	-
stojat'	-	+	-	-
sidet'	-	-	+	-
viset'	-	-	-	+
klast' – položit'	+	-	-	-
stavit' – postavit'	-	+	-	-
sažat' – posadit'	-	-	+	-
vešat' – povesit'	-	-	-	+
ložit'sja - lec'	+	-	-	-
vstavat' – vstat'	-	+	-	-
sadit'sja – sest'	-	-	+	-
visnut' – povisnut'	-	-	-	+

Distribuţia verbelor româneşti considerate echivalente poate fi urmărită în următorul tabel:

Poziţia / Echiva-lentele româneşti	Poziţia orizontală	Poziţia verticală	Poziţia aşezat	Poziţia suspendat
a se afla	+	+	-	+
a se găsi	+	+	-	-
a fi	+	+	+	+
a sta	+	+	+	-
a pune	+	+	-	-
a aşeza	+	+	+	-
a atârna	-	-	-	+
a se scula	-	+	-	-
a se aşeza	-	-	+	-

Dintre corespondentelei româneşti ale verbelor poziţionale din limba rusă, numai "a atârna" exprimă şi sensul poziţional:

Ja *povesil* kartu na stenu

Am *atârnat* harta pe perete.

În tabelul de mai jos, se poate urmări spectrul combinatoriu al verbelor poziţionale ruseşti realizat de unele prepoziţii cu valoare spaţială.

Prepoziția / Verbul	v	na	za	iz-za	s/iz	nad	pod	pered
ležat'	+	+	+	-	-	+	+	+
stojat'	+	+	+	-	-	+	+	+
sidet'	+	+	+	-	-	+	-	+
viset'	+	+	+	-	-	+	+	+
klast' – položit'	+	+	+	-	-	+	+	+
stavit' – postavit'	+	+	+	-	-	+	+	+
sažat' – posadit'	+	+	+	-	-	-	-	-
vešat' – povesit'	+	+	+	-	-	+	+	+
ložit'sja – lec'	+	+	+	-	-	-	-	-
vstavat' – vstat'	-	-	-	-	+	-	-	+
sadit'sja – sest'	+	+	+	-	-	+	+	-

Deşi elementele care fac parte din aceeaşi clasă au în mod obişnuit acelaşi diapazon de valențe, în cazul verbelor poziționale suntem confruntați totuşi cu subclase de cuvinte sau sau microsisteme cu spectre combinatorii diferite. Astfel, verbele poziționale factitive au capacitatea de a realiza direct relația sintactică de subordonare, în timp ce cele subiective şi statice se

combină cu termenul subordonat prin intermediul prepozițiilor. Conexate cu prepozițiile *v* sau *na*, verbele poziționale statice impun termenului subordonat cazul prepozițional, pe când cele factitive şi subiective asociate cu aceleaşi prepoziții cer acuzativul.

Din cele arătate, rezultă că verbele poziționale ruseşti, exprimând în chip nuanțat poziția în care sunt dispuse obiectele în spațiu, se dovedesc, aidoma celor de mişcare, mai limitate distribuțional în raport cu echivalentele lor româneşti. Astfel, odată alese substantivele *gazeta* şi *vaza*, apare necesitatea selectării verbelor poziționale corespunzătoare *ležat'* sau *klast' – položit'* pentru substantivul *gazeta* şi respectiv *stojat'* şi *stavit' – postavit'* pentru cuvântul *vaza*. Echivalentele corespunzătoare româneşti "a se afla", "a fi" sau "a pune", "a aşeza", fiind lipsite de conținut semantic pozițional, nu sunt strict limitate nici sub raportul distribuției.

Cele de mai sus pot fi valorificate în procesul de învățământ, pornind, între altele, de la indicația lui H. A. Gleason: "Pentru un străin, tocmai distribuția reprezintă trăsătura cea mai izbitoare a unui astfel de morfem (e vorba de *to* în enunțul *I want to go* 'doresc să plec' – n.n.) şi, prin urmare, mijlocul cel mai sigur pentru dezvăluirea sensului ei" (*An Introduction to Descriptive Linguistics*, New York, 1955, după versiunea rusă, Mosova, 1959, p. 96). Generalizând ideea şi aplicând-o la sfera specifică a paradigmei spațialității, vom desprinde, ca o primă concluzie de ordin practic, necesitatea de a insista în predare asupra distribuției prioritare, reclamate de norma limbii ruse, a unităților acestei paradigme în orice enunț care implică, într-un fel sau altul, conceptul de mişcare sau de stare pe loc. Astfel,

dacă în româneşte se poate spune, la modul general, *cartea se află pe masă*, în ruseşte e preferabil a se preciza suplimentar şi p o z i ţ i a cărţii, care e, firesc, cea orizontală. Predicatul propoziţiei va fi deci exprimat de un verb poziţional static, care consemnează atât existenţa obiectului, cât şi dispunerea sa în spaţiu. În mod corespunzător, ideea de mişcare se corelează cu subiectul care o săvârşeşte, astfel că, în enunţ, va fi selectat, în calitate de predicat, verbul care marchează nu o deplasare în general, ci una adecvată subiectului respectiv, pe baza unui acord semantic *sui generis* cu acesta: în mediu acvatic subiectul *va pluti* sau va *înota*, în mediu aerian *va zbura*, în cel terestru *va merge pe jos sau cu un vehicul*, în funcţie de distanţă. În aceasta se vădeşte caracterul mai pronunţat diagnostic al contextului rus în comparaţie cu cel românesc (vezi *supra*). Când, în vorbirea elevilor, verbele din paradigma spaţialităţii vor atinge indici de frecvenţă comparabili cu cei întâlniţi la locutorii nativi, se va putea considera că predarea limbii ruse a realizat unul din obiectivele ei majore, şi anume asigurarea nu numai a unui schimb de mesaje corect şi fluent în această limbă, ci şi a unui grad de i d i o m a t i z a r e a comunicării apropiat de parametrii săi optimi.

Bucureşti, 1975

LE CALQUE LINGUISTIQUE DANS LA PERSPECTIVE DU RAPPORT ENTRE L'IMMANENT ET LE TRANSCENDANT DANS LA LANGUE

1. En principe on comprend ici par calque toute modification de contenu (et non d'expression) réalisée sous une impulsion alloglotte dans le processus d'interférence de deux langues.

Dans un sens plus restreint, concernant le calque le plus commun, l'ainsi nommé calque lexical, nous désignerons par le terme en discussion toute transposition sur terrain propre d'un modèle alloglotte, dont on prélève, plus ou moins, la forme du contenu.

La stipulation expresse, dans la définition, de l'obligativité du modèle étranger ne semblerait pas plus qu'un truisme si, pour tous les cas où deux structures de langues différentes présentent des analogies, il y aurait la certitude que l'une se serait moulée sur l'autre. En fait le problème a souvent un autre aspect.

2. Nous citerons, à titre d'illustration, un intéressant parallélisme latino-russe, signalé en son temps par A. Meillet[1].

On sait que le latin *dicere* appartient à une grande famille de mots ayant le sens général de « montrer, indiquer », cf. gr. δείκνύμι, sanscr. *diçati*, v. h.-allem. *zeigōn*, allem. mod. *zeigen*. Dans le langage juridique – par exemple dans *ius dicere* « indiquer le droit » –, *dicere* a reçu le sens de « dire », qui s'est établi pour toujours dans le langage commun. Ce qui paraît curieux c'est le fait que la famille du mot slave qui sous rapport sémantique occupe précisément la place du radical **deik-*, à savoir *kazati* « montrer », a fourni au russe le verbe *s-kazati*, qui signifie aujourd'hui « dire »[2], par différence de l'ancienne langue, où celui-ci cumulait encore tous les deux sens[3].

Comme on le voit, la ressemblance des voies d'évolution sémantique de ces deux mots est tellement frappante, qu'on pourrait incliner vers l'identification d'un calque russe d'après un modèle latin, s'il était admissible de croire que le latin a directement influencé le russe pendant la période historique donnée. Tenant compte qu'une telle supposition manque d'appui, nous sommes obligés de considérer les deux lignées de faits comme des phénomènes de polygénèse, apparus indépendamment l'un de l'autre dans le temps et dans l'espace. Il s'ensuit donc que, pour diagnostiquer un calque, on doit avoir égard non seulement à ce que les glossématiciens appellent facteurs immanents, qui dépendent en exclusivité de la structure interne du système donné, mais aussi des facteurs transcendants, qui se trouvent hors de la langue conçue en soi-même et pour soi-même. En effet, le calque, étant conditionné au plus haut degré par les circonstances historiques et sociales qui favorisent ou par contre rendent difficile l'action réciproque entre différents idiomes, ne peut tenir seulement

de l'aspect immanent de la langue. La considération des coordonnées extralinguistiques de la communication ne réduit pas fatalement le calque à la condition d'un problème de sociologie linguistique, mais démontre seulement que l'opposition entre l'immanent et le transcendant dans la langue ne peut être envisagée comme étant absolue. Il va sans dire qu'en ignorant les faits historiques concrets il serait difficile de supposer que, par exemple, le nom de Μέγας Κομνηνός, que les Comnènes de Trébizonde ont adopté en 1204, était inspire du nom des empereurs allemands Hohenstaufen[4]. Cependant le calque ne représente pas seulement une création individuelle, éventuellement arbitraire et fortuite du point de vue intralinguistique, destinée à ne pas dépasser le niveau de la parole, mais, en fin de compte, une modalité du tout négligeable d'enrichissement du système de la langue.

3. D'autre part, ni la possibilité d'un contact entre deux langages, admissible sous rapport historique, ne constitue ipso facto une preuve péremptoire de l'influence d'une des langues sur l'autre, influence matérialisée en bonne mesure par le calque. Par exemple, le rus. *ploščad'*, v. sl. *ploštadĭ* « place » ont été souvent considérés comme dérivant avec le suffixe *-jadĭ* ou *-ědĭ* du *ploskŭ* « étendu, plat». L'association de ces deux notions paraît naturelle et trouve des analogies aussi dans d'autres langues, cf. en grec πλατεῖα « place », la forme féminine de l'adjectif πλατύς « large, étendu ». Mais cette étymologie, comme il résulte de l'analyse entreprise par V. Pisani[5], n'est pas facile à soutenir. Etant donné que le mot n'est attesté dans aucune langue slave, excepté le vieux slave, il est à supposer qu'il y a question non d'un élément du fond lexical primitif

du slave commun, mais d'un calque d'après le grec. S'il en est ainsi, il se pose le problème pourquoi ne pas avoir procédé du féminin de l'adjectif *ploskŭ* d'après le modèle du gr. πλατεῖα et pourquoi ne pas avoir fait recours à un suffixe plus indiqué et plus souvent utilisé que *-jadĭ (-ědĭ)*. Pour ces raisons, *ploštadĭ* doit être considéré plutôt comme un emprunt du gr. πλατεῖα au nominatif pluriel πλατειάδες. Du vieux slave le mot a été ensuite emprunté par le russe[6].

4. Mais ni le contact, même très étroit à un moment donné, entre deux langues ne peut constituer l'unique explication plausible des notes communes que présentent les éléments des systèmes respectifs. Ainsi, le v. roum. *spure* (roum. mod. *spune* « dire ») est enregistré dans le *Glossaire roumain-slave* de l'édition de I.-A. Candrea du « Psautier de Schei comparé aux autres Psautiers des XVIe et XVIIe siècles traduits du slavon », vol. I-II, Bucarest, 1916 (publiée en roumain) tant avec les valeurs « a spune » « dire », « a povesti » « raconter » (cas où il traduit le sl. *vŭzvěstiti, pověděti),* qu'aussi avec le sens de « a arăta » « montrer » (comme équivalent du sl. *sŭkazati, pokazati* « ostendere »). A son tour, *sŭkazati* est traduit, dans le *Glossaire slave-roumain* du même ouvrage, par « a arăta » « montrer », « a spune » « dire », de même *pokazati* (d'autres valeurs du dernier verbe suivent une ligne sémantique différente). Les premiers deux équivalents pour *a arăta*, proposés par I.-A. Candrea dans le *Glossaire roumain-slave*, sont « pokazati » et « sŭkazati ».

De ce fait, on pourrait conclure que, dans les plus anciennes traductions roumaines du Psautiers, *spure* a assimilé, par calque, de *sŭkazati, pokazati* le sens de « montrer », sur la base de la

signification « exprimer quelque chose », commune à tous. Ce fait paraît d'autant plus vraisemblable, que le rapprochement physique, spatial, dans le cadre d'un texte bilingue à traduction interlinéaire, entre le mot slavon et son correspondant roumain est directement perceptible. Exemples:

Po^{n}ti tvoo^{n} gi skaži mi – căile tale, Doamne, spune-mi « Tes voies, Siegneur, montre-les moi » (*Psautier* slavo-roumain imprimé par Coresi en 1577, ps. XXIV, 4, f. 40b, r. 4-5). Cf. le même passage dans le *Psautier Hurmuzaki*, manuscrit roumain du XVIe siècle de la Bibliothèque de l'Académie Roumaine: *calea ta mi, Doamne, arrată-mi-o* « Ta voie, Siegneur, montre-la moi » (f. 19b., r. 9-10).

Skazaa po^{n}ti svoo^{n} Moiseovi – spune căile sale lu Moisi «montre Ses voies a Moïse» (*Psautier* slavo-roumain, ps. CII, 7, f. 196b, r. 5-6), respectivement *arră(tă)...* « montra » (*Le Psautier Hurmuzaki*, f. 85a, r. 7) etc.

Malgré une certaine variabilité des correspondances verbales slavo-roumaines, on peut quand même affirmer que, lorsque *sŭkazati* est traduit dans *Psautier* slavo-roumain par « spune », dans la sélection du correspondant indigène d'un mot étranger, pourrait, cette fois-ci, être facilement expliquée, en invoquant des facteurs transcendants, en l'espèce par la pression d'un modèle alloglotte, qui aurait imposé à la formation réceptrice sa propre structure sémantique. Néanmoins, le roumain *a spune* (< lat. *exponere*) n'a pas acquis, en réalité, le sens de « ostendere » grâce à une influence slavone, mais, au contraire, il l'a hérité purement et simplement du latin, à côté de celui de « dicere ». Il va de soi-même que là où la sémantique d'un mot peut être éclaircie

par filiation directe, il n'est plus nécessaire de faire appel aux influences extérieures, même lorsqu'elles sont convergentes aux impulsions héritées.

Si à présent en dacoroumain le sens de « a arăta » du verbe *a spune* est estompé, dans le dialecte aroumain, en échange, cette signification est couramment utilisée, ce qui constitue, à la lumière de la théorie des aires latérales, un argument supplémentaire pour prouver que l'évolution sémantique du roum. *a spune* ne représente point le reflet de quelque mutation de sens qui s'est produite sur terrain slave. Ainsi donc, si séduisante que paraîtrait l'association entre *sŭkazati* et *spune* dans les textes bilingues slavo-roumains, elle n'est point basée sur un calque, mais elle peut seulement être évoquée en vertu des points communs qui marquent leur développement sémantique indépendant.

5. Un autre type de parallélisme slavo-roumain où il serait de même hasardé de voir un calque représentent les formations roumaines avec le préfixe négatif *ne-*, analogues comme sens et structure à celles du texte slave. Voilà quelques exemples d'adjectifs du même *Glossaire slavo-roumain*: *nezlobivŭ* « nemânios, nereu » «calme, bon », *nepovinĭnŭ* « nevinovat » « inocent », *nepravĭdĭnŭ* «nedrept » « injuste », *nerazumĭlivŭ* « neînțelept » « dépourvu de sagesse », *nečestivŭ* « necurat » « impur ». La facilité avec laquelle le traducteur forge des adjectifs à valeur négative en ajoutant le *ne-*, dans les conditions d'une traduction d'un haut degré de fidélité par rapport à l'original, pourrait provoquer le soupçon que toutes les formations roumaines ou, au moins, un grand nombre d'elles sont des calques d'après le slave.

Mais si on tient compte du fait que *ne-* est très actif en roumain, qu'il a en roumain les mêmes valeurs qu'en slave, qu'il représente l'homologue du lat. *in-*, qu'il a complètement remplacé en roumain[7], qu'il appartient aux éléments communs des quatre dialects roumains[8], nous n'avons aucune raison pour douter que de pareilles formations ne puissent prendre naissance indépendamment, sur terrain roumain, par l'addition d'un élément de dérivation de grande productivité aux thèmes d'origines diverses. Il n'est point impossible, bien sûr, que dans un certain monument de langue telle ou telle formation avec *ne-* soit apparue par le calque du modèle slave. Mais, en principe, le *Dictionnaire de la langue roumaine*[9], dictionnaire général, historique et étymologique, procède bien lorsque, dans les cas considérés, il traite les adjectifs à structure morphologique analysable (c'est-à-dire ceux qui en roumain ont un sens autonome même sans *ne-)* comme formations roumaines obtenues en ajoutant le morphème de négation (cf. *nemânios* de *ne-* + *mänios),* tandis que celles non-analysables, comme des emprunts globaux (par exemple, même le mot *nezlobiv,* attesté comme tel dans une série d'anciens textes roumains, est rapporté entièrement au v. sl. «nezlobivŭ»).

6. De la discussion ci-dessus il résulte que, pour pouvoir parler de calques, les contacts entre deux langues et leur succédané, l'influence de l'une sur l'autre[10], ne doivent pas être seulement postulés en se basant sur de vagues similitudes de situations ou admis à priori comme hypothèse de travail, mais relevés pas à pas, dans leur hypostase de condition extralinguistique sine qua non du processus d'interpénétration des systèmes donnés.

1 « Comment les mots changent de sens » (extrait de *L'Année sociologique,* 1905-1906), dans *Linguistique historique et linguistique générale,* Paris, 1948, p. 264 et suiv.

2 Vers ce sens de base convergent toutes les valeurs du *skazat'* enregistrées dans le *Slovar' sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka,* Moscou-Léningrad, 1950-1965, t. XIII, s. v.

3 Cf. les synonymes par lesquels I. I. Sreznevskij explique *sŭkazati* dans *Materialy dlja slovarja drevnerusskogo jazyka,* Moscou, 1958 (édition nouvelle), t. III, s. v.

4 B. Hemmerdinger, Μέγας Κομνηνός, *calque de Hohenstaufen*, dans *Byzantion*, t. XL, fasc. I, Bruxelles, 1971, pp. 33-35.

5 *L'Etimologia. Storia - Questioni - Metodo*, 2-ème édition, Brescia, 1967, pp. 187-190. (Dans la version russe, Moscou, 1956, rédigée d'après la première edition, Milan, 1947, et signée par D. É. Rozental', pp. 167-170).

6 Le point de vue de V. Pisani a été totalement accepté par N. M. Šanskij, V. V. Ivanov, T. V. Šanskaja, *Kratkij ètimologičeskij slovar' russkogo jazyka*, Moscou, 1961, s. v. *ploščad'*.

7 O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine,* t. I, Paris, 1901, p. 246.

8 S. Puşcariu, *Limba română,* I, Bucarest, 1940, p. 240.

9 *Dicționarul limbii române*. Nouvelle série. Rédacteurs responsables: I. Iordan, A. Graur, T. Coteanu. T. VII, Première partie: Lettre N, Bucarest, 1971, s. v.

10 Cf. aussi V. Ju. Rozencveig, *« Vlijanie» ili « mechanizm*

kontaktov»?, dans les *Actes du X*$^{-e}$ *Congrès International des Linguistes*, I, Bucarest, 1969, pp. 243-245.

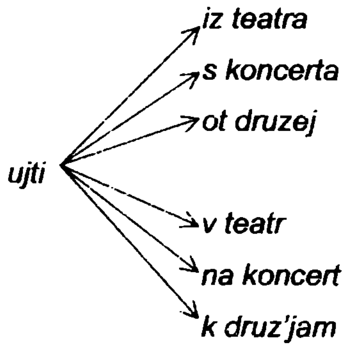
Bologna, 1975

DESPRE SEMANTICA VERBELOR DIGRESIVE ÎN LIMBA RUSĂ ÎN COMPARAŢIE CU ALTE LIMBI SLAVE

Prin verbe d i g r e s i v e înţelegem acelea care exprimă, aşa cum sugerează însuşi termenul, o *îndepărtare* în raport cu un anumit reper. Potrivit observaţiilor noastre, aceste verbe au particularităţi distinctive specifice atât în cadrul diverselor idiomuri slave, cât şi, luate global, în comparaţie cu limbi neslave, în speţă cu româna. Ceea ce au comun limbile slave este principiul "diviziunii muncii" între prefix şi tema verbală: pe câtă vreme aceasta din urmă indică doar modul general de deplasare (în apă, în aer sau pe uscat, pe jos sau cu un vehicul etc. etc.), direcţia mişcării este marcată de prefixe, adesea dublate de prepoziţii, apropiate funcţional de statutul unor postfixe verbale *sui generis*. Detalizarea principiului general în diverse idiomuri slave învederează însă discordanţe între structurile semice ale verbelor formal corespondente. La prima vedere, s-ar părea că acţiuni fundamentale, dar simple, de felul lui *a pleca, a ieşi, a se depărta* – pentru a lua ca exemplu chiar verbele digresive – n-au de ce să se comporte în mod diferit în limbi înrudite sau chiar

neînrudite. O examinare mai cuprinzătoare a faptelor are însă darul să releve modalități deosebite de concepere a acțiunii, bunăoară în funcție de poziția în spațiu a autorului ei sau de cea a colocutorului/observatorului. Astfel, autorul acțiunii poate *intra* numai cu fața spre obiectivul către care se execută mişcarea şi *ieşi* numai cu spatele spre el. Alteori, acțiunii nu-i sunt impuse asemenea restricții, autorul ei putând, de pildă, ieşi cu fața spre obiectivul către care se deplasează. În mod corespunzător, se va lărgi şi spectrul posibilităților combinatorii ale verbului cu prepoziții aflate pe diverse trepte de compatibilitate cu semantica prefixului. E interesant de schițat, din acest punct de vedere, o tipologie a limbilor slave. Se va constata, astfel, că, în unele, raportul dintre prefix şi prepoziție e mai lax, mergând până într-acolo încât, de exemplu, un verb digresiv cu un anumit prefix va putea selecta prepoziții compatibile, prin valoarea lor, cu verbul cu prefix de sens diametral opus (cazul rusei), pe câtă vreme în altele corelația prefix-prepoziție se va dovedi mai rigidă, diapazonul de prepoziții compatibile cu cutare sau cutare prefix oscilând între parametri foarte strânşi. Pornind de la limba rusă, vom consemna pe rând principalele verbe digresive, în ordinea în care îşi pierd notele comune, dobândind, în schimb, caracteristici individualizante în diverse limbi slave.

1. Iată, sintetic, ocurențele lui *ujti* 'a pleca':

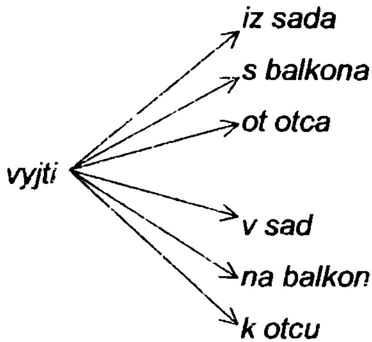

Se vede, astfel, că *ujti* se poate lesne combina cu prepoziții care marchează simetric fie îndepărtarea de obiect, în acord cu prefixul, fie mişcarea către el, de astă dată în contradicție cu semantica prefixului. Diferențierile ulterioare în cadrul acestor două planuri, diferențieri în virtutea cărora sunt selectate prepoziții distincte, se circumscriu oricum opoziției de bază "îndepărtare – apropiere", constituindu-se, în ultimă instanță, într-un raport de distribuție complementară: construcțiile cu *v* şi *na*, respectiv *iz*, *s*, se referă la obiecte inanimate, cele cu *ot*, respectiv *k*, la animate. Asociindu-se liber cu un mare număr de prepoziții, fără obstrucții din partea prefixului, *ujti* se comportă aproape ca un verb simplu, neprefixat, aidoma lui "a pleca" din româneşte.

Dintre celelalte limbi slave, occidentale şi sudice, paralelisme cu rusa prezintă ceha, sârba şi croata, unde una şi aceeaşi unitate verbală prefixată se poate combina atât cu prepozițiile care indică îndepărtarea, cât şi cu cele care indică apropierea, cf. ceh. *Odejít od koncertu* sau *na koncert*, sr. *otici sa koncerta* sau *na koncert*. În polonă întâlnim deja verbe cu prefixe diferite pentru îndepărtare şi apropiere – cf. *wyjść z teatru*, dar *(po)jść do teatru* –, iar în bulgară,

cuvinte care nici măcar n-au rădăcină comună: *trăgvam na teatăr* şi *otivam na teatăr*, dar numai *trăgvam ot teatra*.

2. Ocurenţele lui *vyjti* 'a ieşi':

Se observă o deplină coincidenţă formală între ocurenţele lui *vyjti* şi cele ale lui *ujti*, ceea ce se poate explica prin apropierea conceptuală dintre ele (coincidenţa totală fiind însă apriori exclusă).

În celelalte limbi slave, numai valoarea digresivă implicată de prefix – cea de îndepărtare – se realizează nestânjenit, pe câtă vreme mişcarea de sens contrar – de apropiere – îşi găseşte îndeobşte mai puţin consecvent expresia lingvistică. Astfel, în limba bulgară, verbul din enunţul rusesc *Ja vyšel v sad podyšat' svežim vozduchom* 'Am ieşit în grădină să respir aer curat' nu se poate reda decât prin antonimul său: "Az vljazoch v parka da podišam. ." Cu alte cuvinte, din punctul de vedere al limbii bulgare, nu se poate *ieşi*, ci doar *intra* în grădină. Acelaşi lucru şi în cehă: *Já jsem vstoupil do zahrady*. De asemenea, în această limbă nu se poate spune, ca în rusă, *Ona vyšla k počtal'onu*, ci doar *Ona šla k listonoši*. La fel şi în polonă: *Ona otworzyła drzwi listonoszowi*. Într-adevăr, e de ajuns să

ne gândim la limba română pentru a ne da seama că nu se poate *ieşi* la poştaş, ci doar *să mergem* (cf. în cehă) *să-i deschidem* uşa (cf. în polonă).

3. Cele mai flagrante discrepanţe le prilejuiesc însă ocurenţele verbului *otojti* 'a se da la o parte, a trece în lături, a se distanţa', polarizate în jurul a două situaţii opuse, care nici nu-şi găsesc o expresie pregnantă în traducerea românească. S-ar părea că semantica, bine conturată, a prefixului permite numai prepoziţiei *ot*, cu acelaşi sens, să se ataşeze temei verbale. Fapt e totuşi că în limba rusă *otojti* se combină nestingherit şi cu prepoziţia antonimă *k* (de remarcat că verbul de sens contrar *podojti* se combină numai cu *k*, nu şi cu *ot*). Se poate spune tot aşa de bine -- evident, cu sensuri diferite – *On otošel ot okna* 'S-a dat înapoi de la fereastră', ca şi *On otošel k oknu* 'S-a retras spre fereastră'. În acest din urmă caz, se are în vedere o situaţie în care autorul acţiunii, îndepărtându-se de colocutor/observator, face câţiva paşi în direcţia ferestrei, d a r r ă - m â n e t o t t i m p u l c u s p a t e i e l a e a (adică nu se întoarce către fereastră, ci execută mişcarea de-a îndărătelea, continuând a sta cu faţa în poziţia anterioară, opusă ferestrei; altfel, dacă s-ar răsuci, pentru a avea în faţă fereastra către care se îndreaptă, ar trebui să folosim verbul *podojti*). De bună seamă că, din punctul de vedere al conştiinţei lingvistice a vorbitorului de limbă română, construcţia rusească pare de-a dreptul antinomică, atâta vreme cât admite că cineva se poate îndepărta a p r o p i i n d u – s e. Aserţiunea este, de altfel, valabilă şi din unghiul de vedere al celorlalte limbi slave, în care subiectul sau numai se apropie, sau numai se depărtează de obiect, cf. bulg. *Toj se približi do prozoreca*,

respectiv *se otdaleči ot prozoreca;* sr. *On je prišao k prozoru*, respectiv *otišao od prozora*; ceh. *On se přiblížil k oknu*, respectiv *se vzdálil od okna;* pol. *On podszedł do okna*, respectiv *On odszedł od okna*.

Această dialectică a corelației dintre prefix și prepoziție, caracteristică prin excelență limbii ruse, denotă că în această limbă, probabil mai mult decât în celelalte idiomuri slave puse aici la contribuție, nu doar prefixul singur, printr-o relație univocă, ci în intimă fuziune cu tema verbală – pentru a da ceea ce în termeni moderni se numește "valoare derivațională tip" – selectează o anumită prepoziție, prin intermediul căreia se realizează recțiunea.

București, 1975

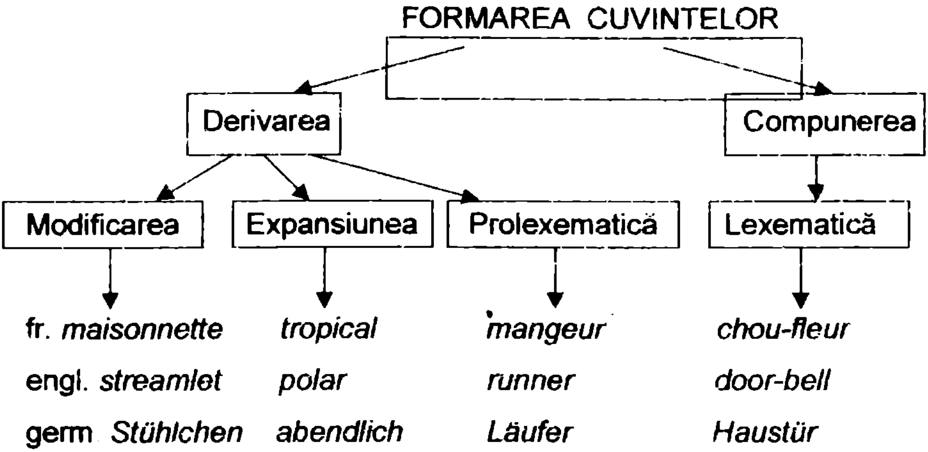
CONTRIBUȚII LA DEFINIȚIA CONCEPTULUI DE CONVERSIUNE (CU APLICAȚII LA LIMBA RUSĂ)

Deşi formarea cuvintelor rămâne printre problemele cele mai actuale în lingvistica contemporană, conversiunii nu i se acordă, după cât ni se pare, atenția pe care o merită. La aceasta concură şi baza faptică fragilă pe care o oferă unele dintre limbile puse la contribuție în lucrări recente şi, poate nu în mai mică măsură, elucidarea încă nesatisfăcătoare a naturii fenomenului de schimbare a valorii gramaticale ca mijloc de îmbogățire a vocabularului.

Astfel, E. Coseriu, în cursul său, *Romanische (insbesondere französische) Wortbildung* (Tübingen. Vorlesung, Wintersemester 1966/67), distinge trei tipuri principale de formare a cuvintelor: a) modificarea, b) dezvoltarea, c) compunerea. În primul caz, cuvântul nou format face parte din aceeaşi clasă lexico-gramaticală ca şi baza sa, comp. *maison* → *maisonnette*, *fin* → *surfin*. Termenul de m o d i f i c a r e marchează nu o schimbare fundamentală, ci, de regulă, o deplasare de ordin semantic pe linia "cuantificării" bazei: conținutul acesteia apare augmentat sau diminuat în noua formație (vezi exemplele).

În cel de-al doilea caz, derivatul face parte din altă clasă lexico-gramaticală decât baza sa: aceasta se "dezvoltă" prin ataşarea morfemelor derivaţionale, ceea ce nu rămâne, desigur, fără repercusiuni şi asupra sensului primitiv, comp. fr. *blanc* + *-eur* → *blancheur*. În sfârşit, compunerea e de două feluri: a) generică sau pronominală, cuvântul constând dintr-un lexem şi un sufix (corespunzător semantic unui substantiv), care poate indica agentul: *chanter* + *-eur* → *chanteur*; locul: *boulanger* + *-erie* → *boulangerie*; instrumentul : *allumer* + *-ette* → *allumette*; b) specifică sau nominală, categorie în care intră compusele alcătuite din lexeme, ca germ. *Kaufmann*.

Într-o teză de doctorat care are ca punct de pornire teoria lui E. Coseriu (*Primäre und secundäre Adjective im Französischen und Englischen*, Tübingen, 1971, VIII + 284 p.; vezi recenzia Fulviei Ciobanu, din SCL, XXIV, 1973, nr. 3, p. 310-315, de unde am extras toate aceste date), Gabriele Stein acceptă distincţia dintre primele două categorii, atribuind însă celei de-a doua denumirea de expansiune, care i se pare cea mai adecvată. Cât priveşte formaţiile de tipul *chanteur, boulangerie, allumette*, ea se împotriveşte încadrării lor între compuse, întrucât în plan sincronic ele au aceleaşi reguli de derivare ca şi cuvintele din primele două categorii. Distanţându-se de clasificarea lui E. Coseriu, ea propune următoarea schemă sinoptică a procedeelor de formare a cuvintelor:

Se pare că nici această schemă nu e de natură a da deplină satisfacție, întrucât clasa derivatelor prolexematice, bunăoară, lasă impresia că a fost constituită în mod eclectic, din formații care pot aparține fie aceleiași părți de vorbire ca și baza (întocmai ca în cazul modificării), fie alteia (ca în cazul expansiunilor).

Din punctul de vedere al problemei care ne interesează aici, remarcăm lipsa de atenție față de procedeul conversiunii. Din cuprinsul lucrării Gabrielei Stein se poate deduce că formațiile rezultate din conversiune nu alcătuiesc un grup distinct, ci pot fi trecute la expansiuni, și anume la expansiunile cu sufixul *ø*.

Este drept că franceza sau germana (dar nu și engleza) nu constituie poate o bază faptică prea generoasă pentru conversiune, care de aceea este și omisă de cercetătorii amintiți din rândul procedeelor derivaționale. S-ar putea însă ca respectivei categorii să nu i se fi acordat importanță și din cauză că – așa cum s-a arătat mai sus – conținutul ei nu este încă în sine suficient de clar pentru a configura pregnant ponderea și dimensiunile reale ale fenomenului.

Ce este, la urma urmei, conversiunea? Există o definiție a ei îndeobşte acceptată şi valabilă pentru toate limbile (sau măcar pentru un mare număr dintre ele)?

La aceste întrebări vom încerca, în cele ce urmează, să schițăm un răspuns.

Conversiunea este cel mai adesea definită ca un fenomen de trecere a unei părți de vorbire la alta fără schimbarea formei cuvântului[1]. Substantivizarea, pronominalizarea, adverbializarea ş.a. sunt considerate, din acest punct de vedere, cazuri particulare, specii de conversiune. De pildă, în limba rusă, forma participială *dannyj*, ca să luăm un exemplu clasic, se comportă, într-o serie de contexte, ca un pronume demonstrativ – cf. *dannyj slučaj, dannye opyty* –, iar în altele capătă chiar valoare de substantiv: *naučnye dannye*. Exemple de acest fel se pot da din cele mai diferite limbi şi din cele mai diferite epoci. De pildă, în limba română participiul trecut a fost la început adjectiv; el poate fi şi astăzi în general folosit ca adjectiv şi, ca multe alte adjective, poate fi substantivizat (*un prăpădit*); de asemenea supinul devine substantiv verbal, iar infinitivul lung se foloseşte aproape numai ca substantiv; numele de agent, în principiu substantive, se întrebuințează mai mult ca adjective (*răzbătător, nimicitor, glumeț*), dar, mai ales când sunt apropiate de numele de ocupații, sunt şi substantive (*vânător, încasator, duhovnic*) etc.; adjectivele se folosesc ca adverbe, dar şi adverbele ca adjective (*un om bine*) şi chiar ca substantive (învață *româneşte*); gerunziul e folosit ca adjectiv şi capătă formă de feminin (*crescândă, suferindă*)[2]. Al. Graur citează chiar cazuri în care "procedeul schimbării valorii gramaticale e mai dezvoltat chiar decât în englezeşte: noi folosim pe *rău* ca adverb, iar englezii

formează derivate cu *–ly* (badly)"[3].

Cu toate acestea, definiția menționată e departe – şi pe drept cuvânt – de a da satisfacție tuturor cercetătorilor. "Această definiție nu dă nimic – subliniază A. I. Smirnickij -, pentru că nu se ştie deloc ce înseamnă în cazul de față 'trecere', care e raportul dintre această 'trecere' şi sistemul formării cuvintelor"[4]. Într-adevăr, se poate oare susține cu rigoarea necesară că, în limba română, substantivele "trec" la adjective? Într-o lucrare special consacrată acestei probleme[5], Al. Graur ajunge la concluzia că, în limba română, substantivele nume de agent se confundă practic cu adjectivele. Astfel, sufixul – *tor* formează un mare număr de nume de agent şi în acelaşi timp şi de adjective. "Aici se vădeşte, notează autorul, marea deosebire dintre limba română şi limbile romanice occidentale. În româneşte, orice cuvânt cu sufixul *–tor* este fatalmente, din chiar clipa creării sale, un adjectiv şi, totodată, un nume de agent...Se poate ca un cuvânt să fie întrebuințat mai mult cu una din cele două valori, dar cea de-a doua nu e niciodată exclusă...Dacă numele de agent şi adjectivul sunt unul şi acelaşi lucru, se întreabă în încheiere autorul, avem oare dreptul să vorbim de o schimbare de categorie lexicală?...Pentru starea actuală a limbii, răspunde el, a c e a s t a a r f i î n m o d s i g u r o e r o a r e" (spațierea noastră – S. V.)[6].

De altfel, însăşi noțiunea de "trecere", care implică şi o atitudine activă a subiectului acțiunii, adică a aceluia care înfăptuieşte "trecerea", prezintă riscul unei înțelegeri simplificatoare a stărilor reale de lucruri. Bunăoară despre *portnoj* – ca să luăm un exemplu din cele mai des citate[7] – se spune de obicei că "a trecut" la clasa substantivelor, deşi adjectivul în cauză n-a făcut de fapt nimic în acest scop. În realitate, *portnoj*, fiind folosit tot mai frecvent

ca unic reprezentant al sintagmei *portnoj (master)*, a fost la un moment dat simţit de vorbitori mai aproape de clasa de cuvinte din care făcea parte elementul subordonator *master* decât de clasa căreia îi aparţinea prin organizarea morfologică, prin tipul de paradigmă etc. Avem, aşadar, a face cu suprimarea uneia din cele două funcţiuni gramaticale ale cuvântului (în speţă, a celei atributive), ceea ce, din punctul de vedere al formării cuvintelor, nu constituie propriu-zis o îmbogăţire a limbii (să ne reamintim, în această ordine de idei, că pentru A. I. Smirnickij /vezi *supra*/ rămânea neelucidat şi "raportul dintre această 'trecere' şi sistemul formării cuvintelor).

A. I. Smirnickij încearcă, la rândul său, o definiţie a conversiunii, prin care înţelege "o modalitate de formare a cuvintelor prin însăşi paradigma cuvântului"[8]. Este adevărat, desigur, că prin conversiune se schimbă o seamă de caracteristici morfologice ale cuvântului, acesta dobândind în schimb mărcile paradigmatice (care înseamnă aici cele flexionare) corespunzătoare noului său statut morfologic. Definiţiei acesteia i se poate reproşa totuşi un grad scăzut de generalitate. Astfel, din definiţie rezultă în mod logic că raportul dintre conversiune şi paradigmă dobândeşte cu atât mai mult forţă probantă, cu cât paradigma cuvântului se dovedeşte mai dezvoltată. Or, tocmai engleza, limba pe care vrea autorul să-şi fundeze definiţia, se deosebeşte, în virtutea caracterului ei analitic, printr-o paradigmatică săracă în comparaţie cu limbile sintetice. Este limpede deci că n-ar putea fi lesne acceptată, în planul lingvisticii generale, o definiţie care să fie prea manifest dependentă de particularităţile cutărei sau cutărei limbi sau grup de limbi cu paradigmatică mai săracă sau mai bogată.

Neajunsul fundamental al definiției de uz curent trebuie însă văzut, deasupra micilor inconveniente create de cuvinte (la urma urmei, s-ar putea, de pildă, înlocui termenul de "trecere" prin cel de "transfer", "schimbare" etc., pentru a se sublinia statutul de obiect – şi nu de subiect – al acțiunii unităților lexicale cu pricina), în altceva, şi anume – aşa cum s-au pronunțat şi alți cercetători – în nediferențierea coordonatelor sincronice şi diacronice ale fenomenului. Să ne explicăm: formarea cuvintelor o considerăm, în principiu, ca făcând parte din secțiunea sincronică a sistemului de analizat[9] şi deci ca principial neutră față de factorul timp, a cărui sferă de aplicație o reprezintă prin excelență etimologia, înțeleasă astăzi tot mai mult ca ştiința istoriei cuvintelor, de la origini până la contemporaneitate. Prin urmare, raporturile derivaționale vii dintre cuvinte sunt raporturi de simultaneitate, ceea ce înseamnă că formarea cuvintelor nu presupune *ipso facto* o stratificare în timp. Să dăm un exemplu din cele mai comune: în seria *telegraf – telegrafnyj – telegrafirovat'* se vede limpede că derivatul adjectival şi cel verbal au purces din tema primitivă a adjectivului. De aici însă nu rezultă neapărat că şi î n t i m p adjectivul şi verbul au apărut după substantivul cu rol de bază derivațională. În fiecare etapă istorică, în limbă există o serie de modele derivaționale productive, care acționează concomitent, dând naştere aproape automat unui şir de derivate de la aceeaşi bază. Astfel, a fost de ajuns ca în limba rusă să-şi facă apariția cuvântul *telegraf*, pentru ca în acelaşi timp să se constituie adjectivul de relație corespunzător. Aici analogia dintre d e r i v a r e şi f l e x i u n e este neîndoielnică: atunci când se înregistrează un cuvânt nou, cazurile oblice, în domeniul declinării, nu apar ulterior cazului direct, nici modurile ireale, în domeniul

conjugării, după cel indicativ. Orice paradigmă flexionară – şi nu numai flexionară – este formată din semne care coexistă latent, indiferent de elementul căruia i se atribuie rolul de "formă inițială". În ce priveşte derivarea, nu are importanță dacă, în cutare sau cutare caz concret, unul sau altul dintre derivatele posibile a fost atestat la câteva zile sau la câteva săptămâni după înregistrarea cuvântului de bază. Să nu uităm că atestarea înseamnă prima fixare scrisă a unui termen, care poate surveni la oarecare distanță de vehicularea lui ca fapt de vorbire orală individuală. În considerare trebuie să fie luate numai situațiile când norma (în accepția lui E. Coseriu, ca membră a triadei vorbire – normă – limbă[10]) se opune transferului respectivei inovații din sfera vorbirii în cea a limbii. Atunci se pot produce unele decalaje cronologice, care țin într-adevăr de perspectiva diacronică a problemei. În lumina celor de mai sus, e cu atât mai evidentă ideea că trecerea de la o parte de vorbire la alta, care se petrece inevitabil în timp, se înscrie în sfera de competență a istoriei limbii

Aşadar ceea ce lipseşte în momentul de față este *o definiție a conversiunii* în planul formării cuvintelor, adică în *plan sincronic*. Definiția clasică nu trebuie să fie însă abandonată, ci doar restrânsă la domeniul ei specific, diacronic, viziunea ei fiind etimologizantă, adică orientată spre trecut, spre procesul de creştere sau descreştere cantitativă a unei clase de cuvinte pe seama alteia.

Pornind de la înțelegerea formării cuvintelor în termenii expuşi mai înainte, va trebui să ținem seama, în definirea conversiunii, de proiecția acestui proces pe axa sincronică a sistemului. Din acest punct de vedere, conversiunea ar putea fi definită ca *o specie de omonimie* cu cauze specifice (adică distincte, din motivele arătate) în contextul cauzelor care generează omonimia în limbă.

Evident, ar putea apărea obiecţii împotriva tratării ca omonime a elementelor constituite prin conversiune, în temeiul faptului că sensul lor se dovedeşte foarte apropiat. Se cuvine însă să menţionăm că "prin sens se înţelege nu numai sensul lexical, ci şi cel gramatical al cuvântului"[11]. Două cuvinte pot fi deci omonime, în speţă omonime lexico-gramaticale, în virtutea valorii lor gramaticale diferite, a apartenenţei lor la părţi de vorbire deosebite.

Pentru definirea ca omonime a unităţilor rezultate din conversiune este utilă, dar nu obligatorie, şi specificarea modului lor de formare, a factorilor care le-au condiţionat apariţia. Este drept că acest unghi de vedere ţine în ultimă instanţă de diacronie, dar el se dovedeşte strâns legat de tipologia omonimelor în plan sincronic, căci, după cum notează O. S. Achmanova, "diferitele căi de apariţie a omonimelor determină distingerea tipurilor lor în perioada dată de dezvoltare a limbii"[12]. Alţi cercetători, dimpotrivă, urmărind delimitarea cât mai strictă a sincroniei de diacronie, exclud din câmpul lor vizual căile de formare a omonimelor[13]. E în această poziţie şi o luare de atitudine împotriva concepţiei etimologizante a unor lingvişti[14] care se pronunţă pentru reducerea la minimum a numărului de omonime înregistrate ca atare lexicografic şi pentru admiterea doar a acelora formate prin coincidenţa pur fortuită a învelişului lor sonor. Redevine deci actuală, într-o anumită măsură, problema tratării omonimelor în dicţionare: un punct de vedere riguros sincronic va avea ca inevitabilă consecinţă mărirea numărului de omonime, în pofida văditelor afinităţi semantice sau etimologice dintre ele. Restrângerea numărului lor, cerută la vremea sa de V. I. Abaev, ar echivala însă cu promovarea unui criteriu

discriminant, ceea ce ar duce, între altele, la diminuarea sensibilă a cazurilor de conversiune consemnate lexicografic.

În orice caz, în limba rusă contemporană se pot schița, în mare, o serie întreagă de tipuri de omonimie rezultate din conversiune:

- adjectiv – substantiv (*rabočij, voennyj*)
- participiu – adjectiv (*blestjaščij*)
- adverb – prepoziție (*mimo*)
- substantiv – adverb (*strach*)
- adverb – conjuncție (*točno*)
- adverb – interjecție (*zdorovo*)
- substantiv – formă interjecțională a verbului (*tolk, mach*) etc.

N-am inclus în listă, între altele, cuvintele care nu intră în cupluri omonimice, chiar dacă sunt semnalate în trecut cu altă valoare gramaticală; de pildă *portnoj* şi alte asemenea lui nu mai reprezintă exemple de conversiune în limba contemporană, deoarece au încetat să mai funcționeze şi ca adjective. Conversiunea poate fi invocată aici doar pentru a explica istoria cuvântului, nu şi statutul său funcțional actual, care este deja definitiv fixat (adică *portnoj* există astăzi numai ca substantiv).

În schimb, enumerarea de mai sus ar putea fi considerabil extinsă pe seama cazurilor de conversiune din sfera vorbirii – a folosirii individuale, ocazionale etc. a unor cuvinte sau a unor forme ale lor cu valoare gramaticală schimbată. Uneori, deplasări de acest gen afectează clase întregi de cuvinte, în ciuda faptului că încă nu şi-au găsit decât în prea mică măsură până acum consacrarea lexicografică[15]; de exemplu, forma de neutru a adjectivelor poate

căpăta foarte uşor valoare de substantiv abstract: *prekrasnoe, spravedlivoe, interesnoe.*

Discuţia de până acum poate contribui la precizarea conţinutului unei noţiuni importante din teoria formării cuvintelor, la descrierea mai adecvată a unor omonime din limba rusă contemporană şi, totodată, la îmbunătăţirea tratamentului lor lexicografic.

NOTE

1 Termenul de conversiune poate fi întâlnit şi în alte accepţii Cu sensul de "trecere de la o categorie la alta" (nu neapărat de la o parte de vorbire la alta) el este folosit, bunăoară, de Victor Vascenco în antroponimie, mai precis cu referire la "numele de familie formate prin conversiunea prenumelor" (*Asupra sistemului standard al numelor de familie româneşti, reflectat în antroponimia bucureşteană*, în "Studii şi cercetări lingvistice", XXIV, 197, în "Studii şi cercetări lingvistice", XXIV, 1973, nr. 3, p. 269 [reprodus în volumul autorului, *Studii de antroponimie*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1995, p. 9-20])

2 Al. Graur, *Tendinţe actuale ale limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 268-269.

3 *Op. cit.*, p. 269.

4 *Tak nazyvaemaja konversija i čeredovanie zvukov v anglijskom jazyke*, în "Inostrannye jazyki v škole", 1953, nr. 5, p. 23.

5 *Nom d'agent et adjectif en roumain*, Paris, 1929.

6 *Op. cit.*, Conclusions, p.124-126.

7 Pentru alte exemple vezi şi K. S. Gorbačevič, *Izmenenie norm russkogo literaturnogo jazyka*, Leningrad, 1971, *pass.*

8 *Op. cit.*, p. 24.

9 Pentru interesul tot mai susţinut faţă de mecanismul formării cuvintelor în plan sincronic, vezi Ecaterina Fodor, *Slovoobrazovanie i semantika. K voprosu o vnutrennej valentnosti slova (na materiale vostočnoslavjanskich jazykov),* comunicare prezentată la cel de-al VII-lea Congres Internaţional al Slaviştilor, Varşovia, 1973. Centrul de multiplicare al Universităţii din Bucureşti, 1973, p. 4, unde se face referire la discuţia pe această temă din revista "Poradnik Językowy" (nota 2).

10 Vezi I. Coteanu, *Dicotomie sau tricotomie lingvistică? (Limbă-vorbire-normă)*, în "Omagiu lui Alexandru Rosetti". Bucureşti, 1965, p. 150-155.

11 A. I. Šajkevič, *O principach klassifikacii omonimov*, în "Processy razvitija v jazyke", Moscova, 1959, p. 126.

12 *Očerki po obščej i russkoj leksikologii*, Moscova, 1957, p. 111.

13 Vezi de exemplu A. I. Šajkevič, *op. cit.*, p. 137.

14 Vezi în particular A. I. Abaev, *O podače omonimov v slovare*, în "Voprosy jazykoznanija", 1957, nr. 3, p. 31-43.

15 Vezi şi V. V. Passek, *Nekotorye voprosy konversii*, în "Voprosy jazykoznanija", 1957, nr. 1, p. 144-148.

Bucureşti, 1977

UNELE CARACTERSTICI ALE LIMBAJULUI MATEMATIC (CU APLICAȚII LA LIMBA RUSĂ)

La prima vedere, s-ar părea că particularitățile limbajului matematic interesează numai pe matematicieni. Nu trebuie omis însă faptul că matematica reprezintă un instrument de înaltă eficiență în cunoașterea naturii și a societății. În cercetartea științifică, studiul aspectelor structural-cantitative ale fenomenelor nu mai poate fi în nici un chip subestimat. Pe această linie, specialiștii din domenii tot mai diverse simt din ce în ce mai acut nevoia să recurgă la sprijinul matematicii pentru dezvăluirea și generalizarea datelor experimentale, caută să-și sintetizeze concluziile într-o formă cât mai apropiată de limbajul matematic. De aici și necesitatea cunoașterii structurii acestui limbaj.

Limbajul matematic se constituie din împletirea specifică dintre o limbă naturală și o limbă artificială, aceea a simbolurilor și a formulelor matematice. Abstracție făcând de faptul că "natura acestei împletiri nu e încă destul de bine cunoscută" (Solomon Marcus, *Poetica matematică*, București, 1970, p. 72), acest limbaj aparte se caracterizează, mai ales în lucrările de strictă specialitate,

prin precizia sa, prin stereotipia expresiilor şi caracterul lor standardizat. Deosebit de pregnantă este aici frecvența elementelor formale – semne de operații şi simboluri matematice, litere şi cifre. Limbajul specializat al formulelor constituie o modalitate mai rapidă, mai comodă şi mai concisă de exprimare a gândirii matematice, un fel de "stenografie" adecvată caracterului logico-deductiv al limbajului matematic. Am putea spune chiar că este un gen de stenografie liniară sau etajată, dar care, în esență, reflectă cu fidelitate exprimarea obişnuită cu cuvinte, numai că face acest lucru în mod implicit, mult mai condensat, "vizualizând" parcă raporturile şi dependențele funcționale dintre elementele analizate. Aceste raporturi pot să exprime esența unor procese elementare sau să oglindească legități de maximă generalitate.

Gândirea matematică nu îmbracă totdeauna forma abstractă a limbajului formalizat. Într-un text matematic, alături de dezvoltările matematice propriu-zise, apar inevitabil anumite comentarii care ar putea fi cu greu codificate în simboluri şi formule. Expunerea datelor unei probleme, a condițiilor generale în care se desfăşoară anumite procese sau fenomene, mai ales în cadrul lucrărilor de matematici aplicate, se exprimă, de regulă, prin cuvinte, adică prin limbajul obişnuit, natural, în care, alături de termenii speciali, intră şi elemente ale lexicului uzual. Numai atunci când sunt descrise structuri, când se construieşte modelul matematic al unor procese obiective – model care aproximează, simulează mecanismul intim al acestor procese –, se recurge de obicei la aparatul matematic al formulelor şi expresiilor de calcul.

Să procedăm la analiza limbajului matematic rus după natura elementelor sale componente.

A. În cadrul **l i m b a j u l u i n a t u r a l** utilizat în textele de matematică, distingem:

1) termeni de strictă specialitate: *summa, raznost', treugol'nik;*
2) elemente ale vocabularului general ştiinţific: *dannye, vyšeukazannyj;*
3) elemente din lexicul comun: *étot, pravil'nyj, blizko, najti, luč.* inclusiv unelte gramaticale – prepoziţii, conjuncţii, particule: *iz, po, i, a, ne, že;*
4) prescurtări de termeni matematici: *log, lim, sin, cos, inf, sup.*

B. **P a r t e a f o r m a l i z a t ă** a limbajului matematic cuprinde următoarele componente:

1) litere din alfabetul latin şi cel grec desemnând:
   - notaţii geometrice (puncte, unghiuri: *A, B, C*);
   - mărimi vectoriale: $\vec{a}, \vec{b}$;
   - valori algebrice: *a, b, c*;
   - necunoscute sau valori variabile: *x, y, z;*
   - valori constante: $\pi = 3{,}14159$;
   - valori imaginare: *i* – număr imaginar egal cu $\sqrt{-1}$;
   - diferite simboluri matematice: Σ (sumă), *P* (probabilitate), *E* (mulţimea evenimentelor elementare);
2) semne (simboluri) matematice desemnând:
   - operaţii cu cifre sau litere: +, -, x, :, $\sqrt{\ }$;
   - semne indicând ordinea efectuării operaţiilor: *( ), [ ], { };*
   - raporturi între mărimi: = (egal), $\approx$ (aproximativ egal), $\neq$ (diferit), $\equiv$ (identic), $\sim$ (asemenea), $\cong$ (echivalent);

- alte simboluri: $\perp$ (perpendicular), // (paralel), $\uparrow\uparrow$ (paralel şi de acelaşi sens), $\uparrow\downarrow$ (paralel şi de sens opus), # (egal şi paralel), ! (factorial), ' (minut), " (secundă), ∞ (infinit);

3) cuantificatori logici şi alte notaţii similare: $\rightarrow$ (implică), $\leftrightarrow$ (dacă şi numai dacă), $\wedge$ (şi), $\vee$ (sau), $\forall$ (oricare ar fi).

De remarcat şi faptul că notaţiile matematice – ca semne grafice – au caracter internaţional, conţinutul lor noţional fiind acelaşi. Înseşi denumirile lor, aparţinând fondului terminologic internaţional, demonstrează un înal grad de similitudine, cf. Σ = *sumă* (rom.), *summa* (rus.), *sum* (engl.), *Summe* (germ.) etc.

Această unitate de expresie a laturii formale din cadrul limbajului matematic – indiferent de limbă – favorizează receptarea mai lesnicioasă a lucrărilor de specialitate redactate în cele mai diverse idiomuri.

Privite sub raportul gradului de dificultate pe care-l comportă achiziţia lor de către români, elementele limbajului matematic naturai din limba rusă pot fi dispuse în ordinea următoare:

- prescurtările cu litere latine de termeni matematici (*sin, cos, lim, log*), fiind aidoma celor din limba română, nu ridică nici o problemă, asimilându-se practic componentei formale a limbajului matematic;
- termenii speciali de circulaţie internaţională (*piramida, sfera, romb*) nu prezintă nici ei vreo greutate deosebită, afară doar de cazul când sunt marcaţi de unele mici accidente de ordin grafic (*million, milliard*, cu doi *l*) sau fonetic (*arifmetika, Pifagor*);
- alţi termeni se încadrează în două serii distincte: una e formată din unităţi aparţinând fondului terminologic internaţional,

constituite din radicali greceşti (*tetraédr, oktaédr, dodekaédr, ikcsaédr*), alta din formaţiile ruseşti corespunzătoare calchiate după modelul termenilor internaţionali (*četyrechgrannik, vos'migrannik, dvenadcatigrannik, dvadcatigrannik*). Însuşirea acestor din urmă unităţi e simţitor facilitată de relevarea paralelismului structural dintre cele două serii de termeni;

- un mare număr de termeni circulă numai sub formă de calcuri: *napravljajuščaja* (directrice, directoare), *obrazujuščaja* (generatrice), *sekuščaja* (secantă), *vyčitaemoe* (scăzător), *delimoe* (deîmpărţit), *množimoe* (deînmulţit), *umen'šaemoe* (descăzut), *desjataja* (zecime), *krivaja* (curbă, linie curbă), *prjamaja* (dreaptă, linie dreaptă). Precum se vede, aceşti termeni au formă de participii sau adjective, deşi au apărut şi au funcţionat din capul locului ca substantive, întocmai ca echivalentele lor din limba română.

Diferenţe pregnante între cele două limbi se conturează însă nu atât la nivel lexical, cât la cel sintactic. Astfel, în rusă există unele procedee aparte, cu statut cvasifrazeologic, de îmbinare a termenilor, cf. operaţia aritmetică a înmulţirii: *dvaždy dva četyre* (2 x 2 = 4), *šest'ju šest' tridcat' šest'* (6 x 6 = 36). La acestea se adaugă diferenţele specifice dintre cele două limbi privind acordul, recţiunea etc., asupra cărora trebuie să se insiste necontenit în predare.

Bucureşti, 1979

PROPOZIȚIA INTEROGATIVĂ ÎN LIMBILE RUSĂ ȘI ROMÂNĂ

Încercare confruntativă[1]

Din cercetările de dată mai recentă, se pot desprinde două concepții diametral opuse asupra naturii și specificului interogației ca fapt de limbă. Pe de o parte, întrebarea e considerată f o r m ă a unui anumit conținut, care se cere și el a fi supus unei analize lingvistice adecvate. Acest punct de vedere și-a găsit materializarea într-o amplă monografie, construită pe principiul "de la formă la funcție", pe care autorul, slavistul norvegian Per Restan, a dedicat-o așa-numitei întrebări generale (la care se răspunde cu *da* sau *nu*)[2].

La antipodul poziției înfățișate se situează lingvistul elvețian Bernard Py, pentru care întrebarea este o categorie conceptuală, deci de conținut, în funcție de care variază și forma sa de exprimare[3].

De aici și definiția interogației avansată de autor în chiar *Introducerea* lucrării: "Es interrogative aquella frase que expressa de manera directa una petición de información". Din definiția citată, decurg o seamă de restricții aparent paradoxale, deși în fond perfect

motivate. Bunăoară enunțul *De câte ori să vă spun să închideți poarta?* nu are caracter interogativ, de vreme ce locutorul nu cere aici o informație (adică nu-l interesează în realitate să afle de câte ori anume trebuie să repete îndemnul de a se închide poarta), ci executarea unei anumite acțiuni, şi invers, o replică de genul *E imposibil*, rostită după o afirmație anterioară, ca de pildă *Echipa noastră a pierdut meciul*, nu are caracter enunțiativ, ci interogativ, întrucât vorbitorul vrea să obțină, la replica dată, informații în plus asupra veştii care i-a provocat surpriza: o confirmare sau o infirmare a ei, eventual amănunte despre felul în care s-au petrecut lucrurile ş. a. m. d.[4]

Evident, ambele unghiuri de vedere prezintă interes în sine, în pofida unor puncte vulnerabile[5], şi au darul să înfăţişeze problema propoziției interogative în toată amploarea şi complexitatea ei[6]. Cu toate acestea, nici unul, nici celălalt nu se dovedesc, în ultimă instanță, de ajuns de operante pentru o lucrare cu finalități confruntative, ca cea de față, atâta vreme cât analiza se bizuie, în ambele cazuri, pe conținutul exprimării, înțeles ca o categorie mai mult referențial-logică decât lingvistică. Or, sub acest raport, taxonomia interogației rămâne în esență aceeaşi nu numai pentru limbile rusă şi spaniolă, ci şi în genere pentru toate idiomurile lumii. Într-adevăr, în ce limbă de pe glob ar fi greu de formulat o "cerere de informație" sau nu s-ar putea învedera întrebări informative, prezumtive, dubitative ş. a.? De la o limbă la alta diferă însă e x p r e s i a întrebării, şi aceasta trebuie să reprezinte obiectul cercetării.

Rezultă, aşadar, că tema enunțată în titlu va fi tratată în perspectivă formal-sintactică, altfel spus s e g m e n t a l ă, urmând

ca cea suprasegmentală (în speță cea fonetico-sintactică, legată de intonația caracteristică acestui tip de propoziție), în investigarea căreia pot fi folosite cu succes mijloace tehnice de laborator, să formeze obiectul unei discuții aparte[7]. De notat că posibilitatea de a separa aceste două planuri a fost acceptată fără rezerve de unii, dar respinsă cu vehemență de alții. Astfel, František Daneš declară categoric: "...I have come to the conclusion that the functions of intonation are mostly of a non-syntactic character, if we understand 'syntax' as a theory of the grammatical structure of the utterance. Intonation is a phenomenon *sui generis*"[8]. Dimpotrivă, A. F. Losev, pornind de la ideea că factorii formal-gramaticali nu sunt relevanți în identificarea tipurilor de propoziție după scopul comunicării, susține cu tărie punctul de vedere contrar: "...kogda my v našich škol'nych grammatikach zanimaemsja predloženijami bez vsech étich, kak govorjat, "supersegmentnych" privnesenij, to my zanimaemsja zdes', sobstvenno govorja, ne grammatikoj, a poka tol'ko ešče logikoj"[9].

De fapt, amândouă pozițiile sunt în parte îndreptățite, în parte infirmate de realitatea lingvistică. Dacă ne referim la propoziția interogativă, este limpede că în aşa-numitele întrebări generale (sau totale), în lipsa altor mărci distincte, intonația dobândeşte o importanță sporită ca mijloc de identificare şi de individualizare a interogației în comunicarea orală, cf. secvența *Ee brat – inžener*, care poate fi formal taxată ca propoziție enunțiativă sau ca interogativă exclusiv în funcție de intonație. În mod corespunzător, întrebările parțiale[10] pun în prim plan alte mijloace de exprimare a interogației, care conferă propoziției respective o structură specifică. Aceasta nu înseamnă, desigur, că intonația nu mai joacă aici nici un rol (cel puțin în limbajul oral), ci doar că ponderea ei este sensibil

estompată de alte instrumente interogative. Aceste mijloace specializate de structurare a întrebării – elemente lexicale de natură adverbială sau pronominală[11] – se pretează cel mai bine la o analiză confruntativă, evident nu prin proprietățile lor senzorial-fizice (*kto?* şi *cine?* ca secvențe sonore nu suportă nici o comparație, ele capătă un sens doar în limitele sistemului de care aparțin), ci prin încărcătura lor funcțională, prin gradul lor de participare la închegarea interogației ca tip distinct de propoziție, prin valorile pe care le învederează în diverse situații determinate lingvistic sau extralingvistic[12].

Ordinea cuvintelor intră şi ea în inventarul mărcilor structurale ale interogației[13]. La nivelul întrebărilor totale, nu sunt de semnalat deosebiri pertinente între cele două limbi. Variațiile de topică se subordonează în genere, ca şi în cazul enunțiativelor, aşa-numitei *segmentări actuale* (*aktual'noe členenie*) a propoziției[14]. La nivelul întrebărilor parțiale, sunt însă de relevat unele particularități specifice fiecăreia din cele două limbi în parte, independent de variațiile datorate segmentării actuale. Astfel, întrebările legate de verb şi plasate la inițiala enunțului cer, în limba română, postpunerea numelui (*Ce citeşte colegul?*), ceea ce nu e deloc obligatoriu în rusă (*Komu deti podarili cvety?*). În întrebările adnominale, e mai obişnuită, în schimb, în ambele limbi, postpunerea verbului predicativ (*Č'ja gazeta ležit na stole?; Al cui ziar se află pe masă?*).

Topica pronumelui cu funcțiune de subiect nu se deosebeşte, în limba română, de cea a substantivului, pe câtă vreme în rusă pronumele tinde să-şi păstreze locul lângă elementul interogativ[15]: *Kuda my pojdem v voskresen'e?* (cu varianta *Kuda pojdem my...?*,

care poate fi redată fidel în româneşte). În construcţia cu caracter locuţional *Kto on takoj?* topica devine fixă (cf. însă *Kto takoj Tolstoj?*).

În cele de mai jos ne vom opri mai amănunţit asupra morfemelor interogative, urmărindu-le separat în cele două mari clase de propoziţii interogative: totale şi parţiale.

Propoziţiile totale nu sunt marcate în mod obligatoriu de elemente interogative -- precum *li, razve, neuželi* şi, respectiv, *oare, nu cumva, oare nu cumva* –, întrebuinţarea lor în ambele limbi fiind, în ultimă instanţă, facultativă. Este drept că inserţia unor atare elemente nuanţează mai intens conţinutul enunţului, dar caracterul său interogativ subzistă şi în absenţa lor, cf. *Ty (li) éto sdelal? Cine (oare) e făptaşul?* Statutul funcţional al cuvintelor şi locuţiunilor enumerate diferă însă în cele două limbi[16]. Astfel, cea mai gramaticalizată dintre ele, particula enclitică *li*, aşezată, în principiu, după termenul faţă de care se formulează interogaţia (acesta e deplasat la iniţiala propoziţiei şi e marcat de ridicarea tonului), nu-şi găseşte, pe cât ni se pare, un echivalent funcţional în limba română. Într-adevăr, particula *li*, lipsită de valoare lexicală de sine stătătoare, nu exprimă un conţinut decât în cadrul enunţului (practic, ea nici nu există în afara propoziţiei, dacă facem abstracţie de fixarea ei lexicografică în nomenclatoarele dicţionarelor), de aceea întrebarea cu *li* poate fi asimilată *interogaţiei zero*, recte propoziţiilor interogative fără vreun morfem aferent, care se deosebesc de propoziiţiile enunţiative în primul rând prin intonaţie. Alte particule interogative au capacitatea de a constitui, în situaţii determinate, propoziţii, adică enunţuri complete, unităţi minimale de comunicare,

fie şi neanalizabile (în măsura în care nu pot fi considerate eliptice), cf. *Razve? Neuželi?* Din acest punct de vedere, particula românească *oare* este comparabilă nu cu *li*, ci cu celelalte, mai puţin gramaticalizate, capabile să constituie propoziţii, cf. *Oare?* ca replică la o afirmaţie de genul *Echipa noastră va câştiga!* Nici chiar particula *nu cumva*, care nu formează un enunţ finit, ca *Oare?*, nu e analoagă cu *li*, deoarece, spre deosebire de aceasta, poate totuşi deveni, într-un anumit context, propoziţie eliptică. E posibil, astfel, să rostim *Nu cumva...? Oare nu cumva...?*, cu suspensie obiectivată prin pauză şi intonaţie ascendentă, caracteristică propoziţiei neterminate – semn că mai urmează ceva, o idee pe care vorbitorul o are în minte, dar nu găseşte cu cale să o formuleze *expressis verbis*.

Limba română dispune însă, în compensaţie, de un mijloc suplimentar de înlănţuire a replicilor unui dialog – deci şi a întrebărilor şi răspunsurilor care se succedă în cadrul acestuia – într-o unitate complexă, marcată, în interogaţii totale, de adverbul *ba*, cu valoare adversativ-afirmativă sau adversativ-negativă, în funcţie de caracterul întrebării: – *N-a minţit? – Ba da; – A minţit? – Ba nu, a spus adevărul.* În comparaţie cu exemplele citate, corespondentele ruseşti se disting printr-o mai înaltă autonomie a replicilor (răspunsurile nu cuprind o marcă funcţional echivalentă, semnul categorial de răspuns la o întrebare) şi par mai stereotipe (în ultimă instanţă, se afirmă sau se neagă ceva fără posibilitatea formală de a lega mai intim răspunsul de întrebare, de a reliefa opoziţia conţinutului răspunsului faţă de întrebare).

Interogaţiile parţiale vădesc o seamă de particularităţi legate de fiecare parte de propoziţie la care se pune întrebarea. Ca o

caracteristică generală, se poate spune că morfemele interogative se dovedesc, în rusă, puternic individualizate, în sensul că fiecare parte de propoziție are întrebările sale specifice, proprii numai ei (e drept, cu excepția cazurilor de omonimie din paradigma pronominală, de tipul *čto* nom. / *čto* ac., respectiv întrebarea subiectului şi a complementului direct). În româneşte, randamentul întrebărilor e probabil mai ridicat, deoarece ele nu sunt întotdeauna strict circumscrise unei anumite părți de propoziție.

A) Întrebările subiectului sunt *kto? čto?*, respectiv *cine? ce?*, cu posibilitatea de a folosi, în româneşte, şi întrebarea atributului: *care-i acolo?* = *cine e acolo?*[17]. Această posibilitate trebuie considerată şi din unghiul funcțiunilor lui *care* ca pronume relativ. Pentru limba română, e caracteristică întrebuințarea lui *care* ca element conjuncțional atât al subordonatei atributive, cât şi al celei subiective. Dacă introducerea atributivei reprezintă o funcțiune mai mult sau mai puțin uzuală, introducerea subiectivei desparte net româna de o limbă ca rusa, unde, potrivit normei literare, acest rol revine prin excelență pronumelui folosit în interogația directă, cf. fraza *Tot, kto šel vperedi, byl moj drug*, imposibil de redat *ad litteram* în româneşte (trebuie să spunem *cel care*..., nu *cel cine*...). În limba română, putem recurge la *cine* doar când pronumele demonstrativ, *in praesentia* sau *in absentia*, nu se află în imediata sa vecinătate, cf. *Cine ştie, (acela) câştigă*. Larga folosire a relativului *care* ca element conjuncțional în frază, acolo unde în rusă se întâlneşte relativul *kto* 'cine', determină ocurența sa în interogația directă, ca substitut al lui *cine?*

B) Predicatul verbal nu răspunde, după părerea lui S. Puşcariu, la nici o întrebare, ceea ce vrea să însemne că verbul nu

dispune de o particulă interogativă distinctă şi specifică[18]. Aşa fiind, problema comparării celor două limbi la acest nivel cade *ipso facto*. Deosebiri se constată însă la nivelul întrebărilor referitoare la predicatul nominal.

1. Când numele predicativ este exprimat printr-un substantiv la nominativ, limba rusă dispune de o construcţie interogativă idiomatică slujind la diferenţierea întrebării predicatului de cea a subiectului, cf. *Ego brat – direktor školy* (*Kto* direktor? pentru subiect, dar *Kto takoj* ego brat? pentru predicat). În româneşte, întrebarea subiectului nu se deosebeşte, în principiu, de cea a numelui predicativ (*Cine* este directorul şcolii? *Cine* este fratele lui?). Este drept însă că, în situaţia concretă dată, numele predicativ admite, în româneşte, şi întrebarea *ce?*, cu caracter general calificativ (*Ce* este fratele lui?, adică "Ce funcţie deţine?"), ceea ce i-ar corespunde în rusă o întrebare de genul *Kem javljaetsja ego brat?*, în nici un caz interogaţia *čto*, strâns legată de categoria inanimatelor.
2. Când numele predicativ este exprimat printr-un adjectiv, interogaţia rusă are caracter morfologic, în sensul că e tot una cu întrebarea adjectivului ca parte de vorbire. Mai mult, în funcţie de forma adjectivului, se distinge întrebarea pentru adjectivul lung (*Kniga interesnaja* – kakaja?) şi cea pentru adjectivul scurt (*Kniga interesna* – kakova?), exprimate de forme adecvate ale pronumelui interogativ. Se constată deci un mai înalt grad de congruenţă a elementelor interogative faţă de cele care alcătuiesc obiectul interogaţiei, înţelegând prin aceasta că primele se

"mulează" intim pe particularitățile formale ale celor din urmă. În limba română, întrebarea pentru adjectivul cu funcțiune de nume predicativ exprimă ideea generală a calificării, fiind total diferită de cea formulată la adresa atributului adjectival, cf. *O carte interesantă* – care carte? ce fel de carte?, dar *Cartea e interesantă* – cum e cartea?

C) Probabil că cele mai adânci deosebiri dintre morfemele interogative ale celor două limbi se vădesc în sfera atributului. În principiu, limba rusă dispune de două pronume interogative atributive, *kakoj?* şi *kotoryj?*, cunoscute şi ca pronume relative. În această din urmă funcțiune, pronumele menționate se despart în primul rând semantic: *kotoryj* poate introduce, în genere, orice subordonată atributivă, pe când *kakoj* e restrâns la cazurile când se exprimă suplimentar un contrast sau o comparație: *Éto byl takoj čelovek, kakich teper' u nas malo* 'Era un om cum sunt puțini acum la noi'. Acelaşi pronume cu funcțiune interogativă înfățişează însă un tablou radical diferit. Practic, pentru formularea interogației față de atribut, cele două pronume relative se reduc la unul singur – *kakoj?* –, întrebare cvasiuniversală care îşi pierde aici nuanța calificativ-comparativă, aidoma lat. *qualis?* – întrebarea calității –, convertit în interogativ-relativul românesc *care*. Deci, *care* corespunde lui *kotoryj* ca pronume relativ şi lui *kakoj?* ca pronume (sau adjectiv) interogativ.

Este adevărat că, în gramaticile normative, *kotoryj* figurează formal ca interogație a atributului exprimat printr-un adjectiv ordinal: *V kotorom rjadu u Vas mesto?* 'În ce rând e locul dvs.?', dar folosirea sa în această situație nu are caracter obligatoriu. Chiar în cazurile când norma limbii ruse prescrie utilizarea acestui adjectiv,

de exemplu atunci se desemnează anul, întrebarea nu va fi *kotoryj?*, ci *kakoj?* – vom spune, aşadar, *V kakom godu?* şi nu *V kotorom godu?* Interogaţia *kotoryj?* subzistă în limba contemporană doar în locuţiunile frazeologice *kotoryj čas?* şi, respectiv, *v kotorom času?* Caracterul locuţional al acestor construcţii rezultă şi din discrepanţa lor formală faţă de structurile ce slujesc drept răspuns. Astfel, deşi întrebarea *kotoryj čas?* se întemeiază sintactic pe o relaţie de congruenţă (adjectivul interogativ se acordă întru totul cu substantivul), răspunsul, în pofida normelor atât de trainic statornicite în sintaxa rusă, e constituit dintr-o construcţie bazată, atunci când se desemnează ore întregi, pe recţiunea numeralului cardinal faţă de substantiv: *dva časa, tri časa, pjat' časov*. O asemenea surprinzătoare slăbire a sentimentului acordului atestă pierderea legăturii vii dintre structura întrebării şi cea a răspunsului: percepând întrebarea ca o locuţiune, vorbitorul nu se mai socoteşte obligat să-l repete structura în cadrul răspunsului, cum ar face-o în alte situaţii (– *Kakuju knigu Vy kupili?* – *Novuju, interesnuju* 'Ce carte aţi cumpărat? – Una nouă şi interesantă'). Acelaşi lucru şi pentru subdiviziunile în minus faţă de întreg, exprimate cu ajutorul prepoziţiei *bez* 'fără': *bez pjati šest', bez četverti vosem'*. Numai la subdiviziumile în plus faţă de unitate se mai păstrează numeralul cardinal: *pjat' minut vtorogo, četvert' pjatogo, polovina desjatogo*.

Întrebarea *v kotorom času?* învederează, în plus, o discrepanţă şi faţă de forma cazuală din structura răspunsului. Astfel, ora întreagă nu numai că se exprimă cu numeralul cardinal, dar se şi pune la cazul acuzativ, deşi întrebarea se construieşte cu prepoziţionalul: – *V kotorom času?* – *V dva časa; V pjat' časov* etc. Singurul caz în care se păstrează acordul, iar răspunsul reflectă cu

fidelitate structura întrebării este cel al desemnării jumătății de oră: *v polovine pervogo, tret'ego, sed'mogo*... Subdiviziunile în minus față de întreg suprimă prepoziția *v* în fața prepoziției *bez*, pentru a evita suprapunerea lor: *Ona vernulas' bez pjati (minut) čas* 'Ea s-a întors la unu fără cinci'; *Urok načinaetsja bez četverti desjat'* 'Lecția începe la zece fără un sfert'. Presiunea de sistem impune probabil o anumită simetrie subdiviziunilor în plus față de întreg, în care prepoziția *v* poate fi omisă, deşi nu mai precedă vreo altă prepoziție: *Ja vstal (v) pjat' minut vos'mogo; v četvert' vos'mogo* 'M-am sculat la şapte şi cinci; la şapte şi un sfert'[19].

În limba română, întrebarea cea mai comună a atributului este *care?* (aplicabilă, după cum s-a văzut, şi altor părți de propoziție), dublată de *ce?* (*Ce carte citeşti?*), afară de cazurile oblice fără prepoziție care reclamă flexiunea (în întrebarea *Cărei împrejurări datorez vizita dvs.?*, *care* nu poate fi substituit prin *ce?*). Pentru sublinierea calității, se poate pune întrebarea *ce fel de?*, care are la bază pronumele *ce?* şi deci nu dispune de forme flexionare. Cu această accepție, întrebarea *ce fel de?* echivalează cu *čto za?* din ruseşte, cf. *Ce fel de om este el?* 'Čto éto za čelovek?' Lipsa flexiunii la această întrebare – recte a acordului, dar şi a regimului (*za* ar fi trebuit să ceară acuzativul) – reprezintă în rusă un caz izolat, în română ea este aproape regula. Întrebările româneşti nu diferențiază genul (cf. în rusă *kakoj?, -aja?, -oe?, kotoryj?, -aja?, -oe?, čej?, č'ja?, č'je?*), numai la gen.-dat. sing. flexiunea cazuală a pronumelui *care?* este însoțită de cea de gen: *căruі(a) – cărei(a).*

În cadrul atributului, mai trebuie semnalată întrebarea specifică a posesiei, *čej?, č'ja?, č'e?, č'i?*, lipsită de echivalent structural în româneşte (*al, a, ai, ale / cui* reprezintă formal genitivul

lui *cine*, iar sfera sa cuprinde o multitudine de relaţii atributive, pe lângă cea de posesie propriu-zisă).

D) Complementul nu necesită, credem, o tratare specială, deoarece aici pe primul plan se situează deosebirile de regim verbal, care, în rusă, se bizuie pe formele a cinci cazuri oblice.

E) Întrebările complementelor circumstanţiale prezintă particularităţi specifice diverselor ei specii alcătuitoare.

1. Complementele circumstanţiale de loc comportă obligatoriu, în rusă, întrebările *gde?* 'unde' (pentru starea de repaus) şi *kuda?* 'unde?, încotro?' (pentru direcţia mişcării). De altfel, diferenţierea locului unde se află un obiect de direcţia spre care el se deplasează constituie o trăsătură definitorie a întregului sistem gramatical al limbii ruse, cele două întrebări nefiind decât una din ipostazele acestei distincţii. În limba română se întreabă şi într-un caz şi în altul *unde?* şi doar pentru a sublinia că e vorba de o direcţie, *încotro?* Pe lângă aceste întrebări, dispunem şi de altele, pentru locul de unde am ajuns în punctul dat sau dinspre care ne deplasăm spre punctul dat: *de unde?* şi *dincotro?* Din acest punct de vedere (al inventarului de lexeme interogative), sistemul întrebărilor locale este structurat în română mai simetric chiar decât în rusă, fiecare din întrebările *unde?* şi *încotro?* corelându-se cu întrebarea corespunzătoare a punctului iniţial de referinţă *de unde?, dincotro?* Delimitarea lingvistică a stării pe loc de cea de mişcare nefiind totuşi caracteristică limbii române, e firesc ca microsistemul celor patru întrebări să cuprindă elemente cu randament funcţional diferit. Astfel, *încotro?, dincotro?* nu sunt nici pe departe atât de uzuale în vorbire ca celelalte două.

În limba rusă, deşi diferenţa dintre repaus şi deplasare operează în toate situaţiile pe baza unui riguros raport de distribuţie complementară, paradigma întrebărilor locale e relativ mai săracă decât în limba română. Astfel, opoziţia dintre *gde?* şi *kuda?*, atât de consecvent observată în limba rusă, se neutralizează în ipostaza desemnării punctului de pornire a mişcării şi, respectiv, a punctului de referinţă în spaţiu faţă de vorbitor, în sensul că *otkuda?* corespunde atât lui *gde?*, cât şi lui *kuda?* (altfel spus, nu-şi găseşte expresie lingvistică în limba rusă distincţia materializată în româneşte de întrebările *de unde?, dincotro?*). Spunem astfel *Otkuda on prišel?* în corelaţie cu *Kuda on prišel?*, *dar şi Otkuda on éto uznal?* în corelaţie cu *Gde on éto uznal?* (e imposibil totuşi **Kuda on éto uznal?*).

2. Complementul circumstanţial de timp răspunde la întrebarea *kogda?*, echivalentă cu *când?* Începutul sau limita în timp răspund la întrebări alcătuite din perifraze care, din punct de vedere formal, nu au nimic comun cu *kogda?: S kakich por? Do kakich por?*. Sub acest raport, întrebările temporale sunt mai eterogene decât cele spaţiale, unde întâlnim serii precum *kuda?, otkuda?*, (fam.) *dokuda?*[20]. În româneşte, diversele valori spaţiale sau temporale se exprimă analitic, cu ajutorul prepoziţiei ataşate elementului de bază *unde?* sau *când?* (*de unde?, până unde?*, respectiv *de când?, până când?*).

3. Complementul circumstanţial de mod răspunde la întrebările *kak? kakim obrazom?* E interesant că în rusă *kak?* se înfăţişează vorbitorului contemporan ca bază de derivare pentru întrebarea adjectivală *kakoj?* (îndeobşte adverbele, afară de cele numite pronominale, derivă din adjective, nu invers). În româneşte,

întrebarea circumstanțială *cum?* e pur şi simplu omonimă cu cea a numelui predicativ exprimat printr-un adjectiv (vezi *supra*).

4. Complementele circumstanțiale de cauză şi de scop, în limba română, nu se diferențiază tranşant între ele: *de ce?* şi *pentru ce?* ar fi, după S. Puşcariu, întrebarea cauzei şi, respectiv, a scopului[21]. Se pot folosi liber ambele întrebări pentru a exprima atât cauzalitatea, cât şi finalitatea: *De ce* (din ce cauză? cu ce scop?) *ai făcut-o*? *Pentru ce* (din ce cauză? cu ce scop?) *ai făcut-o?* Distincția dintre cele două specii de complemente se circumscrie deci, în limba română, mai mult planului logic decât celui lingvistic. În limba rusă însă, întrebările *počemu?, ot čego?* (po kakoj pričine?) şi *začem?* (s kakoj cel'ju?) asigură o linie de demarcație netă, neambiguă, între cauză şi scop: *Počemu ty éto sdelal?* nu se poate confunda cu *Začem ty éto sdelal?*

Observațiile, sumare şi incomplete, de până acum sunt menite, în ultimă instanță, să ilustreze capacitatea analizei contrastive de a arunca lumini noi asupra datelor realității lingvistice.

NOTE

1 Se pare că termenii *confruntativ* şi *contrastiv* – uneori identificaţi, alteori folosiţi în accepţii deosebite – diferenţiază totuşi concepte obiectiv distincte. Primul, mai concret, se referă la contrapunerea nemijlocită a faptelor din limbile puse la contribuţie. Al doilea se aplică astăzi mai curând unor categorii abstrase din considerarea limbilor sub raport tipologic. Am reţinut, în această ordine de idei, opinia exprimată de un lingvist danez: "Važnejsej problemoj SL (sopostavitel'noj lingvistiki) javljaetsja opredelenie bazy sopostavlenija, t. e., govorja v terminach samoj SL, problema o *tertium comparationis*. Pri sopostavlenii jazykov vozmožny dva podchoda: a) odin jazyk vosprinimaetsja kak ischodnyj, a drugoj kak sravnivaemyj; b) oba jazyka rassmatrivajutsja kak ravnocennye, t. e. oba izolirovanno odin ot drugogo issledujutsja na baze odnoj i toj ze teorii, a tol'ko potom sopostavljajutsja. Pri étom bazoj sopostavlenija služit ob"edinenie množestv issleduemych jazykov. Pervyj podchod možno nazvat' "napravlennym", a vtoroj – "nenapravlennym" [în daneză *direktional* şi *adirektional]* (Nils Bjervis, *Tempus i dansk og russisk. Et bidrag til en kontrastive analyse*, în Svantevit", II, 1977, nr. 1, p. 33-50; se citează din rezumatul în limba rusă, p. 49). Comparaţia "direcţională" corespunde, credem, celei confruntative, pe câtă vreme cea "nedirecţională", pe care o adoptă, de altfel, autorul în cercetarea sa, celei contrastive.

Vezi şi M. Gheorghiu, *Elemente de tipologie contrastivă a limbilor*, Bucureşti, 1976, p. 18-19 şi urm.

2 *Sintaksis voprositel'nogo predloženija*, Oslo – Bergen – Tromsö, Universitetsforlaget, 1972, 880 p. Vezi şi recenzia noastră

în "Lingvistică -- Filologie", Revista de referate, recenzii şi sinteze, X, 1973, nr. 2 , p. 219-227.

3 *La interrogación en el español hablado de Madrid*, Bruxelles, AIMAV, 1971, 200 p. Vezi şi recenzia Domniţei Dumitrescu, în SCL, XXIV, 1973, nr. 1, p. 106-109; Eadem, *Ácerca del orden de las palabras en las interrogativas españolas (II)*, în RRL, XXII, 1977, nr. 4, p 445-452.

4 Cf. Domniţa Dumitrescu, *rec. cit.*, p. 196, nota.

5 Unele din ele, referitoare la lucrarea lui P. Restan, care a avut ecou mai mare, cel puţin printre slavişti, au fost semnalate într-o seamă de studii ulterioare. Vezi de exemplu Birgitta Englund, *Yes / no-questions in Bulgarian and Macedonian Form*, Stockholm, 1977, p. 11 şi urm.; Larisa Pisarek, *O sredstvach vyraženija voprositel'nosti v predloženijach s mestoimennymi slovami*, în "Slavia Orientalis", XXVIII, 1979, nr. 2, p. 265-272; I. Pete, *Tipy voprositel'nych predloženij v russkom jazyke*, în "Scando-Slavica", 25, 1979, p. 183-192, îndeosebi p. 184-185.

6 O posibilă rezolvare a acestei antinomii sugerează E. Coseriu, pentru care cele două abordări ţin de domenii principial diferite. Recunoscând că "voprositel'nye predloženija v bol'šinstve slučaev vyražajut voprosy [...], i naoborot, vopros možet vyražat'sja inymi formami, čem voprositel'noe predloženie", E. Coseriu califică forma interogativă ca o categorie a limbii, iar întrebarea propriu-zisă ca o categorie a textului (*Sovremennoe položenie v lingvistike,* în "Izvestija Akademii nauk SSSR", OLJA, 36, 1977, nr. 6, p. 516-517).

7 Intonaţia rusă în general şi cea interogativă în special au fost temeinic studiate de E. A. Bryzgunova, vezi îndeosebi *Zvuki i intonacija russkoj reči*, ed. a 3-a, Moscova, 1977, p. 130-156. Pentru

precizări şi adăugiri la această monografie, cf. de exemplu William W. Derbyshire, *On the Semantic Properties of IK-4*, în "Slavic and East European Journal", 19, 1975, nr. 2, p. 162-165 (vezi şi nota bibliografică dedicată de V. Borlea acestui articol în "Probleme de filologie rusă", Bucureşti, 1978, p. 233).

În ce priveşte analiza confruntativă a intonației interogative ruse, un început a fost schițat, pentru limba română, în articolul Simei Borlea, *Intonația ca fenomen lingvistic şi metodica predării ei studenților români*, în "Metodica predării limbii ruse", Bucureşti, 1975, îndeosebi p. 158-159.

8 *Sentence Intonation from a Functional Point of View*, în "Word", XVI, 1960, nr. 1, p. 34; apud P. Restan, *op. cit.*, p. 503. Lingvistul norvegian conchide cu acest prilej: "Vse éto zastavljaet nas usomnit'sja v pravote rasprostranennogo mnenija, budto intonacija igraet isključitel'no važnuju rol' imenno v voprositel'nom predloženii" (*loc. cit.*).

Să menționăm, în această ordine de idei, că intonația ca element suprasegmental nu e nici măcar paralelă în toate cazurile cu elementele segmentale propriu-zise (Leiv Flydal, *L'intonation interrogative et l'inversion, membres d'un paradigme hétérogène?*, în "Comptes-Rendus du 5e Congrès international des sciences phonetiques. Münster, 1964", Basel – New York, 1965, p. 265-280). Mai mult, sunt situații când intonația anulează chiar caracterul interogativ al enunțului (Laurenția Dascălu et Sanda Golopenția-Eretescu, *Les questions annulées par l'intonation en roumain*, în "Revue roumaine de linguistique", XXII, 1977, nr. 2, p. 147-152).

9 *O beskonečnoj smyslovoj valentnosti jazykovogo znaka*, în "Izvestija Akademii nauk SSSR", SLJA, 36, 1977, nr. 1, p. 3.

10 *Total* şi *parţial* sunt termenii adoptaţi în *Gramatica limbii române*, vol. II, Bucureşti, 1972, p. 37. P. Restan foloseşte termenul de *obščie / častnye voprosy* ca traducere pentru *interrogations totales, general questions*. Pentru alţi termeni desemnând aceleaşi noţiuni vezi J. Firbas, *Funkcii voprosa v processe kommunikacii*, în "Voprosy jazykoznanija", 1972, nr. 2, p. 56.

11 Denumite în literatura de specialitate *morfeme interogative* (P. Restan, *op. cit.*, p. 29) sau *particule interogative* (S. Puşcariu, *Limba română*, I, Bucureşti, 1976 /ediţia întâi 1940/, p. 128).

Notând că "este foarte greu de tras graniţa între morfeme, instrumente gramaticale şi particule auxiliare" (*op. cit.* p. 44), S. Puşcariu atribuie tuturor acestora o însemnătate covârşitoare: "Creaţii ale limbii însăşi, *ele trădează limitele c u r i o z i t ă ţ i i lingvistice şi marchează implicit drumurile principale ale gândirii lingvistice*" (*ibid.*, p. 128). În viziunea lingvistului clujean, ele se convertesc într-un fel de etalon al specificităţii nu numai lingvistice, ci şi etnice: "*În limba tradiţională, în felul cum gândeşte un popor din moşi-strămoşi suntem înfipţi cu nişte rădăcini adânci, prin particulele interogative*. Oricât am căuta să scăpăm de aceste întrebări, nu izbutim, căci însuşi felul nostru de a gândi lingvistic ne sileşte să ne întoarcem iară şi iară la categoriile obţinute printr-o veche obişnuinţă. De aceea felul cum întreabă un popor prin particule interogative – limitate totdeauna ca număr – este într-o oarecare măsură un criteriu de a deosebi o limbă de alta şi chiar un popor de altul" (*ibid.*, p. 129).

13 Nu trebuie uitat aici un lucru îndeobşte recunoscut: "*V russkom jazyke porjadok slov v voprositel'nych predloženijach igraet tol'ko podsobnuju rol' v vyraženii voprosa*" (*Sovremennyj russkij*

jazyk, II. Pod redakciej prof. E. M. Galkinoj-Fedoruk, Moscova, 1964, p. 299). Ideea s-a încetățenit mai de mult în lingvistica rusă: "Intonaciju i porjadok slov A. M. Peškovskij sčital «vspomogatel'nymi» sintakičeskimi sredstvami" (I. I. Kovtunova, *Sovremennyj russkij jazyk. Porjadok slov i aktual'noe členenie predloženija*, Moscova, 1976, p. 19).

14 Conceptul a fost dezbătut pe larg de Victor Vascenco, *Asupra unei teorii sintactice: segmentarea actuală a enunțului*, în "Probleme de filologie rusă", București, 1977, p. 14-29. Despre propoziția interogativă vezi p. 22.

15 Vezi și I. Pete, *op. cit.*, p. 188.

16 Și, evident, de la o limbă la alta. Cf. E. Vasiliu, *On the Meaning of Some Interrogative Particles in Romanian and in English,* în "Further Developments in Contrastive Studies" The Romanian-English Contrastive Analysis Project, București, 1974, p. 65-78.

17 S. Pușcariu, *op. cit.*, p. 130.

18 "Dacă adverbul răspunde la chestiunea *cum?*, substantivul la întrebarea *cine? ce?, a cui? cui?,* adjectivul la întrebarea *care?* sau *ce fel de?* – pentru a primi răspunsul *vine* sau *ploua*, limba nu are nici o particulă întrebătoare, ci întrebarea însăși trebuie formulată în forma unei fraze (*ce se întâmplă?, cum se face că...?* etc.)" (*op. cit.*, p. 139). Aceasta deoarece "verbul – sau numele care-l înlocuiește – p r e e x i s t ă întrebărilor cărora le dă naștere" (*ibid.*, p. 140).

19 Exemplele sunt împrumutate din *Manualul de conversație în limba rusă*. de Sima Borlea, [București] 1976, p. 196.

20 Despre posibilitatea cuprinderii acestei serii şi a altora analoage în sistemul pronumelor, vezi P. Garde, *De la structure du pronom russe*, “Papers in Slavic Philology” 1, Ann Arbor, 1977, p. 100-111. Vezi şi nota noastră asupra acestui articol, în “Probleme de filologie rusă”, Bucureşti, 1979, p. 283.

21 *Op. cit.*, p. 142-143.

Bucureşti, 1980

ОБ ОДНОМ СЛУЧАЕ ВИДОВОЙ КВАНТИФИКАЦИИ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

> All languages are equally hard, are equally easy, taken as wholes; but each has its greatest difficulties located in its own place.
>
> Martin Joos[1]

За последние десятилетия было высказано немало критических замечаний в адрес "классического" определения видов типа "Глаголы *совершенного вида* - это глаголы, называющие действие как достигшее своего предела. Глаголы *несовершенного вида* - это глаголы, не содержащие указание на достижение предела действия"[2]. Такая формулировка безусловно узка в теоретическом отношении и неудовлетворительна в практике преподавания русского языка как иностранного[3]. Она не охватывает, в частности,

"случаи нейтрализации, транспозиции и, возможно, асемантического (незначащего) употребления форм"[4]. Одному из подобных случаев и посвящено дальнейшее изложение.

Точнее, речь идет об употреблении глаголов в форме инфинитива несовершенного вида при словах модального значения. Этим глаголам свойственен дополнительный смысловой оттенок приступа к действию[5] по отношению к содержанию предшествующего высказывания, например: 1. "Все заняли свои места. Можно *отправляться*"; 2. "Уже ровно 9 часов. Надо *начинать* урок"; 3. "Все уже высказались. Можно собрание *закрывать*"; 4. "Сейчас начнется фильм. Надо *включать* телевизор"[6]. Употребление здесь несовременного вида не может не показаться по крайней мере непредвиденным иностранцу, который, исходя из ранее приведенного определения, имеет все основания полагать, что в данном случае выбирать нужно именно совершенный вид. В самом деле, все перечисленные примеры, на первый взгляд, соответствуют как будто той общей видовой характеристике, которую принято называть качественной: в каждом случае в отдельности действие представляется завершенным, достигшим своего предела, тем более, что в контексте они следуют во времени за другими, целиком уже исчерпавшими себя действиями. Ведь только после того как все пассажиры заняли свои места (скажем, в автобусе, см. 1), автобус мог тронуться с места; лишь после того, как все говорящие выступили на собрании (см. 3), логично подумать о его закрытии, и т. д. А как известно, последовательность событий, смену отдельного законченного действия другим законченным действием передает

именно совершенный вид (ср.: "Подул легкий ветер, темная туча покрыла небо, сверкнула молния, раздался гром"; "Когда ученики окончили школу, они уехали в летний лагерь"). К этому важно добавить, что "семантика модальных слов соответствует, по-видимому, в большей степени значению совершенного вида"[7].

Вопреки всем этим, бесспорно веским, соображениям, прибегнуть приходится в данных случаях к несовершенному виду, отчего возникает, казалось бы, явное противоречие между формой глагола (несовершенного вида) и его содержанием (обозначение действия законченного, единичного).

Для правильного осмысления вопроса следует, на наш взгляд, исходить из количественной характеристики вида, т. е. рассматривать действие в отношении его протекания во времени или повторяемости[8]. Конкретно, тут уместно провести аналогию с группой так называемых фазисных глаголов, т. е. глаголов, обозначающих начало, продолжение или конец действия и в силу этого способных сочетаться исключительно с глаголами несовершенного вида. Отметим при этом, что количественная характеристики действия - понятие более высокого порядка, чем фазисный глагол. В частности, если действительно *стать, начать, продолжать* и др. обозначают действие в его протекании, то *кончать* собственно это и означает - прекращение действия вследствие достижения конца, причем логически такое значение относится скорее к семантике совершенного вида. Вовлечение же этого глагола в сферу фазисных является, следовательно, результатом грамматической абстракции, взявшей верх над его

частным лексическим значением.

Как бы то ни было, глаголы с оттенком приступа к действию сходятся с фазисными глаголами на основе количественной характеристики вида, равно присущей и тем, и другим. Очевидно, аналогии способствовала здесь близость общего фазисного значения начала действия, с одной стороны, и перехода от одного действия, уже совершившегося, к другому действию, к которому нужно или можно уже приступать, с другой стороны. Иными словами, представляется, что в глубинной структуре высказываний с глаголами, выражаюими оттенок приступа к действию, должен, как правило, наличествовать фазисный глагол *начинать*, обусловливающий выбор последующего глагола в форме именно несовершенного вида. Например, поверхностным структурам "До отъезда остался один день. Надо *укладывать* вещи"; "Все уже пообедали. Можно *убирать* посуду" в глубинной плоскости соответствуют структуры с глаголом *начинать* во второй части, указывающей на действие, обязанное своим возникновением содержанию первой части: "Надо *начинать укладывать вещи"*; "Можно *начинать* убирать посуду". Правда, не всюду удается прямолинейно продемонстрировать вставку фазисного глагола, ср., например, "Все пришли? Можно начинать урок" (нельзя ведь сказать "начинать начинать"), но, надо полагать, это вовсе не снимает принципиальную возможность построения полных исходных структур, обязательно его включающих. Лишнее тому доказательство можно усматривать в наличии высказываний с минимальным сигнализирующим контекстом, где несовершенный

вид все же возможен, т. е. таких высказываний, в которых сигналом к употреблению инфинитива в форме несовершенного вида выступают лишь отдельные слова или словосочетания, отмечающие момент предстоящего приступа к действию: "*Через час* мы должны выходить"; "*В восемь часов* ему надо вставать"[9].

Следует заметить в этой связи, что аналогия находит, как известно, широкое поле действия в области категории вида. Для иллюстрации можно сослаться хотя бы на глаголы, противопоставляющиеся по числу приемов - один или два -, из которых складывается действие, т. е. также представляющие в конечном счете действие в его количественном аспекте. Ср.: "1. В то время, когда вы ездили на вокзал встречать мать, к вам заходил знакомый. Что вы ответите ему на вопрос, где вы были? /встречать, встретить/". "2. Ваш друг ездил на вокзал встречать мать. Вы хотите знать, приехала ли она. Как вы об этом спросите? /встречать, встретить/"[10]. Нетрудно заключить, что хотя здесь в обоих случаях действие законченное и единичное (ведь мать встречают все равно не повторно, а один раз), в первом примере выбор должен пасть именно на форму несовершенного вида (вопреки общему определению этой категории, приведенному выше), очевидно, по аналогии с глаголом несовершеного вида прошедшего времени *ездил*, обозначающим действие не целостное, а как бы раздвоенное на два последовательно сменяющихся этапа (движение туда и обратно)[11]. Значит, в первом случае ответ на вопрос будет: "Я ездил на вокзал *встречать* мать" (или, что то же самое, так как в результате движения туда и обратно говорящий в момент речи

находится снова на прежней отправной точке, "Я *был* на вокзале, встречал мать")[12]. Во втором случае, противопоставляющемся первому, глагол совершенного вида *приехал*, обозначающий движение только в одном определенном направлении и тем самым прекращающееся по его совершении (мать приехала - она здесь) обусловливает выбор неопределенной формы *встретить*: "Ты *встретил* мать на вокзале?"

Естественно, аналогия действует - и, можно сказать, довольно успешно - и в отношении фазисных глаголов в том смысле, что целый ряд глагольных лексем, согласно современным нормам словоупотребления, требует после себя неопределенной формы несовершенного вида: *привыкать - привыкнуть, отвыкать - отвыкнуть, приучать - приучить, отучать - отучить, учиться - научиться, надоедать - надоесть, наскучить, уставать - устать, избегать, понравиться, полюбить, разлюбить*[13]. Часть этих глаголов обозначает вообще продолжительное действие (ср. *привыкать*), а в случае совершенного вида - результат, достигнутый вследствие длительного процесса (ср. *привыкнуть*). Вместе с тем ряд глаголов нетрудно соотнести по смыслу с фазисными, ср. *понравиться*[14], *полюбить*, с характерной для значения начала действия приставкой *по-*, и *начать нравиться, начать любить*, или *разлюбить* и *перестать любить*.

Вовлечение ряда новых единиц в сферу фазисной семантики, так же как и развитие весьма к ней близкого оттенка приступа к действию, приводят, наряду с другими причинами, к весьма важному последствию - расширению сферы употребления

категории несовершенного вида в видовой системе русского языка[15]. Отсюда вытекает, что факты аналогии, отмеченные выше, порождаются не более или менее случайными колебаниями между категориями, находящимися в состоянии относительного равновесия, а определенным, притом все более дающем о себе знать в условиях видовой конкуренции[16], системным давлением со стороны несовершенного вида.

Примечательно в этой связи, что Р. Якобсон, перечисляя категории русского глагола, называет вид "квантификатором"[17], очевидно, с учетом значительного удельного веса количественных характеристик в общей системе видов[18]. Если согласиться с таким подходом, то глаголы с оттенком приступа к действию, выравнивающиеся с фазисными как в семантико-грамматичесом, так и в формальном отношении, представляют собой не что иное, как случай квантификации в русском языке, лишний раз свидетельствующий о возрастающей роли количественного аспекта в структурировании категории вида на данном этапе ее развития.

ПРИМЕЧАНИЯ

1 *The English Verb. Form and meanings*, The University of Wisconsin Press, Madison and Milwaukee, 1964, c. VII.

2 *Грамматика современного русского литературного языка*, ответственный редактор Н. Ю. Шведова, Москва, 1970, с. 337.

3 Наряду с другими исследователями, Т. И. Дешериева утверждает (правда, без конкретных ссылок), что "все существующие определения вида носят в той или иной мере частный характер" (*К проблеме определения категории глагольного вида*, "Вопросы языкознания", 1976, No. I, с. 74).

4 В. Г. Гак, *Русский язык в сопоставлении с французским*, Москва, 1975, с. 82.

5 О. П. Рассудова, *Употребление видов глагола в русском языке*, Издательство Московского университета, 1968, с. 57-60.

6 Примеры заимствуются из упражнения 5, с. 132, *Пособия по развитию навыков русской разговорный речи* Е. А. Злобиной и И. Т. Темчиной, Москва, 1975.

7 О. П. Рассудова, *указ. соч.*, с. 55. И дальше: "Относя в таких сочетаниях (модального слова с глаголом в инфинитиве. - С. В.) осуществление действия к будущему, говорящий сосредотачивает внимание не на его течении, не на реальных различиях в процессе его протекания, а воспринимает действие обычно в его полноте и целостности" (*там же*).

8 Качественно-количественные характеристики действия понимают и в смысле числа глагольних сем и их своеобразия (Ср. I. Evseev, *Semantica verbului*, Timişoara, 1974, стр. 86).

9 О. П. Рассудова, *указ. соч.*, с. 50.

10 V. Netschajewa, *Schwierigkeiten der russischen Sprache*, 2-ое изд., Москва , б. г., с. 181, упр. 240.

11 Подробнее на этих глаголах мы остановились в статье: *Поверхностная структура и глубинная структура применительно к восприятию русской видовой корреляции*, "Russian Language Journal", USA - Canada, XXVIII, 1974, № 100, с. 1-7.

12 Функция глагола *быть* сближается все же с фукцией глаголов несовершенного вида (см. О. П. Рассудова, *указ. соч.*, с. 18), несмотря на аргументы Дж. Миллера, впрочем, отнюдь не лишенные интереса, в пользу отнесения глагола *быть* к совершенному виду (J. Miller, *'Future Tense' in Russian*, "Russian Linguistics", I, 1974, № 3-4, с. 255-270).

13 И. М. Пулькина, Е. Б. Захава-Некрасова, *Учебник русского языка для студентов-иностранцев*, изд. 5-ое, Москва, 1975, с. 272.

14 Глагол *понравиться*, в силу своего фазисного, а именно начинательного значения, не образует видовой пары с *нравиться*. См. об этом подробнее Н. Сальников, *Еще раз о видовых парах (глаголы типа 'нравиться' и 'понравиться')*, "Russian Linguistics", II, 1975, № 3-4, с. 303-315.

15 "Широкая экспансия несовершенного вида" наблюдается прежде всего в болгарском языке, который в этом отношении во многом сходен с русским, хотя вообще в восточнославянских языках, так же как и в польском, это явление не приняло все же такого размаха, как в болгарском, но более заметно, чем в остальных славянских языках (Св. В. Иванчев, *Морфо-семантико-*

функционалната теория на глаголния вид в славянските езици и спецификата на българския език, в кн.: П. Пашов, Р. Ницолова, *Помагало по българска морфология. Глагол*, София, 1976, с. 151. См. еще A. Vraciu, T. Vraciu, ***Reflecții asupra categoriilor de timp și de aspect (Profesorului Erwin Koschmieder, la a 80-a aniversare)***, în vol."Cercetări actuale în domeniul limbilor și literaturilor străine", București, Atelier poligrafic A.S.E., 1975, особенно с. 222-223.

16 Термин был введен, по свидетельству В Станкова, Матезиусом (См. W. Mathesius, ***O konkurenci vidů v českém vyjadřováni slovesném***, "Čeština a obecný jazykozpyt", Прага, 1947, с. 195-202). См. V. Stankov, ***La concurrence des aspects verbaux en bulgare comparée aux faits d'autres langues slaves***, "Cahiers de Linguistique, d'Orientalisme et de Slavistique", 1974, № 3-4, с. 173-187. Вариант этой статьи был напечатан на болгарском языке в упомянутой выше книге (см. предыдущую ссылку), с. 166-173.

17 R. Jakobson, *Shifters, Verbal Categories, and the Russian Verb*, "Selected Writings", II, Haga - Paris, 1971, с. 137.

18 На целесообразность сближения понятия квантификатора с количественным фактором обратила, в частности, внимание Е. Филатова-Хелльберг в статье: *Вид глагола и широкий контекст*, "Scando-Slavica", XXI, 1975, с. 96.

Бухарест, 1978

Москва, 1981

ON THE SEMANTIC STRUCTURE OF THE VERBS OF MOTION IN RUSSIAN

One can distinguish, at the discrete level of the meaning components of any lexeme which is to be considered, several features (minimal units of meaning) in the semantic structure of the members of the lexico-grammatical micro-system of the verbs of motion in Russian[1]:

I. Reference to the autonomy of displacement, which may be:

a) independent, walking: *xodit' – idti* 'to move along on foot';

b) or which depends on any kind of transportation means: *ezdit' – exat'* 'to move along by means of a conveyance'.

II. Reference to the manner in which objects are displaced:

a) the object is carried by the agent in his arms (the agent moving as in Ia): *nosit' – nesti* 'to move along on foot, holding or carrying an object';

b) the object is transported together with the agent, by the same vehicle (the agent moving in this case as in Ib): *vozit' – vezti* 'to carry, to move along in a conveyance together with an object or

person'.

III. Reference to the speed of the displacement:

a) a rapid rythm of movement: *begat' – bežat'* 'to run';

b) a normal rythm of movement: *xodit' – idti* and the whole series of such verbs.

IV. Reference to the environment in which the agent is moving:

a) on land: *xodit' – idti;*

b) other types on environment – in the air: *letat' – letet'* 'to fly', in water: *plavat' – plyt'* 'to float, to swim'.

V. Reference to an agent moving in various environments:

a) the modality of movement on land: *xodit' – idti* but also *polzat' – polzti* 'to creep, to crawl', *lazit' – lezt'* 'to climb, to clamber';

b) the modality of movement in the air or in water: *letat' – letet', plavat' – plyt'.*

The distinctive feature under V is more comprehensive than that under IV, in spite of the fact that they display a great number of overlapping points. Obviously "land" ceases to be simply one of the three possible environments in which one can move and becomes a framework in which organically different subjects perform organically different movements, cf. *Čelovek xodit* 'A man walks' but *Zmeja polzaet* 'The snake creeps'.

The above mentioned facts can be listed in a table containing all the verbs of motion to which all the ennumerated distinctive features can be applied (the list of features is not exhaustive).

	I		II		III		IV		V	
	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b
xodit' – idti	+	-	-	-	-	+	+	(+)	+	-
ezdit' – exat'	-	+	-	-	-	+	+	(+)	+	(+)
nosit' – nesti	-	-	+	-	-	+	-	-	-	-
vozit' – vesti	-	-	-	+	-	+	-	-	-	-
begat' – bežat'	-	-	-	-	+	-	+	(+)	+	-
letat' – letet'	-	(+)	-	-	-	+	-	+	-	+
plavat' – plyt'	-	(+)	-	-	-	+	-	+	-	+
polzat' – polzti	-	-	-	-	-	+	+	-	+	(+)
lazit' – lezt'	-	-	-	-	-	+	+	-	+	(+)

The symbols in parantheses indicate the fact that the possibility of using the respective lexemes in situations which are not highly characteristic of them is not to be excluded. Thus in the sentence *Ja leču v Pariž* 'I fly to Paris, I go to Paris by plane' the displacement is no longer autonomously performed by the agent, but is conditioned by the vehicle (namely the plane). From this point of view, *letet'* is akin to *exat'*.

Although the direction of the action, namely the uni- and pluridirectionality of the motion (the latter being the very characteristic of the unprefixed verbs), belongs to the semantic structure of the respective verbs, too, it has yet the status of a class feature (a classeme), that is the status of a semantic feature given by the syntagmatic context, or, in generative transformational terms, of a selectional restriction (the occurrence of a lexeme being

conditioned by its syntagmatic context). Thus the opposition "uni-directionality/pluri-directionality" is a classematic opposition but only for the unprefixed verbs of motion. In the case of the prefixed verbs, this class feature is substituted by a directionality feature actualized in the prefix itself, the latter marking, through its mere presence, the orientation of the movement towards a definite direction.

Thus there are two types of features in the semantic structure of the prefixed verbs of motion:

a) qualitative and

b) directional.

The qualitative features, actualized in the unprefixed verbs, characterize the action from the point of view of the manner in which it is performed: walking, using means of transportation, in the air, in water (as above).

The directional features focus the direction of the action: into or out of an enclosed space, near or away from a spatially defined limit, etc. In Russian the directional features are actualized in a highly developed system or verbal prefixes (in fact they are deictic prefixes) and are thus embodied in segmentable forms, identifiable in the external form of the verb, in its morphemic structure (namely in its deictic prefixes). Compare: *vxodit' 'to* enter', *vyxodit'* 'to go out', *prixodit' 'to* come, to arrive', *uxodit'* 'to leave, to depart', *doxodit'* 'to come to, to arrive at', *otxodit' 'to* move away/to a distance', *vsxodit'* 'to mount', *sxodit' 'to* descend' *proxodit'* 'to pass', *perexodit'* 'to cross', and so on, and so forth.

The most striking characteristic of the semantic structure of the prefixed verbs of motion is the combination of the qualitative features with the directional ones. The co-occurrence of the two

types of features within the limits of the same lexeme is highly facilitated by the derivational structures of Russian, namely the active character of the derivation by means of prefixes.

As an illustration, here is, in broad lines, the semantic structure of the verbs of motion with the prefix *pod-*:

podbegat', podbežat'	– approaching – speed	'to approach a place (running)'
podletat', podletet'	– approaching – flying	'to approach a place (flying)'
podplyvat', podplyt'	– approaching – on water	'to approach a place (on water)'
podpolzat', podpolzti	– approaching – creeping	'to approach a place (creeping)'
podxodit', podojti	– approaching – walking	'to approach a place (walking)'
pod"ezžat', pod"exat'	– approaching – by means of a vehicle	'to approach a place (by using a vehicle)'

etc.

This is the basic scheme of the semantic structure of the prefixed verbs; it can be extended to cover the verbs formed with other prefixes as well. The respective schemes differ only from the point of view of the directional feature, which is materialized in the prefix. Correspondingly, a scheme which maintained the qualitative

feature as a constant feature would every time be completed by different directional features:

$$\left.\begin{array}{c} \text{v-} \\ \text{vy-} \\ \text{pri-} \\ \text{u-} \\ \text{pod-} \\ \text{ot-} \\ \text{do-} \\ \text{s-} \\ \text{vs-} \\ \text{za-} \\ \text{ob-} \end{array}\right\} \text{xodit'}$$

Thus the two inventories of the specialized features (motion directionality + motion quality), doubled by an appropriate morphemic organization (adequate to the discrete actualization of the feature components) of the verbal lexeme, are each time coupled so as to correspond to the real, extra-linguistic context of communication.

A comparison with other languages can even better bring into bold relief the specific semantic structure of the Russian verbs of motion. Thus, in French, Romanian and generally in the Romance languages the directional features belonging to the semantics of the verbs of motion do not find their expression in the segmental or

supra-segmental forms of the corresponding lexemes and are not separately actualized in the components of their morphemic structure. What is characteristic of the Romance languages is the very *incompatibility* of the association of the qualitative and directional features inside the same lexeme. For this reason, the directional features characterize a verbal lexeme *independently* of the qualitative ones. That is why in these languages there are two groups of verbs of motion:

1. Verbs of motion with a directional meaning proper, cf. Fr., respectively Rom. *entrer, a intra* 'to enter', *sortir, a ieşi 'to* go out', *s'approcher, a se apropia 'to* get near', *s'écarter, a se îndepărta* 'to move away', *monter, a se urca* 'to mount', *descendre, a coborî 'to* descend', etc. Such verbs express the direction of the movement in relation to a point of reference in space, irrespective of the context.

2. Verbs of motion expressing the quality of the action, the concrete modality of its performance, cf. Fr., respectively Rom. *courir, a alerga* 'to run', *flotter, a pluti* 'to float', *voler, a zbura* 'to fly'," *grimper, a se căţăra* 'to climb', *ramper, a se târî 'to* creep', etc.

Owing to the incompatibility of the two types of features in the semantic structure of one and the same Romance lexeme, the Russian prefixed verbs of motion can be rendered in these languages only by verbs designating either the quality or the direction of the action: Rus. *Zmeja podpolzia k peščere* 'The snake crept towards the cave, The snake neared the cave', Fr. *Le serpent, s'approcha de la grotte, Le serpent rampa vers la grotte,* Rom *Şarpele s-a apropiat de pesteră, Şarpele s-a târât până la peşteră.*

Thus, analysed on the level of the language (= of the system), the semantic structure of the Russian verbs of motion proves to be

much more complex than it is in the above considered languages. More detailed and more concrete are in Russian also the modalities of the perception and analysis of the extra-linguistic reality, cf., e. g., the distinction between *idti* and *exat'* or between *nesti* and *vezti.*

It is true that it is possible in the Romance languages to provide equivalents for the numerous values and nuances which are expressed by the Russian verbs, using the units of the two groups of the above mentioned verbs of motion, or by means of different periphrases and collocations having a corresponding meaning. One can, however, set up equivalences only on the language level. In fact, in speech (= the level of communication) the Romance languages drop the verbs of motion in numerous contexts in which these verbs can occur perfectly, e. g., as equivalents of the corresponding Russian verbs[2], whereas in the contexts where such verbs are used they frequently express movement in general, with a preference for directionality marking (group 1), while the quality of the action (group 2) is usually omitted, being specified by the context or resulting from the situational conditions of the respective act of communication.

Thus the fact is confirmed that two languages may differ not so much on the language level (the inventory of units and other means one can resort to in communication) as on the level of speech (the actual use in communication of the resources offered by the system). This could be clearly illustrated by the following Russian speech rule: the more concrete the content of an utterance, the more concrete will be the verb of motion which is being used, for example, one can say *Ja podošel k doske* 'I approached the blackboard', but *Zvon golosov postepenno približalsja ko mne* 'The

noise of voices gradually reached my ears'. In the last sentence the use of a concrete verb (marking the quality of the motion, the manner in which it is carried out, etc.) would be inadequate, the more or less abstract character of the subject requiring the selection of a verb that expresses the approaching in general, without practically syecifying the nature of motion. On the contrary, in the first sentence, although the agent clearly does not go near the blackboard by flying or floating, but obviously by walking, an abstract verb of the type of *približat'sja* would be less adequate.

The analysed examples show that the semantic structure of the Russian verbs of motion contain extra information which cannot be rendered completely by the corresponding French or Romanian verbs. Obviously, in the Romance languages, in the situations that describe concrete displacement in space, the meanings which are not explicitely marked can be easily inferred from the context or communicational circumstances by means of presupposition[3].

NOTES

1 On semantic features see the studies initiated by U. Weinreich, *On the Semantic Structure of Language,* in "Universals of Language. Conference on Language Universals". Dobbs Ferry, N. Y., 1961, ed. J. H. Greenberg, Cambridge, Mass. 1963, pp. 114 – 171; J. Katz & J. Fodor, *The Structure of a Semantic Theory,* in "Language", Vol. 39, 1963, pp. 170–210, a. o. See also S. Vaimberg & A. Hârlăoanu, *Despre structura semică a verbelor de mişcare ruseşti,* in "Limba rusă", Bucharest University Press, 1975, pp. 157 – 168 (mimeo).

2 Cf. one of the many possible examples: "Après une longue attente parut une femme vêtue de noir. Posle dolgogo ožidanija vošla neizvestnaja ženščina, odetaja v černoe" (V. G. Gak, *Russkij jazyk v sopostavlenii s francuzskim,* Moscow, 1975, p. 46).

3 Cf. on this topic in Russian V. Raskin, *Presuppositional Analysis of Russian, I: Six Essays on Aspects of Presupposition,* in "Slavica Hierosolymitana", Vol. II, 1978, pp. 51 – 92; S. Nirenburg, *K ponjatiju presuppozicii v russkoj morfologii,* Ibid., pp. 93 – 108.

Heidelberg, 1982

STUDIUL LIMBILOR MODERNE, INSTRUMENT DE DEZVOLTARE A GÂNDIRII ABSTRACTE

"Limba este pretutindeni. Ea pătrunde în gândurile noastre, mediază relațiile cu alții, se strecoară chiar şi în visele noastre. Incomensurabilul volum de cunoştinţe umane este stocat şi transmis tot prin limbă. Limba este atât de omniprezentă, încât o considerăm ca ceva de la sine înțeles, deşi fără ea societatea, aşa cum o cunoaştem, ar fi imposibilă"[1]. Iată de ce unii consideră că bilingvismul şi biculturalismul reprezintă un stadiu revolut, insuficient pentru integrarea activă în lumea interdependentă de astăzi.[2] În schimb, se vorbeşte tot mai des, în ultimul timp, de "educația globală" (Global Education). Ea s-a şi constituit ca obiect aparte în unele universități, în special nord-americane, şi are caracter interdisciplinar. Scopurile ei declarate sunt: a) de a ajuta pe studenți să înțeleagă modul de gândire, valorile şi problematica altor popoare, să dezvolte conştiința fenomenului de întrepătrundere a culturilor; b) de a stimula pe studenți să analizeze şi să avanseze soluții pentru folosirea şi distribuirea judicioasă a resurselor planetei; c) de a cultiva sentimentul de afinitate cu alte popoare plecând de la

ideea că omenirea împărtăşeşte un viitor comun etc.

Deschizând noi perspective asupra realităţii, studiul limbilor moderne contribuie în acelaşi timp la conştientizarea conexiunii dintre limbă şi realitatea obiectivă, dintre universal şi naţional în limbă.

Limbile oferă, într-adevăr, o imagine pregnantă a unităţii universului extralingvistic, dar şi a infinitei sale varietăţi şi diversităţi. Elevii se vor convinge astfel, prin experienţă directă, că nu există ceva într-o limbă care să nu poată fi redat cu mijloacele altei limbi. Orice idiom reflectă şi fixează în tiparele sale categoriile fundamentale ale mediului cosmic şi biologic ambiant, ale diverselor activităţi umane, legate atât de caracteristicile fiziologice ale omului, cât şi cele decurgând din calitatea sa de fiinţă socială. În limbi înrudite, aceasta se vădeşte şi în similitudinile mijloacelor de expresie a aceloraşi noţiuni de bază pentru insul uman: să se compare, de exemplu, rom. *soare* cu fr. *soleil*, it. *sole*, engl. *sun*, germ. *Sohne*, rus. *solnce*, forme surprinzător de apropiate între ele, în pofida deosebirilor de rostire şi de scriere. De multe ori, asemănările nu sunt uşor de sesizat, dar sugerarea lor de către profesor, la clasele mari, are dintr-o dată darul să lărgească nebănuit orizontul elevilor: dacă, de pildă, rus. *dom* şi lat. *domus* au o obârşie comună, înseamnă că termenii româneşti conţinând radicalul latin – *domn (<dom(i)nus), doamnă, domnie, a domni* – pot fi cu succes asociaţi şi comparaţi cu cuvântul rusesc. Alt exemplu. Se ştie cu câtă dificultate asimilează elevii un verb ca *xotet'* "a vrea", cu conjugare atât de aberantă. Probabil că achiziţia, sa definitivă ar fi considerabil uşurată, la clasele terminale, dacă, apelând la mecanismul formării aspectelor, am încerca o legătură cu un vechi

cuvânt românesc, întâlnit de elevi încă la lecturile din cronicari, şi anume *a pohti* (în limba contemporană *a pofti),* de provenienţă slavă, cu aceeaşi rădăcină, precedată de prefix, ca şi verbul rusesc amintit.

Pe de altă parte, fiecare limbă are elemente proprii numai ei, susceptibile de a-i conferi un specific irepetabil, un loc distinct în florilegiul limbilor lumii. Aceasta decurge atât din condiţiile specifice de viaţă ale fiecărui popor, cât şi din modalitatea specific lingvistică de receptare şi structurare a realităţii înconjurătoare. Se ştie, astfel, că populaţiile din regiunile polare au, în idiomurile lor, mai mulţi termeni pentru zăpadă – pentru zăpada umedă, pentru cea întărită de ger ş. a. m. d. În idiomurile din zonele tropicale, există mai mulţi termeni pentru papagali, palmieri ş. a. Important este însă că, pentru elevi, cea mai bună gimnastică mentală o constituie tocmai trecerea necontenită de la un concept indigen la unul aloglot, cu întindere şi pondere diferită în fiecare limbă în parte; de pildă de la noţiunea globală de *reka* din rusă la cele de *râu* şi *fluviu* în română, la categoria derivaţională a diminutivelor româneşti (*casă – căsuţă, scaun – scăunel* etc.) la cea corespunzătoare lexicală din engleză (îmbinări libere ale substantivului cu adjectivul *little* "mic": *boy* "băiat", *little boy* "băieţel", de la pronumele personal englezesc *you* atât în adresarea familiară, cât şi în cea reverenţioasă, la cele diferenţiate din franceză *(tu-vous),* din germană (*du-Sie),* din rusă *(ty-vy),* din italiană, (*tu-Lei)* etc.[3]

Tot aşa şi cu registrul stilistic, conotativ al mijloacelor de expresie ale limbii, pentru a se evita situaţii de genul celei relatate de Kató Lomb într-o carte apărută la Budapesta în 1972. Unui coleg de al său, translator, i-a plăcut mult expresia rusească "Skatert'ju

doroga", pe care el a scos-o dintr-o carte şi pe care, judecând după cuvintele componente *skatert'* "faţă de masă" şi *doroga* "drum", a interpretat-o ca însemnând "Drum bun, lin, ca o faţă de masă!" Cu prima ocazie, conducând la aeroport pe un oaspete sovietic, i-a adresat la despărţire această urare, bucuros de cunoştinţele sale de limba rusă. Bucuria i-a fost însă de scurtă durată aflând că expresia însemna de fapt "Călătorie sprâncenată". Au urmat explicaţiile şi scuzele de rigoare[4].

Desigur că manualul ar putea să suplinească într-o măsură mai mare lipsa mediului de limbă şi să ofere date inedite din viaţa poporului nostru şi a altor popoare, informaţii captivante (în sensul bun al acestui cuvânt) din domeniile ştiinţei, artei, culturii, care să stimuleze efectiv discuţiile în limba străină, să contribuie la îmbogăţirea culturii generale a elevilor, la formarea concepţiei înaintate despre lume.

Într-o perspectivă imediată, raportarea specificului lingvistic la universalismal gândirii va demonstra că, odată însuşite regulile de transfer de la un cod lingvistic la altul, distincţia dintre limbile aşa-zise "uşoare" şi cele aşa-zise "greie" devine relativă. Se va dovedi astfel că structurile limbilor "grele" sunt prezente tipologic, chiar dacă în proporţii diferite, şi în limbile "uşoare", precum şi în limba maternă. Într-un plan mai larg, descoperirea, dincolo de incifrarea particulară a expresiei lingvistice, a fondului de gândire comun nu poate să nu dezvolte sentimentul de solidaritate umană, încrederea în triumful raţiunii – chezăşie a unui viitor mai bun, mai luminos pentru întreaga omenire.

NOTE

1 Ronald V. Langacker, *Language and Its Structure*, New York, 196S, p. 3.

2 Vezi, de exemplu, Mary Finocchiaro, *Reflections on the Past, the Present and the Future, Forum,* 1982, p. 2–13.

3 Vezi Peter Trudgill, *Sociolinguistics: An Introduction,* Londra, 1976, p. 105 şi urm.

4 Redat după ediţia în limba rusă: Kató Lomb, *Kak ja izučaju jazyki,* Moscova, 1978, p. 109 – 110.

Bucureşti, 1983

EIDETICAL DETERMINANTS: A CONTRASTIVE APPROACH

It is often considered that contrastive analysis is "concerned with drawing the implications of structural similarities and dissimilarities between languages, with the principal objective of facilitating the learning of one of these languages"[1]. However, contrastive analysis cannot be limited only to the role of a didactic auxiliary. The contrasting of some specific features of the compared languages reveals at last the essence of some general categories, which represents in fact a field of typology. Hence the lax, nontrenchant character of the distinction between the typological analysis and the contrastive one, in opposition to the tendencies manifested sometimes either to separate them flatly[2], or to identify them[3]. That is why the researches which go beyond the strictly applied objects and involve a greater number of languages (it is known that the more languages are involved, the closer the contrastive investigations come to the typological ones[4]) have as a matter of fact a *contrastive-typological* character[5], capable to pointing out the opposed phenomena like determinate types.

So, in different languages the indication of the qualities of

some "objects" can be made in a referential-eidetical manner, i. e. with reference to another "object". Cf.: Fr. *cottonier, champêtre, fleur de printemps, conférence de/des femmes* (alongside *conférence féminine), fusée signal, navire hôpital*; Germ. *sommerlich, weiblich, Frühlingsblume*; Engl. *wooden, golden, spring flower*, Russ. *komnatnyi* 'room...', *vesennij cvetok* 'spring flower', *luč solnca* 'sun ray' (alongside *solnečnyj luč)*; It. *mensile* 'monthly', *stradale* 'street...', *campo di gioco* 'playground'; *Sp. campesino* 'field...', *cenobial* 'cloistral', *carreta de niño* 'perambulator'; Rom. *bărbătesc* 'man's...', 'masculine', *floare de primăvară* 'spring flower', *rază de soare* 'sun ray' (alongside *raza soarelui)*; Jap. *kin no sara* 'plate of gold', 'gold plate' *(kin* 'gold', *sara* 'plate', *no* genitival particle), *moku tan* 'wood coal' *(moku* 'tree', 'wood', *tan* 'coal'); Hung. *utcai* 'street...', *atyai* 'father's...', 'paternal', *aranypenz* 'golden coin'; Turk. *kumys izik* 'silver ring', *otagyn penreresi* 'the window of the room'; Tatar *satin kumek* 'satin shirt'.

As one can see, the structures that materialize the referential-eidetical relation in different languages are the congruent determinants of relation – special morphological formations known by the name of adjectives or relation (or "de rapport"[6]), the prepositional constructions and the paradigmatic forms, the different types of compounds, the paratactic juxtapositions.

The high degree of similarity between the structures of the different languages must not make indistinct the deep, specific differences which exist among them. Thus, despite the formal similarity among the congruent determinants of relation listed above[7], French, Romanian and other Romance languages – and not only Romance ones – do not have a grammatical category of the

adjectives of relation as a major taxonomic entity, resulting from the direct derivation of the nouns (and sometimes from the other words too) in their own stock. In the languages in which it exists, as in Russian, the adjective of relation has the status of a noun transposed paradigmatically into the class of the adjectives on the basis of some living and productive derivational models, available preeminently at a synchronic level[8]. The derivational connections thus constitute the material background for the semantic identity of the two aspects under which the nominal form can occur[9]. This does not mean that we altogether reject the semantic criteria on which the distinction between the adjectives of relation and the qualitative ones usually rely in Russian[10], but we only frame them in more rigorous terms and make them operational.

The qualitative adjectives have not the status of substantival substitutes even if their morphological structure is identical with the structure of the adjectives of relation (cf. *grjaznyj* 'dirty', *žirnyj* 'fat', *razumnyj* 'reasonable', *druželskij* 'friendly', etc.). The quality expressed by them is not a mere transposition of the noun's semantics but it has its own content, in regard to which the meaning of the noun represents only the eidetical basis of nomination, that is the image on which the adjective's semantics relies but which is not confused with it and has not value of "referring to...". From this results the possibility of distinguishing several steps of the qualitative value simultaneously with the blurring of its eidetical basis. The Romance languages, Romanian among them, have just in a small measure morphological structures specialized to fulfil the referential-eidetical functions characteristic of the Russian adjectives of relation. In these languages the basic zone of the nouns, that is

the most usual and frequent common ones, as *bread, window, room* a.s.o. is not covered by such structures, not to mention the adverbs of place or time, from which the formation of adjectives by derivation is completely ruled out[11] (cf. however in Russian *zdes'* 'here' – *zdešnij, segodnja* 'today' – *segodnjašnij*[12]). The congruent determinants which by their lexical-semantic condition present themselves like equivalents of Russian adjectives of relation are mostly borrowed from other languages, especially from literary Latin. That is why they are formally different from the corresponding nouns, sometimes glaringly (cf. the classical examples of Fr. *frère – fraternel*, but *ville – urbain*[13]). Although the number of such formations is growing, they occur mostly in the written language, in the terminological vocabulary. On the contrary, in Russian the adjectives of relation are not marked stylistically, they represent a category of common use in all the styles and are easily formed from borrowed elements (cf. *motel' – motel'nyj, stress – stressovyj*). These are the reasons why many of the Russian adjectives of relation do not have any alloglottic structural equivalent in their eidetical function "related to the corresponding object", but only in the qualifying, figurative one. Cf.:

Russ. *knižnyj* →	Fr. *de livre*	Fr.	≠
	Germ. *Buch-*	Germ.	≠
	Rom. *de carte*	Rom.	≠
Russ. *knižnyj* →	Fr. *livresque*	Fr.	=
	Germ. *Buchgelehrt*	Germ.	=
	Rom. *livresc*	Rom.	=*

NOTES

1 W. Nemser, Tatiana Slama-Cazacu, *A Contribution to Contrastive Linguistics (A Psycholinguistic Approach: Contact Analysis),* in "Revue roumaine de linguistique" XV (1970), 2, p. 102. Cf. also Ch. C. Fries, *Foreword* to R. Lado, *Linguistics across Cultures,* Ann Arbor, The University of Michigan Press, 1957.

In another work, R. Lado, who accredited the very term "contrastive" (G. Nickel, K. H. Wagner, *Contrastive Linguistics and Language Teaching,* in IRAL VI (1968), 3, pp. 234-235), defines contrastive linguistics as "the comparison of any two languages to discover and describe the problems that the speakers of one of the languages will have in learning the other" *(Language Teaching. A Scientific Approach,* New York, 1964, p. 215; in the Romanian translation, Bucharest, 1976, p. 241), although elsewhere he inclines to a more general formulation: "Contrastive linguistics describes the differences between the structures of two languages" *(Ibid.,* p. 19,

* The text was written in collaboration with Mircea Gheorghiu

respectively 28).

2 Thus, in the preliminaries of a useful bibliography mention is made that contrastive analysis represents "a systematic comparison of selected linguistic features of two or more languages, the intent of which is not to demonstrate or establish genetic or typological relationships, but, typically, to provide teachers and textbook writers with a body of information which can be of service in the preparation of instructional materials, the planning of courses, and the development of classroom techniques" (A *Bibliography of Contrastive Linguistics,* compiled and edited by J. H. Hammer in consultation with Fr. A. Rice, Washington, 1965, *Introduction).* Nevertheless the list of works that follows contains mainly titles of theoretical orientation and not didactical.

3 Cf. T. S. Šaradzenidze, *0 meste tipologičeskogo sravnenija (sopostavitel'nogo metoda v jazykoznanii),* in "Iberijsko-kavkazskoe jazykoznanie" XII. Jubilejnyj vypusk akad. A. S. Čikobava, Tbilisi, 1960, p. 81 sq.

4 See for instance M. Gheorghiu, *Probleme de tipologie contrastivă a limbilor* 'Problems of Contrastive Typology in Linguistics', Bucharest, 1981, p. 22.

5 To our knowledge, this term (more exactly *sopostavitel'no-tipologičeskij)* occurs for the first time in A. V. Isačenko, *Sopostavitel'noe izučenie jazykov kak osobaja lingvističeskaja disciplina,* in "Voprosy prepodavanija russkogo jazyka v stranax narodnoj demokratii", Moscow, 1961, pp. 271-282.

6 L. Tesnière, *Eléments de syntaxe structurale,* Paris, 1959, pp. 68-71.

7 In a language like English the adjective's congruence is not

formally realized.

8 A. A. Potebnja for example grasped this in the last century when he underlined that the adjective of relation "is inconceivable... if at the same time another object is not taken in consideration". *(Iz zapisok po russkoj grammatike,* vol. I-II, Moscow, 1958, p. 93).

9 " ... le sémantisme *architectural* ne se distingue pas – à part la fonction catégorématique, bien entendu – de celui d'*architecture...* ", says H. Geckeler *(Observations sur la structure sémantique des adjectifs,* in "Proceedings of the Twelfth International Congress of Linguists. Vienna, August 28-September 2, 1977", Innsbruck, 1978, p. 182). This results from the fact that "das Bezugadjektiv hat ja nur die Bedeutung « bezieht sich auf ». Die genaue Bedeutung ergibt sich aus der Semantik der Substantive, mit denen es sich verbindet, oder aus der Situation" (W. Birkenmaier, *"Wodkaflasche" und "Flasche Wodka" auf Russisch,* in IRAL XVI (1978), 3, p. 220).

10 Cf. recently in this respect A. N. Šramm, *Očerki po semantike kačestvennyx prilagatel'nyx,* Leningrad, 1979, p. 5 sq.

11 It is known that "in the Romance languages the adjectives or relation are not formed so easily as in most of the Slavic ones" (R. A. Budagov, *Étjudy po sintaksisu rumynskogo jazyka,* Moscow, 1958, p. 25).

12 The capacity of forming derivatives of relation in Russian is however far from being unlimited. See L'. Đurovič, *Otnositel'noe prilagatel'noe v slavjanskix jazykax,* in "The Slavic Word: Proceedings of the International Slavistic Colloquium at UCLA, Sept. 11-16, 1970", ed. D. S. Worth, The Hague/Paris, 1972, pp. 189-214. See also S. Vaimberg's notice on this paper in "Probleme de filologie rusă" 'Problems of Russian Philology', ed. by S. Vaimberg,

Bucharest University Press, 1978, pp. 237-239.

13 W. von Wartburg notes for instance that "zwischen *eau* und *aqueux* gähnt ein Abgrund" *(Einführung in Problematik und Methodik der Sprachwissenschaft,* 3rd ed., Tübingen, 1970, p. 190).

Heidelberg, 1983

LIMBA ROMÂNĂ CA LIMBĂ-ŢINTĂ (CU APLICAŢII LA O CORESPONDENŢĂ VERBALĂ ROMÂNO-RUSĂ)

Trăsătură gramaticală relevantă a limbilor slave, aspectul verbal pune numeroase probleme atât în însuşirea respectivelor idiomuri, cât şi pentru exponenţii lor în învăţarea unor limbi în care nu există categoria gramaticală a aspectului verbal (întrucât nu posedă mijloace pentru exprimarea ei formală). Concret, ne vom referi la unele dificultăţi în asimilarea perfectului compus românesc de către vorbitorii nativi de limba rusă (sau studenţi mongoli, coreeni ş.a., pentru care limba rusă devine limba intermediară).

1. În planul posibilităţilor de redare a timpurilor trecute ale indicativului românesc în limba rusă[1], se schiţează, *grosso modo*, următoarele corelaţii:

imperfectul românesc	——	trecutul imperfectiv rusesc
perfectul simplu românesc perfectul compus românesc mai mult ca perfectul românesc	{	trecutul perfectiv rusesc

Totuşi, între corespondenţele amintite mai sus se pot observa

adesea neconcordanțe. Astfel, perfectul compus se corelează de multe ori cu verbul rusesc de aspect imperfectiv. Cercetătorii amintesc doar în treacăt de aceste situații, fără a se opri în mod special asupra lor.

2. Perfectul compus românesc raportează acțiunea la momentul vorbirii, înfățișând-o ca terminată în momentul când are loc relatarea faptului[2]. Prezentul auxiliarului face ca acțiunea exprimată în fond numai de participiu să ni se prezinte din punctul de vedere al rezultatului ei în prezent, să fie arătată ca isprăvită în momentul când vorbim, indiferent de momentul real în care ea a fost săvârșită.

Alegerea aspectului verbal echivalent al perfectului compus poate depinde atât de semantica verbelor rusești (caracter rezultativ, incoativ, iterativ etc.), cât și de determinanții acestora (circumstanțiale de timp și de mod), formal reperabili în context sau doar subînțeleși.

Într-adevar, apartenența verbului la diferite grupe semantice poate explica de ce perfectul compus, care nu face decât să constate o acțiune trecută, își va găsi expresia în rusă când în perfectiv, când în imperfectiv. Și elementele lexicale cu funcțiune sintactică de determinanți joacă un rol însemnat în selectarea echivalentului aspectual rusesc al perfectului compus românesc, și aceasta în concordanță cu gradul de cuprindere în semantica determinantului a întregii acțiuni verbale sau numai a unei perioade de desfășurare a ei. Astfel, prezența în enunț a unor echivalente pentru *dolgo,* care pontențează caracterul durativ al acțiunii, sau pentru *ves'* + un determinant substantival, care subliniază caracterul iterativ sau durativ al acțiunii verbale, marchează preferința pentru

aspectul imperfectiv. De notat totuşi că determinări ca *opjat', ves'* + substantivul în acuzativ se utilizează, în funcție de context, atât cu verbele imperfective, cât şi cu cele perfective. Cf.:

El *a primit* ***mult timp*** scrisori de la prieteni	On ***dolgo*** *polučal* pis'ma ot druzej
În sfârşit el *a primit* aceste scrisori	***Nakonec*** on *polučil* èti pis'ma
El *a repetat* ***iarăşi*** textele	On **opjat'** *povtorjal (povtoril)* teksty
Toată noaptea *am lucrat*	**Vsju noč** ja *rabotal*
Toată noaptea am stat în pădure	**Vsju noč** ja *prosidel* v lesu

3. Verbele perfective ruseşti apar drept echivalente ale perfectului compus românesc în situațiile când:

a. Acțiunea a fost săvârşită în trecut, iar în prezent se constată rezultatul. În rusă, aceasta se redă prin aşa-numitele prefixe gramaticalizate.

Rănile *s-au vindecat*	Rany ego *zažili*
Am învățat să rezolvăm...	*My naučilis'* rešat'...

Rezultatele acțiunilor sunt aici evidente: rănile s-au vindecat, deci acum sunt sănătos; am învățat să rezolvăm, deci suntem în posesia soluțiilor.

b. Verbul arată o acțiune terminată, dusă până la capăt:

Am ascuns-o în buzunar	Ja *sprjatal* ego v karman

c. Verbul indică doar o acțiune petrecută în trecut:

Când *a apărut* el...	Kogda on *javilsja*...

d. Momentul acțiunii este fixat asupra punctului inițial:

El *a început* să râdă	On *zasmejalsja*

e. Verbul indică o acțiune momentană, care a avut loc o singură dată:

...*s-a repezit* şi *a strigat*	...*nakinulsja* i *kriknul*

f. Verbul indică o acţiune repetată, care, dusă de fiecare dată până la capăt, are totuşi o limită:

i-a *repetat* vechile reproşuri	*Povtoril* prežnie uprëki

g. Perfectul compus e utilizat pentru evocarea unor acțiuni succesive, fiecare în parte având un caracter finit:

A prins cocoşul, *l-a tăiat*...	*Pojmala* petucha, *zarezala*...

4. Aspectul imperfectiv apare drept echivalent al perfectului compus românesc când se indică:

a. Acțiuni durative, iterative:

Au crescut continuu câştigurile	Nepreryvno *rosli* ich zarabotki
Dar astea două zile cum *am trăit*	Kak ja *žila* èti dva dnja...
De-a lungul anilor grei *am văzut*...	Na protjaženii tjažëlych let *videl*

b. Acțiuni fără nici o determinare suplimentară, în curs de desfăşurare, nestingherite de nici o limită, putând dura, în principiu, la infinit:

Am vorbit azi dimineață	My *govorili* utrom
M-am gândit la asta	Ja *dumal* nad ètim

Trecutul imperfectiv are, de regulă, valoare de perfectiv la o serie de verbe rusești[3] care:

- exprimă funcții naturale, organice: *videl, slušal, el, pil, spal*
- includ o acțiune de durată: *učilsja, služil, zavedoval*
- exprima atitudini modale: *mog, chotel*
- se axează mai curând pe desfășurarea acțiunii decât pe rezultatul ei: *pisat', čitat', govorit', prosit', otvečat'.*

El *a răspuns* bine	On chorošo *otvečal*

c. Stări fizice marcate de verbe ca *a sta, a ședea,* a căror semantică include și ideea de existență:

A stat așa	Tak *sidel* on

d. Acțiuni în două reprize ale verbelor de mișcare:

El *a venit* la mine (acum nu mai e aici)	On *prichodil* ko mne

În situația când mişcarea se încheie într-o singură repriză, se va utiliza verbul perfectiv:

El *a venit* la mine (acum e prezent aici)	On *prišël* ko mne

Sau:

Bolnavul *s-a sculat* (în momentul emiterii enunțului bolnavul nu mai e în pat)	Bol'noj *vstal*
Bolnavul *s-a sculat* (bolnavul e din nou in pat)	Bol'noj *vstaval*

e. Acțiuni exprimate în rusă prin verbe monoaspectuale de aspect imperfectiv, ca *uvažat', prepodavat', utverždat'*, care desemnează procese sau stări nelegate de rezultatul acțiunii:

Preşedintele *a afirmat*	Prezident *utverždal*
Noi *am colaborat*	My *sotrudničali*

f. Acțiuni negate. De cele mai multe ori, verbele cu negație se întrebuințează în rusă la aspectul imperfectiv. Aceasta deoarece aspectul perfectiv include de obicei semnificația ajungerii la un rezultat; cu o negație, această semnificație este negată cel puțin în răspunsuri la o întrebare, în care, drept consecință, se va întrebuința aspectul imperfectiv:

Ați luat cartea?	Vy *vzjali* knigu?
Nu, *nu am luat-o*.	Net, *ne bral*

Când se constată rezultatul acțiunii sau se subliniază că el nu a fost atins, trecutul verbelor perfective redă perfectul compus românesc cu negație:

Nu i-*ai înapoiat* cartea?	Vy ne *vernuli* knigu?
0 am, n-*am pierdut-o*	Ona u menja, ja ee ne *poterjal*

5. Verbul rus, dihotomizat de cele mai multe ori în două unități lexicale constituite într-un cuplu aspectual, vădește o deosebită suplețe, vioiciune și mobilitate în a exprima conținutul perfectului compus românesc, ținând seama că formele verbale românești exprimă în esență timpul și doar implicit aspectul. Există posibilități de a stabili analogii între cele două limbi în planul semnificațiilor, dar

nu şi al mijloacelor de exprimare a lor[4]. Prin conţinutul său, perfectul compus e mai des echivalent cu trecutul verbelor perfective ruseşti decât cu al celor imperfective. Tipul de echivalenţă nu e determinat doar de felul acţiunilor (rezultative, durative etc.), ci şi de atitudinea vorbitorului faţă de aceste acţiuni.

Vorbitorul român, realizând comunicarea, relevă faptul că acţiunea a fost săvârşită şi în consecinţă utilizează perfectul compus, ca un timp de naraţie care subliniază acest fapt. Vorbitorul rus vede acţiunea din alte puncte de vedere – aspectuale, şi în funcţie de aceasta operează cu aspectul perfectiv (acţiuni mai concrete, determinate) sau imperfectiv (acţiuni în genere, obişnuite, nelegate de reprezentarea începutului, a săvârşirii, a limitării în timp, a rezultatului acţiunii sau de alte valori caracteristice aspectului perfectiv). În aceasta, un rol deloc neglijabil îl joacă interacţiunea dintre valorile gramaticale şi cele lexicale ale lexemului verbal.

Complexitatea factorilor prezentaţi mai sus necesită aprofundata şi minuţioasa lor sistematizare, atât pentru profesor, cât şi pentru cei ce studiază limba română.

În acest fel, se vor putea depăşi inerentele greutăţi legate de specificul fiecărei limbi şi se va asigura însuşirea unor structuri corecte, conforme normelor limbii literare şi uzului actual*.

---

* Textul a fost redactat în colaborare cu Mircea Gheorghiu

NOTE

1 Vezi de exemplu Al. Graur, *Urme de aspect în româneşte,* "Limba română", XVIII, 1969, 4, p. 325 – 326; Mircea Gheorghiu, *Procedee de redare a perfectului compus românesc în limba rusă,* AUB, Seria Ştiinţe Sociale – Filologie, XIV, 1965, p. 345 – 360; *Elemente de gramatică confruntativă a limbilor rusă şi română,* redactori responsabili Ecaterina Fodor, S. Vaimberg, Bucureşti, 1983, p. 280 ş.u.

2 Vezi de exemplu Iorgu Iordan, *Limba română contemporană,* Bucureşti, 1954, p. 442; *Gramatica limbii române,* I, Bucureşti, 1970, p. 238 – 239; Ion Coteanu, *Gramatica de bază a limbii române,* Bucureşti, 1982, p. 203. Vezi şi Kr. Sandfeld, Hedvig Olsen, *Syntaxe roumaine,* Paris, 1936, p. 316; C. Tagliavini, *Rumänische Konversations Grammatik,* Heidelberg, 1938, p. 392 – 393.

3 A. Mazon, *Emplois des aspects du verbe russe,* Paris, 1914, p. 186.

4 Cf. Gh. Ivănescu, *Le temps, l'aspect et la durée dans les langues indo-européenes,* "Mélanges linguistiques publiés a l'occasion du VIII-ème Congrès International des linguistes à Oslo", Bucureşti, 1957, p. 36 ş. u.

Iaşi, 1986

FUNCȚIONALITATE ŞI SPIRIT CREATOR ÎN PREDAREA GRAMATICII

În cursa, tot mai accelerată, după date tehnico-ştiinţifice la zi, cercetătorii şi specialiştii din cele mai diverse ramuri se văd confruntaţi cu necesitatea obiectivă de a depăşi barierele lingvistice care stânjenesc circuitul informaţional. Spre a ne putea reprezenta anvergura fenomenului, este de ajuns să arătam că, potrivit statisticilor, numărul cercetătorilor, ca şi al publicaţiilor ştiinţifice, se dublează, în epoca noastră, la fiecare 8–10 ani şi că, în ultimele două decenii ale mileniului în curs, se va efectua un volum de cercetări ştiinţifice egal cu cel realizat în întreaga istorie anterioară a umanităţii. Aceasta va accentua caracterul interdisciplinar *sui generis* al studiului limbilor străine, a căror achiziţie va fi urmărită de reprezentanţii celor mai diferite domenii de cercetare şi producţie, independent de standardele de vârstă ale populaţiei şcolare propriu-zise[1].

O convingătoare ilustrare a acestei stări de fapt ne oferă chiar cursurile intensive postuniversitare de limbi străine organizate de Facultatea de Filologie a universităţii bucureştene. Ele reunesc, an

de an, ingineri, biologi, economişti, statisticieni, chimişti ş. a., conştienţi de utilitatea efortului lor de după orele de lucru pentru rezolvarea unor importante probleme de serviciu, pentru optimizarea activităţii lor profesionale în genere. 0 anchetă efectuată printre cercetătorii din U.R.S.S., ale cărei rezultate au fost publicate în 1978, pornea de la întrebarea "Ce cunoştinţe şi deprinderi le consideraţi deficitare în pregătirea dv.?", cerând subiecţilor să dispună răspunsurile într-o ordine de prioritate. În mod semnificativ, 77,5% din cei chestionaţi au pus pe primul loc limbile străine, alături de metodele moderne de cercetare[2]. Evident, cunoaşterea limbilor străine îi interesa pe subiecţi în primul rând pentru asigurarea accesului nemijlocit la sursele de informare şi doar în al doilea rând pentru a deprinde arta conversaţiei. 0 altă statistică relevă că pentru economişti, de pildă, comunicarea în scris, respectiv redactarea şi completarea contractelor, acordurilor şi a altor documente oficiale, reprezintă 46,7% din masa comunicărilor efectuate într-o limbă străină, parcurgerea literaturii de specialitate 25,9%, ceea ce mai rămâne revenind vorbitului şi audierii[3]. De altfel, şi la noi limbile străine în învăţământul liceal se predau funcţionalizat[4], conform profilului respectivei unităţi de învăţământ (industrial, agricol, economic etc.), tot în ideea apropierii absolvenţilor de sursele documentare aferente profesiei alese. De menţionat, în această ordine de idei, că, în cadrul traducerilor care se efectuează în prezent pe plan mondial, literatura tehnico-ştiinţifică reprezintă 85%, cea beletristică doar vreo 14%.

Toate acestea nu aduc prejudicii principiului comunicativităţii, dominant în didactica limbilor moderne din zilele noastre, dacă prin competenţa de comunicare într-o limbă străină se înţelege utilizarea

acesteia în locul celei materne pentru receptarea sau transmiterea unui mesaj oral sau scris[5]. Aşadar, dacă subiectul este în măsură să se informeze direct într-o limbă străină înseamnă că dispune de competenţa comunicaţională corespunzătoare scopului pentru care îşi însuşeşte idiomul alogen.

O componentă indispensabilă a acestei performanţe sunt cunoştinţele gramaticale, mai exact din domeniul gramaticii didactice, adaptate specificului psihopedagogic al procesului de învăţământ. Aceasta nu împietează cu nimic asupra justeţii criticii la adresa aşa-numitei metode "gramatică-traducere", caracterizată printr-o teoretizare excesivă în dauna laturii aplicative, prin ridicarea traducerii la rangul de mijloc universal de explicare şi verificare, prin dezagregarea actului viu al comunicării într-o sumă de operaţii lingvistice (găsirea formelor adecvate, aşezarea lor într-o anumită succesiune, acordul, regimul şi multe altele), pe baza a numeroase reguli şi excepţii de la ele. De aici nu rezultă însă că gramatica ar trebui eliminată din procesul predării. Dimpotrivă, cunoştinţele gramaticale ajută la învăţarea unei limbi dacă sunt puse în slujba asimilării ei active. Mai mult, cunoaşterea gramaticii imprimă vorbirii un caracter creator, ca urmare a generalizării faptelor de limbă: desprinse, prin abstractizare, de contextul în care au fost introduse iniţial, constituentele limbii pot fi recombinate şi reutilizate de sine stătător în fluxul comunicaţional[5]. Gramatica introduce elementul conştient şi motivant în practica limbii, fiind în măsură să dea răspuns la întrebarea "De ce e corect aşa şi nu altfel?" ori de câte ori simpla intuiţie ar putea genera ezitări în exprimare. În fapt, nu se ajunge niciodată să se epuizeze variaţiile tuturor unităţilor limbii, nici combinaţiile posibile în care intră acestea. Pentru a putea cuprinde

esențialul fără a solicita inutil memoria elevilor, este rațional să se facă apel la abstracția gramaticală, cu atât mai accesibilă şi mai convenabilă celor cu medie de vârstă mai ridicată. Abstracția organizează şi sistematizează materialul limbii, creând posibilitatea de a subsuma enunțuri aparent disparate unui model unic. De asemenea, perfecționarea tehnicii cititului şi îndeosebi a scrisului, mijloc de comunicare în limba străină cu ajutorul simbolurilor grafice, – de care depinde, în fond, capacitatea de a face apel la surse bibliografice, de a consulta dicționare, de a întreține corespondență etc. –, nu poate fi înfăptuită cu succes fără participarea unor elemente de generalizare, fără inculcarea acelei convenții sociolingvistice care poartă numele de *normă*. Iată de ce obiecțiile care s-au formulat la adresa gramaticii trebuie înțelese nu atât ca o negare a necesității de a tipiza trăsături comune mai multor fapte de limbă, ci mai ales ca o expresie a nemulțumirii față de modul defectuos, teoretizant, rupt de nevoile practice ale comunicării în care s-a predat această disciplină. Aşadar problema care se pune rezidă nu în a discuta dacă e sau nu cazul să se abordeze şi chestiuni de gramatică, ci în a stabili cum anume să se funcționalizeze, respectiv să se dozeze, să se structureze şi să se fixeze prin exerciții, corespunzător nivelului de pregătire şi profilului de studiu al elevilor, materialul gramatical pentru ca acesta să stimuleze comunicarea în limba străină.

Predarea gramaticii se ridică la înălțimea acestui deziderat atunci când ea se face în strânsă concordanță cu trăsăturile specifice ale limbii materne, în speță română. O limbă străină nu poate fi predată identic în condiții lingvistice diferite. În acest sens, e de reținut faptul că nu rareori oameni care au petrecut ani de-a

rândul într-un mediu aloglot n-au izbutit să vorbească până la urmă corect limba celor din jur, deoarece şi-au însuşit-o exclusiv empiric, fără a o confrunta şi a o delimita conştient de limba lor maternă. Evident, profesorul are îndatorirea de a-şi reprezenta clar raporturile dintre sistemul limbii de studiat şi cel al limbii române pentru a organiza în mod corespunzător predarea, şi nu pentru a transforma lecția într-un fel de studiu paralel a două limbi, punctat cu digresiuni fără valoare practică. Luarea în considerație a particularităților limbii materne nu se circumscrie doar la formulele mai mult sau mai puțin stereotipe: "Ca şi în limba română, în limba..." sau "Spre deosebire de limba română, în limba...", ci se relevă în tratarea originală, creatoare a unor teme care, la prima vedere, par a nu avea nici o contingență cu realitatea lingvistică românească.

Acestui principiu îi este străină ideea că reguli şi exemple destinate celor care aprofundează studiul propriei limbi cu ajutorul gramaticii să fie recomandate, fără nici un fel de prelucrări sau adaptări prealabile, străinilor. Aşa, de pildă, pentru distingerea genului substantivelor ruseşti terminate într-o sibilantă (*ž, č, š, šč*), elevilor nativi li se cere, în gramaticile şcolare, să pună un semn moale după consoana finală la substantivele feminine (*noč', rož'*), spre a le deosebi astfel de cele masculine, fără semn moale (*vrač, nož*). Procedeul e însă total inoperant pentru străini, care nu pot, fireşte, şti dinainte de ce gen e cutare sau cutare substantiv şi, în funcție de aceasta, să pună sau nu semnul moale la sfârşitul cuvântului. Ei pot cel mult identifica genul – şi rațional este să li se ceară numai acest lucru – după prezența sau absența semnului moale la finală. Se înțelege că această distincție e marcată doar pentru codul grafic, în cazul celui oral elevul nu are practic altă ieşire

decât să memoreze de fiecare dată genul substantivului[7].

Pot fi şi cazuri când compararea directă, explicită, a stărilor de lucruri din limbile pe care le învaţă elevii e susceptibilă să releve analogii şi similitudini de natură să comprime şi să accelereze procesul de achiziţie a uneia din ele. Se ştie, astfel, că, pentru români, problema cea mai spinoasă a gramaticii ruse o constituie aspectele verbale. Unui nativ îi este de ajuns să răspundă la întrebarea *čto delat'?* sau *čto sdelat'?* pentru a rezolva dilema aspectuală, prin excelenţă teoretică pentru el, deoarece capacitatea de a folosi un aspect sau altul îi este dată *a priori,* din experienţa vorbirii în limba maternă. Dimpotrivă, în absenţa unor reguli univoce de selecţie a formelor de aspect, derivând dintr-o definiţie unitară, aplicabilă neambiguu tuturor cazurilor subiacente, elevul român este adesea derutat de jocul, aparent capricios şi arbitrar în diverse situaţii concrete, al celor două aspecte. De fapt, în pofida definiţiilor generale, el se vede confruntat la tot pasul cu felurite abateri de la ele sau cu reguli restrictive de folosire a formelor aspectuale. Cf., de pildă, statutul aspectual aparte al verbelor de mişcare, alcătuite din două grupe distincte sub raport semantic *(idti – chodit', echat' – ezdit'* etc.), dar aparţinând deopotrivă aspectului imperfectiv. Este drept că ele apar adesea în contexte diferite, care evidenţiază, prin contrast, particularităţile structurii lor semantice, cf.: *My s e j č a s idem v školu* şi *My chodim k a ž d y j d e n' v školu* – "Mergem acum / în fiecare zi la şcoală". În contexte identice, însă, e infinit mai dificil de reliefat opoziţia dintre ele. *Počtal'on nosit pis'ma* şi *Počtal'on neset* pis'ma se traduc "Poştaşul aduce scrisori". În clasele la care se predau paralel rusa şi engleza, profesorul – dacă posedă dublă specializare – poate lămuri problema: *Počtal'on nosit*

pis'ma e comparabil cu *The postman b r i n g s letters,* iar *Počtal'on neset pis'ma* cu *The postman is b r i n- g i n g the letters.*

În mod corespunzător, pentru a pătrunde esența categoriei de aspect în genere, de un real folos s-ar dovedi, înainte de a proceda la analiza formelor şi valorilor aspectuale, posibilitatea de a stabili anumite analogii şi corespondențe între timpurile verbale ale sistemului limbii materne şi cele două aspecte din limba rusă. Or, faptele ne îngăduie să mergem pe o cale mai simplă: să punem în relație aspectul imperfectiv cu imperfectul, iar cel perfectiv cu perfectul indicativului, cf. rom. *cântam – am cântat,* fr. *je chantais – j'ai chanté*[8]. Într-adevăr, aceste două timpuri "nu se deosebesc decât în virtutea valorii lor aspectuale: din punct de vedere strict temporal ele au aceeaşi valoare"[9] – exprimă o acțiune anterioară momentului în care se vorbeşte. Spre deosebire de perfectul compus (şi de cel simplu, întrebuințat, în varianta scrisă a limbii literare, în narațiuni), caracterizat pozitiv sub raportul trăsăturii "perfectivitate", imperfectul notează îndeobşte durata, iterația sau procese nedesăvârşite[10]. Aceasta nu înseamnă, desigur, că între timpurile menționate şi aspectele ruseşti ar exista un paralelism riguros[11]. Este adevărat că imperfectului îi corespunde de cele mai multe ori aspectul imperfectiv rusesc, în vreme ce perfectul compus poate fi echivalat atât prin aspectul perfectiv, cât şi prin cel imperfectiv. Dar posibilitatea însăşi de a schița analogii în limba română (sau franceză) pentru aspectele verbale ruse reprezintă o bază acceptabilă de pornire în explicarea şi asimilarea acestei categorii de maximă dificultate pentru români. O dată configurate primele asociații între categorii atât de depărtate, se va putea proceda apoi la delimitările necesare între aspect şi timp, care dau

contur specific fenomenului aloglot.

Evident, aici au fost creionate doar principalele jaloane ale unei posibile strategii didactice în predarea aspectelor verbale. Este important de subliniat însă că elaborarea soluțiilor metodice optime pentru problemele rezultate din practica predării reprezintă un proces de perpetuă înnoire şi neîntreruptă efervescență creatoare.

NOTE

1 De notat că, într-o serie de țări, se observă, de altfel, o creştere a mediei de vârstă şcolară. Astfel, în S. U. A. procentajul studenților în vârstă de 25 de ani sau mai mult a crescut, în decada 1972 – 1982, de la 28% la 35,6% (*The Journal of Continuing Higher Education*, vol. 32, nr. 3, vara 1984). În aceste condiții, dezvoltarea intelectuală a individului va conta mai mult decât vârsta ca factor de succes în studiul limbilor străine – fapt relevat demult de psihologi. Cf. J. L. Vitlin, *Obučenie vzroslych inostrannomu jazyku,* Moscova, 1978.

2 Vezi O. D. Mitrofanova ş. a., *O sbliženii tradicionnych problem i sovremennych rešenij v metodike prepodavanija inostrannych jazykov specialistami studentam-nefilologam*. Referat la al VI-lea Congres MAPRJAL, Budapesta, 1986.

3 *Ibidem*.

4 Ceea ce nu exclude, ci, dimpotrivă, presupune cunoaşterea limbii de achiziție ca sistem. Vezi şi N. I. Poroinikova, *Princip funkcional'nosti v opisanii grammatičeskogo materiala*, în "Russkij jazyk za rubežom", 1986, nr. 5, p. 50–55.

5 Vezi V. G. Kostomarov ş. a., *Metodičeskaja teorija i praktika prepodavanija russkogo jazyka v različnych stranach. Itogi i perspektivy.* Referat la al VI-lea Congres MAPRJAL, Budapesta, 1986.

6 Vezi şi Z. N. Ievleva, *Mesto grammatiki v obučenii russkomu jazyku kak inostrannomu*, în "Russkij jazyk za rubežom", 1976,nr. 3, p. 51–57.

7 Situaţia aceasta, valabilă pentru toţi cei care studiază rusa ca limbă străină, e discutată de F. Papp, *Funkcional'no-sistemnyj podchod k opisaniju russkogo jazyka kak inostrannogo.* Referat la al VI-lea Congres MAPRJAL, Budapesta, 1986.

8 Pe asemenea corespondenţe se bizuie explicarea aspectului bunăoară într-un cunoscut manual editat la Paris, *Le russe, deuxième année,* de Davydoff et Pauliat, Didier, 1960, p. 128.

9 *Limba română contemporană* (Sub coordonarea acad. Ion Coteanu), Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1985 (apărut 1986), p. 174.

10 *Ibidem,* p. 176–177.

11 Marguerite Guiraud-Weber atrage astfel atenţia că nu există "des correspondances sémantiques directes entre les deux systèmes, en réalité il s'agit soit de coïncidences soit d'implications sémantiques analogues" *(Sémantisme verbal et aspect en russe et en français,* în "Revue des études slaves", LVIII, fasc. 4, Paris, 1986, p. 586).

Bucureşti, 1988

К ВОПРОСУ О СИНОНИМИИ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ОБОРОТОВ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Общеизвестно, какие трудности представляют для учащихся усвоение и активное использование в своей речи иноязычных, в частности русских, фразеологических оборотов и устойчивых сочетаний. Однако по вопросу о целесообразности обучения фразеологии в школе нет общепринятого мнения. Так, многие авторы считают, что фразеология лишь украшает язык, делая его более выразительным и гибким. А. И. Сминицкий, например, так определял место идиом в языке и в обучении неродному языку: "Собственно идиомы являются как бы украшением в языке. Можно прекрасно и идиоматически...говорить на том или ином языке, совершенно не пользуясь в своей речи собственно идиомами. Изучающему язык иностранцу следует специально рекомендовать не употреблять на первых порах собственно идиом в речи"[1]. Эту точку зрения разделяют немало лингвистов и методистов. По словам Л. И. Широковой, "идиоматические...выражения (фразеологические единства и сращения) не представляют собой

первостепенной важности, являются, если так можно выразиться, роскошью, без которой иностранному учащемуся на первом этапе обучения свободно можно обойтись. Здесь нельзя не согласиться с А. И. Смирницким, который, называя идиомы «украшением речи», предлагает иностранцу не употреблять их на первых порах"[2].

Другие исследователи придерживаются, однако, иных взглядов, исходя, в частности, из бесспорного положения о том, что "надо...чтобы учащимся было ясно, что, сочетаясь по правилам грамматики, слова непременно вступают в сложные лексико-фразеологические взаимоотношения, пренебрежение которыми приводит к искаженному представлению о природе словосочетания вообще"[3]. Отсюда закономерно вытекает, что "правильное понимание русской речи как в устной, так и в письменной форме, общение на русском языке невозможны без освоения достаточного количества фразеологических единиц, которые входят в ядро русского языка. Важность овладения им обусловлена тем, что многие фразеологические обороты не менее употребительны, чем их лексические синонимы, а некоторые выступают в качестве единственных обозначений явлений и фактов. Незнание фразеологизмов приводит к непониманию высказываний даже тогда, когда, казалось бы, все составляющие их слова хорошо известны"[4].

Вышесказанным определяются интерес и внимание к теоретическим проблемам фразеологии, к разработке вопросов регистрации и описания русских фразеологизмов в учебных целях.

Как известно, каждый язык обладает, помимо общего для

целого ряда языков набора фразеологических оборотов[5], и свойственной только ему фразеологией, складывавшейся на протяжении столетий, так или иначе связанной с культурой, историей и бытом данного народа, отражающей отчасти и специфику его мышления. Так, в определенной ситуации русские говорят обычно в шутку при сборах в дорогу *В Тулу со своим самоваром не ездят*, т. е. с собой не везут то, что есть в изобилии там, куда едут. Тула, областной город, расположенный недалеко от Москвы, славилась производством изделий домашнего обихода, в частности самоваров. Самовар - металлический сосуд для кипячения воды. Внутри него расположена топка в виде трубы, в которую вкладываются угли или щепки - мелко наколотые дрова. Дым выходит в верхнее отверстие трубы. В прошлом самовар был обязательным предметом домашнего обихода каждой семьи. Сейчас, сохраняя традицию, выпускают самовары, которые имеют прежнюю форму, но нагрев воды в них производится от электрической сети.

Однако если русский "ездит в Тулу со своим самоваром", то при сходных обстоятельствах немец"возит сов в Афины" (дословно), венгр "воду возит в Дунай", а румын "возит дрова в лес". Руский эквивалент румынского изречения, гласящего, что "ничто не ново под солнцем", как раз это же утверждает о луне: "Ничто не ново под луной". У русских шаловливый ребенок способен "вынуть сердце" кому-либо, а у румын он "вынимает душу". Русские и румынские молодожены после свадьбы проводят "медовый месяц", венгерские же - "медовые недели"[6]. С национальным своеобразием

фразеологии следует всячески считаться при переводе с одного языка на другой. Например, "шестипенсовик", мелкая английская монета, которая в романе У. С. Моэма *The moon and the sixpence* символизирует низкое, пошлое, но не говорит ничего ни уму, ни сердцу русского читателя, удачно переведен нейтральным *грош* в противовес высокому, поэтическому, символом которого является луна: *Луна и грош*, ср. и заголовок румынского перевода романа: *Luna şi doi bani jumate*[7].

При изучении русского языка трудности вызывают не только собственно фразеологизмы, т. е. воспроизводимые в готовом виде, целостные по своему значению, устойчивые по составу и структуре раздельнооформленные единицы языка, эквивалентные слову, словосочетанию и предложению[8]. Не меньшие расхождения между языками в сфере фразеологии определяются глагольно-именными словосочетаниями, не создающимися говорящим, а используемыми в готовом виде. Так, в речи румын, обучающихся русскому языку, можно встречать сочетания типа "делать поездку" (вместо *совершать поездку*), "делать путешествие" (вместо *совершать путешествие*), "делать беспорядок" (вместо *устраивать беспорядок*), "делать свадьбу" (вместо *устраивать* или *играть свадьбу*), "делать впечатление" (вместо *производить впечатление*), "делать удовольствие" (вместо *доставлять удовольствие*). Следует также учесть, что глагол *делать* как компонент фразеологических оборотов встречается в русском языке реже, чем в румынском (и других индоевропейских языках).

Понятно, допускаются ошибки и при употреблении таких

широко распространенных, специфически русских по своему построению словосочетаний, как *выступать с речью, пользоваться успехом, делиться опытом, упрекать в небрежности* и. т. п.

Фразеологизмы функционируют в общем как эквиваленты слов. Они сродни простым словам, так как характеризуются целым рядом общих признаков. Фразеологизмам, как и отдельным словам, свойственны:

а) м н о г о з н а ч н о с т ь : см., например, фразеологическое словосочетание *валять дурака* - "шутить, дурачиться", "делать глупости", "притворяться глупым", "обманывать", "бездельничать, лодырничать", "оттягивать время";

б) о м о н и м и я: *гнуть спину (перед кем)* - "*раболепствовать*"; *гнуть спину (на кого)* - "работать на кого-нибудь"; *отвести глаза (от кого, от чего)* - "перестать смотреть на кого-нибудь или на что-нибудь, направить взгляд в другую сторону";

в) с и н о н и м и я: *один на один - с глазу на глаз; со всех ног - во все лопатки - изо всех сил; в мгновение ока - в один миг; у черта на куличках - за тридевять земель; отправиться* (или *пойти) на тот свет - отдать богу душу - приказать долго жить - протянуть ноги - отправиться* (или *пойти) к праотцам - сыграть в ящик - уснуть последним сном;*

г) антонимия : *пасть духом - воспрянуть духом; (работать) засучив рукава - (работать) спустя рукава; как сыр в масле кататься - еле сводить концы с концами; за тридевять земель - рукой подать; (денег) куры не клюют - (денег) кот наплакал* и т. п.

При всем своем сходстве со словами .фразеологизмы имеют свою специфику, отличающую их от слов. Дело в том, что по своей природе фразеологизмы являются не отдельными словами, а ф р а з е о л о г и ч е с к и м и с л о в о с о ч е т а н и я м и с целостным смыслом, в котором теряются значения слов. Вследствие этого целый ряд семантических особенностей, общих для слов и фразеологизмов, у фразеологизмов проявляется глубже, четче, разнообразнее, что можно доказать на примере синонимии.

Синонимические отношения в русском языке наблюдаются не только между отдельными словами (*труд - работа*), но и между отдельными словами и фразеологическими словосочетаниями, причем в большинстве случаев фразеологизмы по сравнению с отдельными словами отличаются своей экспрессивностью, например: (*бежать) во все лопатки - быстро; высосать из пальца - выдумать; надуть губы - обидеться; положа руку на сердце откровенно, чистосердечно; (работать) спустя рукава - небрежно.* Нередко, однако, фразеологизмы вступают в синонимические отношения между собой. Под ф р а з е о л о г и ч е с к и м и с и н о н и м а м и мы понимаем также фразеологичесие словосочетания, которые, выражая одно и то же предметное значение, отличаются друг от друга теми или иными экспрессивно-смысловыми или функциональными оттенками: (*работать) засучив руава - в поте лица - не покладая рук; играть на руку (кому) - лить воду на мельницу (кого); ни свет ни заря - чуть свет; идти на поводу (у кого) - плясать под чужую дудку; смотреть сквозь пальцы (на кого, на что) - закрывать глаза (на что)* и т. д.[9]

Синонимия в кругу фразеологических оборотов связана или с различием в оттенках значения (идеографические синонимы), или с принадлежностью к разным стилям речи и с различной экспрессивной окраской (стилистические синонимы). Примером идеографических синонимов среди фразеологизмов может служить ряд *(работать) засучив рукава - в поте лица - не покладая рук,* с общим значением "усердно", но с различными смысловыми оттенками: *засучив рукава* указывает на интенсивность в работе, *в поте лица* означает "работать с большим напряжением, отдавая все силы", *не покладая рук* имеет значение "без устали, прилежно". Примеры стилистических фразеологических синонимов: *вводить в заблуждение* (книжн.) - *водить за нос* (разг.) с общим значением "обманывать"; *сложить голову* (книжн.) - *сломать себе шею* (разг.) с общим значением "погибнуть"; *поднять голову* (нейтр.) - *задрать нос* (разг.) со значением "возгордиться".

Важно подчеркнуть, что синонимия фразеологизмов отличается от синонимии отдельных слов. Это объясняется наличием существенных структурно-семантических и структурно-грамматических различий между фразеологическими словосочетаниями и словами [10].

С точки зрения структурно-семантической следует отличать фразеологические синонимы от фразеологических вариантов - разновидностей фразеологического словосочетания, которые не нарушают семантического тождества этого сочетания, имеют одну и ту же образную структуру и различаются каким-нибудь семантическим компонентом или элементом

грамматической структуры: *смотреть в оба - глядеть в оба; не стоить ломаного гроша - не стоить медного гроша; ни зги не видно - ни зги не видать - зги не видать; испокон веков - испокон веку; что есть силы - что было силы - что есть сил - что было сил* и т. д. Вариативность фразеологических словосочетаний отличает их от слов и тем самым является особенностью, отличающей синонимию фразеологических словосочетаний от синонимии слов.

Так как фразеологические синонимы представляют собой не слова, а целостные группы слов, сочетающиеся по определенным законам, то здесь выявляются некоторые особенности и в плане их структурно-грамматического строения: в синонимические связи охотнее вступают фразеологические словосочетания, имеющие однородную грамматическую структуру и однородный вид грамматической оформленности. Тут можно наметить несколько групп фразеологических синонимов:

а) фразеологические синонимы, имеющие в своей грамматической структуре какой-нибудь устойчивый общий компонент: *не стоить ломаного гроша - не стоить выеденного яйца; сломя голову - очертя голову; Бог знает (кто, что, где, куда* и т. д.) - *черт знает (кто, что, где, куда* и т. д.); *в первую очередь; сесть в галошу - сесть в лужу* и т. п.;

б) фразеологические синонимы, которые не имеют в своем составе одинаковых слов, но обладают одинаковой или близкой структурно-грамматической оформленностью: *ни рыба ни мясо - ни то ни сё; ни слуху ни духу - ни ответа ни привета; молоть ерунду - плести ахинею - нести чушь - плести околесицу - пороть чепуху - нести*

галиматью и т. п.

в) фразеологические синонимы, имеющие различную структурно-грамматическую оформленность: *зги не видать - хоть глаз выколи; еле сводить концы с концами - перегибаться с хлеба на квас - класть зубы на полку; провести за нос - оставить с носом - отвести глаза (кому) - втереть очки - пустить пыль в глаза* и т. п.

В синонимическом ряду фразеологических оборотов в качестве доминанты выступает наиболее частотный и стилистически нейтральный фразеологизм. Однако, поскольку фразеологическая единица не только сосуществует с лексической, но и образует с ней единое целое, доминантой (в таком случае общего, лексико-фразеологического ряда синонимов) нередко выступает слово. Оно является, естественно, также общеупотребительной единицей с так называемой нулевой стилистической характеристикой; ср.: *неожиданно - внезапно - как снег на голову - как из-под земли; голый нагой - в костюме Адама - в чём мать родила; бездельничать - плевать в потолок - ходить руки в брюки; заискивать - лисой прикидываться - мелким бесом рассыпаться - вертеть хвостом.*

Говоря о различной структурно-грамматической оформленности фразеологических синонимов, следует иметь в виду, что фразеологизация связана не только с семантическими, но и со структурно-грамматическими сдвигами, и что лексико-грамматическое значение господствующего члена фразеологизма не всегда совпадает с общим грамматичеким значением фразеологизма. Фразеологические синонимы, например *хоть глаз*

выколи - зги не видать, категориально относятся не к глаголу, а к наречию и могут выступать в качестве синонима слова-наречия *темно*. Такого сложного процесса охвата одной и той же частью речи разнородных структурно-грамматических конструкций нет и не может быть у синонимов-слов: чтобы слова были синонимами, они должны быть непосредственно одинаково грамматически оформленными, т. е. принадлежать к одной и той же части речи: см., например, *знаменитый - известный - великий; бедный - нищий; бедность - нищета*.

Подобные дополнительные возможности фразеологизмов по сравнению со словами и составляют, очевидно, то семантически новое, что несут с собой фразеологические обороты*.

---

* Глубокое, оригинальное освещение вопросов русской фразеологии на уровне современной науки дается в докторской диссертации Даны Кожокару *Frazeologisme cu elemente cultural-istorice naționale în limbile rusă și română*, защищенной в 1999 г. на кафедре русского языка и литературы Бухарестского университета. См. отзыв, составленный нами в качестве оппонента, в другой нашей книге, *Din istoria slavisticii românești*, Издательство Бухарестского университета, 2000 (в печати).

ПРИМЕЧАНИЯ

1 *Лексикология английского языка*, Москва, 1956, с. 227.

2 *О словаре устойчивых или несвободных словосочетаний*, "Русский язык за рубежом", 1973, 4, с. 50.

3 О. С. Ахманова, *О лингвистических основах преподавания иностранных языков*, "Иностранные языки в школе", 1955, 6, с. 32.

4 Н. М. Шанский, Е. А. Быстрова, *О принципах составления учебного фразеологического словаря русского языка для иностранцев*, "Русский язык за рубежом", 1977, 3, с. 69.

5 Мысль о наличии универсального или, по крайней мере, общеевропейского фразеологического фонда отстаивает, в частности, Marcela Lozbă, *Paralelisme frazeologice româno-ruse*, "80 de ani de slavistică la Universitatea din Iaşi", Iaşi, 1987, с. 18-24.

6 См. Л. Хайзер, *Говорим по-русски, но...(к вопросу обучения иностранцев некоторым фразеологизмам)*, "Русский язык за рубежом", 1972, 2, с. 71-72.

7 См. Сергей Влахов, *Реалия как компонент фразеологизма*, "Болгарская русистика", София, 1976, 3, с. 27.

8 См. Э. М. Шахсуварова, *Учебный фразеологический словарь как компонент комплекса учебных пособий при обучении русскому языку иностранцев*, "Русский язык за рубежом", 1982, 6, с. 73.

9 Примеры по фразеологической синонимии почерпнуты, в основном, из работы Н.М. Шанского, *Фразеология современного русского языка*, изд. 3-е, Москва, "Высшая школа", 1985.

10 См. В. И. Зимин, *Особенности синонимии фразеологических*

словосочетаний в современном руском языке, "Вопросы теории и методики преподавания русского языка иностранцам", Издательство Московского университета, 1963, с. 41-52; его же, *Как рождаются и живут фразеологизмы в русском языке*, "Русский язык за рубежом", 1967, 1, с. 87 и сл.

Бухарест, 1989

CONTRIBUŢII LA SEMANTICA ASPECTULUI VERBAL SLAV: O VALOARE CARACTERISTICĂ A TRECUTULUI IMPERFECTIV RUS

Aspectul verbal reprezintă, probabil, cea mai dificilă categorie a gramaticii ruse, atât sub raport pragmatic, pentru străinii a căror limbă maternă nu cunoaşte opoziţia gramaticală de aspect, cât şi, nu în mai mică măsură, sub raportul descrierii teoretice, dovadă necontenitele dispute pe care le stârneşte în paginile literaturii de specialitate. Dificultăţile legate de asimilarea şi selectarea adecvată a formelor de aspect în discurs provin, în primul rând, din complexitatea relaţiei dintre valoarea propriu-zis aspectuală şi valorile categoriilor contigue, lexicale şi gramaticale, nu totdeauna lesne de delimitat. De aceea, alături de normele generale de întrebuinţare a aspectelor verbale, se disting şi o serie de reguli specifice fiecărui aspect în parte. Imperfectivul are adesea menirea de a constata că o acţiune a avut loc în trecut, de aceea funcţiunea sa se apropie de cea a verbului ***быть***, cf. paralelismul enunţurilor de tipul: - ***Вчера у врача был прием?*** - ***Да, вчера врач***

принимал. Constatând că o acţiune s-a produs anterior, imperfectivul poate exprima, totodată, disocierea ei de momentul prezentului. Astfel, putem întreba *Вы открывали окно?* dacă în momentul vorbirii fereastra e din nou închisă. Aici separarea acţiunii de momentul enunţării e netă, necondiţionată, *открывали* înglobând sensurile de "aţi deschis", *открыли*, iar apoi de "aţi închis", *закрыли*.

Semantica aspectuală este bine reliefată, după cât ni se pare, de categoriile gramaticii generativ-transformaţionale, într-o vreme destul de des vehiculată de un număr de lingvişti[1]. Valorile imperfectivului discutate aici se pot încadra în categoriile structurilor de suprafaţă (care definesc organizarea gramaticală a textului) şi, respectiv, ale celor de adâncime (care cuprind funcţiunile şi relaţiile definitorii pentru interpretarea semantică a textului). Să notăm, în subsidiar, că distincţia dintre cele două tipuri de structuri se observă şi în gramatica aşa-zisă "tradiţională". Astfel, subiectul gramatical într-o construcţie pasivă este subiectul structurii de suprafaţă, iar subiectul logic, subiectul structurii de adâncime. În genere, orice element subînţeles ţine de structura de adâncime, fiind omis, prin diverse transformări, din cea de suprafaţă, singura concret sesizabilă de locutor. Distincţiile semnalate pot ajuta străinilor să descifreze semantica unor forme aspectuale al căror joc în vorbire nu le este totdeauna comprehensibil. Să luăm, de pildă, în sfera imperfectivului, verbele de mişcare cu şi fără prefix şi, în genere, cele cu sens concret, care admit, prin semantica lor, scindarea virtuală a acţiunii în două etape (cf., mai sus, *открыть окно*). La trecut, asemenea verbe pot desemna o acţiune unică, realizabilă în două direcţii, dus şi întors[2], care se anulează reciproc[3]. O asemenea valoare este caracteristică în

primul rând verbelor care dispun de antonime lexicale: *приходить* - *уходить, приносить* - *уносить* etc.[4] Verbele corelative de aspect perfectiv desemnează în mod corespunzător o acţiune care nu admite disocierea în două etape şi are loc numai într-o anumită direcţie. Să ilustrăm ideea cu exemple în care, pentru mai buna înţelegere a faptelor, verbele sunt omise din text şi consemnate la sfârşitul enunţurilor, în paranteze[5]:

(1) Я отпер дверь и ... в комнату. Я увидел, что окно было открыто и на подоконноке стоял букет цветов. Значит, без меня кто-то ... в мою комнату (*войти - выходить*).

(2) К тебе утром ... товарищ, он оставил тебе записку. К тебе ... товарищ, он ждет тебя уже полчаса (*прийти - приходить*).

(3) - Я давно не видал твоего брата. Где он? - Он ... на месяц в командировку, потом неделю был дома, а вечером ... отдыхать на юг (*уехать - уезжать*).

(4) Я только что ... на пятый этаж, мне не хочется еще раз идти туда. Товарищи ... на пятый этаж и ждут нас там (*подняться - подниматься*).

(5) Зачем вы ... постели? Вы больны, вам надо лежать. Зачем вы ... с постели? Ложитесь сейчас же в постель (*встать - вставать*).

(6) У меня сейчас нет этой книги, я ... в библиотеке. Откуда у тебя эта книга? Где ты ее ... ? (*взять - брать*).

E lesne de presupus că străinii, îndeosebi cei care nu cunosc categoria aspectului în limba lor maternă, sunt înclinaţi să selecteze aici o singură formă, cea de perfectiv, mai ales dacă receptează *ad litteram* definiţia opoziţiei aspectuale, aşa cum e formulată ea în lucrări de

referinţă: "Categoria aspectului reprezintă un sistem alcătuit din două serii de forme verbale opuse între ele: o serie de forme verbale care desemnează o acţiune unitară finită (ограниченное пределом целостное действие - verbe perfective), şi o serie de forme verbale care care nu posedă însuşirea de a desemna o acţiune unitară finită (verbe imperfective)"[6]. Raţionamentul vorbitorului aloglot, în cazul nostru român, ar fi următorul: dacă cineva a adus flori (cf. 1) şi ele se află acum în cameră, înseamnă că aducătorul n-a săvârşit o acţiune repetată, ci una care şi-a atins limita - ceea ce ne conduce logic spre aspectul perfectiv. Aşa şi cu celelalte exemple: dacă cineva a lăsat într-un loc un bilet (cf. 2), e clar că înainte de aceasta a efectuat integral o altă acţiune - a venit în acel loc ş. a. m. d. Pentru a preîntâmpina aici erorile de exprimare, nu e suficient să ne mărginim doar la definiţii, altminteri înţelese nu deopotrivă de străini şi de nativi, e necesar să mai lămurim şi s t r u c t u r a d e a d â n c i m e a opţiunii aspectuale. Pentru un nativ, sunt importante toate mişcările executate de subiect, chiar dacă ele nu-şi găsesc expresie verbală în structura de suprafaţă. De pildă, în (1), de vreme ce aducătorul florilor nu mai e în cameră, înseamnă că el a executat - adică a dus până la capăt - două acţiuni distincte: a intrat în cameră, apoi a ieşit, lăsând acolo buchetul. Acţiunea desemnată de verb nu e unitară, ea se înfăţişează ca o succesiune a două etape şi, deci, la nivelul structurii de suprafaţă, se circumscrie aspectului imperfectiv. Un străin nu surprinde însă totdeauna motivaţia selectării imperfectivului în structura de suprafaţă, dacă nu i se învederează şi structurile de adâncime ce condiţionează jocul formelor aspectuale.

Celelalte exemple converg şi ele spre aceeaşi concluzie. În (2), vom

apela mai întâi la aspectul imperfectiv, pentru că în momentul vorbirii actantul lipseşte, el venise anterior, dar plecase (deci, a efectuat o mişcare dus-întors), lăsînd doar un bilet. În a doua propoziţie, vom recurge însă la verbul de aspect perfectiv, fiindcă actantul a rămas pe loc (deci, a efectuat o singură mişcare) şi aşteaptă. Tot aşa, în (3), actantul s-a întors mai întâi acasă (a efectuat deci o mişcare bidirecţională) şi abia după aceea a plecat în sud, unde se şi află în momentul enunţului (acţiunea s-a executat în acest caz doar într-o singură direcţie). În (4), folosim imperfectivul dacă în momentul vorbirii actantul se află jos (adică a coborât după ce mai întâi urcase) şi, respectiv, perfectivul dacă doar a urcat (adică a săvârşit o singură mişcare). În (5), imperfectivul arată că, în momentul vorbirii, bolnavul se aşezase din nou în pat, perfectivul, dimpotrivă, că bolnavul continua să stea în picioare. În (6), contează prezenţa sau absenţa cărţii în momentul vorbirii: dacă ea fusese înapoiată bibliotecii, e justificată folosirea aspectului imperfectiv (cartea fusese luată, apoi restituită), dacă e la actant, a aspectului perfectiv.

Cele de mai sus interesează nu numai pe exponenţii limbilor romanice, germanice ş. a., ci şi pe cei ai altor limbi slave. Aspectul, ce e drept, este propriu tuturor idiomurilor slave, dar criteriile de adâncime ale diferenţierii aspectuale diferă uneori simţitor de la unul la altul. Astfel, traducerea exemplelor invocate în alte limbi slave, occidentale şi meridionale, nu are darul să releve opoziţii între acţiuni executate într-o singură fază (aspectul perfectiv) şi, respectiv, două (aspectul imperfectiv).

Limba polonă:

(1) Ja otworzyłem drzwi i wszedłem do pokoju. Zobaczyłem, że okno było otwarte i na parapecie stoi bukiet kwiatów. To znaczy, że w

mojej nieobecności ktoś wszedł do mojego pokoju.

(2) Do ciebie przyszedł kolega i zostawił ci kartkę. Przyszedł do ciebie jakiś kolega i czeka na ciebie od pół godziny.

(3) - Dawno nie widziałem twojego brata. Gdzie on jest? - On pojechał na miesiąc na delegację, potem przez tydzień był w domu, a wieczorem wyjechał na odpoczynek na południe.

(4) Wszedłem na czwarte piętro przed chwilą, nie chcę już tam wejść jeszcze raz. Panowie weszli na czwarte piętro i tam na nas czekają.

(5) Dlaczego pan wstał z łóżka? Jest pan chory; musi pan leżeć. Dlaczego pan wstał z łóżka? Proszę się położyć natychmiast!

(6) Nie mam teraz tej książki, oddałem u siebie, miałem ją z biblioteki. Skąd masz tę książkę? Skąd ją wziałeś?

Limba cehă:

(1) Otevřel jsem dveře a vstoupil jsem do pokoje. Viděl jsem, že okno bylo otevřeno a že na římse stala kytice. To znamená, že ya mé nepřítomnosti někdo vstoupil do mého pokoje.

(2) K tobe přišel dnes ráno nějaký soudruh a nechal ti vzkaz. Přišel k tobě nějaký člověk a na tebe čeká už půl hodiny.

(3) - Dávno jsem neviděl tvého bratra. Kde je? - Odjel na měsíc na teréně. Byl potom týdem doma a večer odjel na jih se odpočinout.

(4) Sotva jsem vystoupil na čtvrté poschodí a nechoi ještě jednou tam jít. Soudruzi vystoupili na čtvrté poschodí a čekají na nás tam.

(5) Proč jste vstal? Vy jste nemocen, vy musíte ležet. Proč jeste vstal? Ihned si lehněte v posteli.

(6) Já těd nemám tu knihu. Půjčil jsem ji v knihovně. Odkud máš tu knihu? Kdes tu knihu půjčil?

Limba sârbocroată:

(1) Отворио сам брата и ушао у собу. Видео сам да је прозор био отворен, а на испусту је стајао букет цвећа. Значи да је неко пре мене ушао у моју собу.

(2) Овога јутра је дошао друг. Оставио је теби поруку. К теби је дошао друг: он чека тебе већ пола сата.

(3) - Давно нисам видео твога брата. Где је он? - Он је отишао месец дана на вежбу. У недељу је био кући, а затим је отишао увече одмарати на југ.

(4) Тек што сам се попео на четврти спрат, нисам хтео још једанпут ићи туда. Другови су се већ попели на четврти спрат и тамо нас очекују.

(5) Зашто сте се устали из постеље? Болесни сте и потребно вам је лежати. Зашто сте се устали из постеље? Лежите однах у постељ.

(6) Ја немам сада ту књигу. Ја сам је узео из библиотеке. Одакле код тебе та књига? Где си је узео?

Limba bulgară:

(1) Отворих братата и влязох в стаята. Видях, че прозореца е отворен и на перваза се намираше китка цветя. Значи, в мое отсътствие някой е влизал в стаята.

(2) Сутринта при тебе идва един другар и ти остави бележка. При тебе дойле един другар и те чака от половин час.

(3) - Отдавно не съм видял брата ти. Къде е той? - Той замина за един месец в командировка, сдел това една седмица беше вкъщи, а снощи замина на почивка на юг.

(4) Току що се качвах на петия етаж, не искам да се качвам пак. Другарите са се качили на петия етаж и ни чакат там.

(5) Защо ставахте от леглото? Вие сте болен, трябва да лежите. Защо станахте от леглото? Беднага лягайте в леглото.

(6) Сега нямам у себе си тази книга, бях я взел от библиотеката. Откъде имаш тази книга? Откъде я взе?

Precum se vede, în limbile luate în discuţie, opţiunea aspectuală are la bază realizarea acţiunii verbale, şi nu subînţelegerea etapelor din care aceasta este alcătuită. Chiar dacă ar fi să admitem, pe alocuri, şi posibilitatea altor variante de traducere ale enunţurilor din textul rus, concluzia care s-ar impune ar rămâne, în esenţă, aceeaşi: preponderenţa cvasitotală, la nivelul structurilor de suprafaţă, a perfectivului, căruia în alte limbi europene, inclusiv în română, îi corespund diferite forme de preterit sau de perfect[7].

Doar textul bulgar vădeşte anumite analogii cu cel rus, dat fiind că, în diverse propoziţii (cf. exemplele 1, 2, 4, 5), se pot întrebuinţa verbe de aspect diferit. Diferenţierea aspectuală se manifestă însă aici ca tendinţă, nu ca normă întemeiată pe criteriul, consecvent aplicat, al conceperii acţiunii ca uni- şi, respectiv, bidirecţională. În plus, ea depinde în bună măsură şi de sensul lexemului verbal. Aşa, în (2), imperfectivul *идва* poate fi substituit în acelaşi context de perfectivul *дойде*, fără modificarea înţelesului general al enunţului. Toate acestea apropie bulgara de celelalte limbi slave, care, în exemplele analizate, dau precumpănire absolută perfectivului[8].

Din comparaţie rezultă că cel mai bine marcat se dovedeşte aspectul în limba rusă. Şi valoarea aici discutată, şi alte valori aspectuale

sunt, în rusă, mai viu şi mai net conturate decât în alte limbi slave, vestice sau sudice[9]. Pe fondul comun slav, rusa se distinge prin acuitatea opoziţiei dintre aspect, categorie prin excelenţă general-slavă, şi timp, categorie general-indo-europeană.

NOTE

1 Pentru analiza critică a acestui curent lingvistic, vezi de exemplu A. Rosetti, *Sur la grammaire générative transformationnelle*, în vol. *Études de linguistique générale*, Bucureşti, 1983, p. 141-157.

2 Într-o serie de lucrări, verbele în discuţie se şi numesc "reversibile". Vezi Denis Paillard, *Voix et aspect en russe contemporain*, Paris, 1979, p. 53-54; Margueritte Guiraud-Weber, *Sémantisme verbal et aspect en russe et en français*, "Revue des études slaves", LVIII, 1986, p. 603.

3 Aceasta este, după J. Forsyth, o valoare determinantă pentru întregul aspect perfectiv (*A Grammar of Aspect*, Cambridge, 1970, p. 3-6). E. V. Padučeva notează că verbele în chestiune exprimă o valoare rezultativă comparabilă cu cea din sfera perfectivului (*К семантике несовершенного вида в русском языке. Обшефактическое и акциональное значение*, "Вопросы языкознания", 1991, nr. 6, p.35).

4 Vezi mai amănunţit O. P. Rassudova, *Употребление видов глагола в русском языке*, Издательство Московского университета, 1968, p. 27-29. Vezi de asemenea M. Ja. Glovinskaja, *Семантические типы видовых противопоставлений русского глагола*, Moscova, 1982,

p. 122-124, unde se trece în revistă şi bibliografia problemei.

5 Exemplele sunt preluate din: I. M. Pul'kina, E. B. Zachava-Nekrasova, *Учебник русского языка для студентов-иностранцев*, ed. 7, Moscova, 1979, exerciţiile 413 şi 510.

6 *Русская грамматика*, redactor principal N. Ju. Švedova, vol. I, Moscova, 1980, p. 583.

7 Exemplele nu confirmă totuşi - cel puţin pentru valoarea trecutului luată aici în discuţie - teza lansată de un cercetător japonez că polona ar fi cea mai apropiată de rusă în privinţa verbelor de mişcare. Vezi Tatzuya Moriyasu, *"Глаголы движения" в славянских языках*, în culegerea "Comparative and Contrastive Studies in Slavic Languages and Literatures. Contributions to the Ninth International Congress of Slavists. Kiev, September 7-13, 1983", Tokio, 1983, p. 32.

8 Se semnalează, totodată, neîndoielnice similitudini între sistemele temporale bulgar şi românesc. Vezi Daniela Nikolaeva Stoianova, *Temporalitate şi aspectualitate în limbile română şi bulgară*, rezumatul tezei de doctorat, Bucureşti, 1987, p. 14 şi urm.

9 Comparând rusa cu sârbocroata, Miroslav Kravar observă: "Nuanţele aspectuale «speciale», cunoscute slaviştilor mai ales din rusă, de pildă preferinţa acordată imperfectivului pe lângă o negaţie: *Jesi li u z e o novac? - Nisam ga u z i m a o* 'Ai luat banii? - Nu i-am luat', sau dubla întrebare *Tko je o t v a r a o / o t v o r i o prozor?* 'Cine a deschis fereastra (deja închisă sau încă deschisă)?' sau cazul *Tko je g r a d i o ovaj most?*, adică *sagradio* 'Cine a construit acest pod?' - toate acestea sunt cunoscute şi la noi, dar sunt mai puţin obligatorii" (*Neke suvremene dileme oko glagolska vida /Na gradji hrvatsko-srpskoga jezika/*, în

"Jugoslovenski seminar za strane slaviste", vol. 31, Belgrad, 1980, p. 15).

București, 1992

LIMBĂ ŞI LITERATURĂ ÎN PERSPECTIVĂ INTEGRATOARE

În cadrul dihotomiei limbă – literatură, membrul privilegiat, cartea de vizită a culturii naționale în dialogul ei cu alte culturi a constituit-o, prin tradiție, literatura beletristică, limba fiind privită îndeobşte ca o simplă unealtă, ca un auxiliar tehnic menit să faciliteze accesul în sferele înalte ale artei cuvântului. În mod corespunzător, procesul de învățământ era astfel organizat, încât să epuizeze, în mare, problematica lingvistică -- gramatică, vocabular, elemente de conversație etc. -- încă din primi ani de studiu, pentru a consacra restul ciclului de predare istoriei literare, parcurse cronologic de la origini la epoca modernă.

Lucrurile s-au schimbat însă sub acțiunea unui complex întreg de factori, între altele şi ca urmare a delimitării operate între conceptul atotcuprinzător de *limbă literară* şi cel de *limbă a operelor literare,* subdiviziune a primului marcată şi de elemente mai puțin literare sau chiar neliterare – colocviale, populare ş. a. Emancipându-se de sub tutela expresiei artistice, limba şi-a redobândit vocația primordială şi fundamentală de principal mijloc de

comunicare între locutori. În mod corespunzător, cheia de boltă a procesului de învățământ a devenit limba ca instrument de înțelegere reciprocă, de transmitere a informației în toate domeniile de cunoaştere şi de activitate practică. S-a ajuns, pe aceasta cale, la manuale de limbi străine care au ostracizat bucățile literare în beneficiul textelor tehnice sau de strictă specialitate, saturate de terminologia pe care o vor avea de vehiculat viitorii absolvenți, calificați în cutare sau cutare ramură productivă sau administrativă. Fără a nega virtuțile specifice ale acestor din urmă texte, va trebui totuşi să recunoaştem că, prin natura lor, ele nu puteau avea asupra elevilor acelaşi impact ideatic şi afectiv ca fragmentele literare. În favoarea unui mai judicios echilibru între textele beletristice şi cele nebeletristice mai pledează însă şi o seamă de considerente intrinsec lingvistice.

În perspectivă semiotică, opera literară este susceptibilă de a se înfățişa ca versiunea mult amplificată a unui mesaj oarecare, mai mult chiar, a unui enunț sau chiar a unui singur cuvânt. Toate aceste ipostaze ale comunicării – deosebite între ele, e drept, nu numai cantitativ, ci şi calitativ – pot fi, sub un anumit unghi, izomorfizate, văzute în acelaşi plan şi, ca atare, analizate pe baza aceloraşi principii. Se ştie, astfel, că principiul ierarhiei claselor în paradigmatică se manifestă ca principiu al expansiunilor în sintagmatică, altfel spus, cu cât urcăm pe scara ierarhiilor în paradigmatică, cu atât e mai lungă sintagma în care paradigma respectivă se realizează. De exemplu, în rusă, întrebarea "care e forma unui anume caz?", poate căpăta răspuns în cuprinsul unui singur cuvânt, cf. pentru cazul instrumental forma *učebnikom*. Chiar dacă în alte situații suntem confruntați cu fenomenul omonimiei

cazuale, nu e nevoie, în principiu, ca lungimea secvenţei lingvistice necesare pentru a da răspuns la întrebarea de mai sus să depăşească limitele unui cuvânt. La întrebarea "în ce caz se află cutare sau cutare formă?", se poate răspunde cu o secvenţă de minimum două lexeme, cf. *k parte* (dativul), dar *o parte* (prepoziţionalul), cazuri identificabile doar prin îmbinarea formei nominale cu o prepoziţie. Acest lucru e încă şi mai evident în limbile analitice, cf. fr. *loup,* al cărui statut cazual e determinabil doar în relaţie cu un element contextual: *le loup, du loup, au loup.* Când punem o întrebare şi mai largă, şi anume dacă un cuvânt dat reprezintă o formă cazuală sau necazuală, trebuie să recurgem la secvenţe de lungimea unei propoziţii sau cei puţin a unui grup sintactic alcătuit din doi sau mai mulţi membri autosemantici, cf. fragmentul *novomu* în secvenţele *rabotat' po-novomu* (formă necazuală) şi *rabotat' pe novomu metodu* (formă cazuală).

De menţionat că lungimea secvenţelor de până acum se încadrează în hotarele tradiţionale ale morfologiei şi sintaxei (cuvânt – sintagmă – propoziţie). Teoretic însă nimic nu se opune extensiunii secvenţelor cu care se operează. Procedându-se în acest sens, se constată că, pe masură ce lungimea secvenţelor creşte, vorbitorul dispune de o libertate proporţional din ce în ce mai mare de selecţie a materialului lingvistic. Se poate conchide deci că gradul de individualizare a unui colectiv sau numai a unui ins separat în cadrul masei de locutori reprezintă *o funcţie a lungimii textului.* Astfel, structura enunţului caracterizează întreaga expresie lingvistică a culturii naţionale, structura alineatului (adică a unei succesiuni de enunţuri) caracterizează un grup înăuntrul culturii naţionale, structura unui ansamblu de alineate (de exemplu o nuvelă

sau un roman) caracterizează o persoană în cadrul unui grup, dialectul ei "idiosincratic" (U. Eco)[1]. În virtutea principiului general al ierarhiei, individualizarea se vădeşte, de exemplu, în preferinţa acordată de către un autor sau altul structurilor verbale sau, respectiv, nominale în scriitura sa, cf. *Šëpot. Robkoe dychan'e. Treli solov'ja* la Fet, poet naturist rus din sec. al XIX-lea, si *Stroit,/ rušit,/ kroet/ i rvët./ Stučit,/ govorit/ i penitsja* la Maiakovski, promotorul "dimensiunii pragmatice a limbajului poetic" (P. Miclău)[2]. Acelaşi principiu este de luat în considerare şi în materie de asocieri lexicale sau de modificări semantice individuale – şi mai ales (dar nu numai) în poezie, această "violenţă organizată împotriva limbajului", cum a definit-o atât de sugestiv R. Jakobson[3]. Pentru Rimbaud bunăoară *(Fêtes de la faim)*, epitetul cromatic de *negru* este perfect compatibil cu *aerul* ("Mes faims, c'est les bouts d'air noir"), imagine lipsită desigur de suport referenţial, dar poate nu întru totul arbitrară, dacă o interpretăm ca o restructurare metasememică, subsumabilă matricei semantice dominante în textul dat, *foamea*, *a* unei sintagme ca *des bouts de pain noir*. În alt plan, rus. *žalost* (şi echivalentele sale din diverse limbi) exprimă îndeobşte compasiunea, compătimirea, cf. la Puşkin *No vy, k moej nesčastnoj dole chot' kapljy žalosti chranja, Vy ne ostavite menja,* dar, în anumite contexte, şi reprobarea, condamnarea, cf. un extras din monologul lui Satin din *Azilul de noapte* de Gorki: *Ne žalet', ne unižat' čeloveka žalost'ju*. În alte situaţii, acelaşi personaj foloseşte termenul în accepţia sa binecunoscută: *Est' mnogo ljudej, kotorye lgut iz žalosti k bližajšemu)*. În penultimul exemplu, recurenţa la mică distanţă a două cuvinte cu acelaşi radical *(žalet' ... žalost)* potenţează conotaţia dezaprobatoare a amândurora, intensifică forţa persuasivă

a întregului enunţ.

Prin urmare, analiza operei literare se dovedeşte, în esenţă, o continuare directă a analizei lingvistice propriu-zise, pe baza unei metodologii unice. "Literatura nu e şi nu poate fi altceva, notează Tz. Todorov, decât o extindere a anumitor proprietăţi ale limbii"[4]. De aceea, dacă se poate vorbi de aplicarea metodelor de cercetare din lingvistică, ştiinţă-pilot, la diverse alte domenii – sociologie, antropologie, etnografie etc. –, e impropriu, credem, a se afirma acelaşi lucru cu referire la literatură, care, precum s-a văzut, face corp comun cu limba, reprezintă ipostaza amplificată, prelucrată artistic, a actului de comunicare. E vorba, mai exact, de o chestiune de formulare: când aplicăm metodologia modernă la cercetarea fenomenului literar, nu ne extrapolăm într-o zonă fie şi limitrofă limbii, ci rămânem, în ultimă instanţă, înăuntrul frontierelor unuia şi aceluiaşi obiect de studiu. În dialogul dintre diverse spiritualităţi, limba şi literatura sunt două faţete indisolubil legate, deopotrivă reprezentative ale geniului unui popor.

NOTE

1 *Tratat de semiotică generală,* Bucureşti, 1982, p. 76.

Maiakovski sau poezia spontană, în "Romanoslavica", XXII, 1984, p. 201.

3 Apud L. Satterfield, *Toward a Poetics of the Ironic Sign*, în "Semiotic Themes", ed. Richard T. De George, Lawrence, University of Kansas Publications, 1981, p. 152.

4 *Language and Literature*, în "The Structuralist Controversy: The Language of Criticism and the Sciences of Man", ed. R. Macksey and E. Donato, Baltimore, John Hopkins University Press, 1972, p. 125.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Ju. S. Stepanov, *Semiotika*, Moscova, 1971.

Ju. S. Stepanov, *Obščnost' teorii jazyka i teorii iskusstva v svete semiotiki*, în "Izvestija AN SSSR", OLJA, XXXIV, 1975, 1, p. 3-15.

P. Miclău, *Semiotica lingvistică*, /Timişoara/ 1977.

J. Culler, *The Semiotics of Poetry: Two Approaches*, în "Semiotic Themes", ed. Richard T. De George, Lawrence, University of Kansas Publications, 1981, p. 75-93.

P. Schveiger, *O introducere în semiotică*, Bucureşti, 1984.

Studii şi cercetări lingvistice, XXXVI, 1985, 1 (număr consacrat în întregime problemei intertextualității. Autorii articolelor: E. Vasiliu, Anca Măgureanu, Dana Manea, Anda Teodorescu, Ecaterina

Mihăilă, Mariana Neț, Smaranda Vultur, Nicoleta Coatu, Rodica Mihăilă, Carmen Apostolescu).

Jurij Lotman, *Von der Dialogizität zur Semiotik der Kultur. Bachtins Erbe in der aktuellen Literaturbetrachtung,* în "Metodološka misao. Metodologische Vorgangsweisen". Godišnjak Instituta za književnost i umetnost, Belgrad, 1990, p. 35-43.

P. Šima, *Tertium comparationis semiozisnych raschoždenij v slavjanskich literaturnych jazykach*, în "Rossica slovaca I". Acta Facultatis philosophicae Šafarikanae, Bratislava, 1992, p. 141-148.

Limbaje şi comunicare. Institutul european. Iaşi, 1995.

Reprodus în vol. *Lingvişti şi filologi evrei din România.* Prezentare şi antologie de Lucia Wald, Bucureşti, 1996.

СЛУЧАЙ МЕСТОИМЕННОГО ПРОЛЕПСИСА В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

В русском языке существует прономинальный оборот, построенный на комитативных отношениях и не допускающий свободного расчленения на составные части. Характерная черта таких конструкций - наличие в них личного местоимения во множественном числе, но со значением единственного числа и другого местоимения или существительного в творительном падеже с предлогом *с*. При подобных оборотах в позиции подлежащего сказуемое принимает всегда форму множественного числа: ***Мы с тобой были вчера в библиотеке***, что реально означает ***Я с тобой***...По-русски не будет, видимо, ошибкой сказать *Я с тобой*...и при этом координировать сказуемое с первым местоимением. ***Мы с тобой***, однако, - специфически русская конструкция, она оказывается предпочтительной, несмотря на возможную омонимию с формой собственно множественного числа (***Мы с тобой*** буквально может означать сочетание местоимения во множественном числе с местоимением в единственном). Следует

отметить, что указанная конструкция имеется во многих славянских языках - во всех восточнославянских, в польском, но не в чешском и словацком, в болгарском и словенском, но не в сербском и хорватском[1]. В русском языке, как и во всех других языках, где такой оборот засвидетельствован, форма множественного числа в нем, вопреки ее возможной двусмысленности, обладает значением единственного. Примечательно, что здесь *я* становится *мы* только при наличии *ты* в творительном падеже, форма множественного числа сказуемого обусловлена, таким образом, встречаемостью обоих местоимений. При отсутствии сопровождающей формы *с тобой* немыслимо и местоимение *мы*, которое автоматически становится вновь *я*, координирующееся всегда, даже рядом с другим местоимением в творителном падеже, со сказуемым в единственном числе. Следовательно, множественное число сказуемого по отношению к подлежащему *мы с тобой* зависит не только от формы первого компонента подлежащего, как это могло показаться на первый взглд, а от всего оборота.

С семантической точки зрения сочетание *мы с тобой*, по сравнению с *я с тобой*, может оказаться избыточным. Действительно, *мы* уже включает в свое содержание *я* и *ты*, стало быть, *мы с тобой* как поверхностная структура соответствует глубинной структуре *я+ты+ты*,из чего выводим *(/я+ты/=мы)+ты*. Как могла образоваться такая конструкция? Можно полагать, что в лингвистическом сознании говорящих произошел, вследствие возникновения представления о едином подлежащем, выраженном

словосочетанием, морфологический перенос с единственного числа на множестенное с соответствующей координацией сказуемого. Очевидно, говорящий, сознающий, что после "я" идет "ты", предвосхищает появление второго местоимения в линейном потоке речи семантически более объемной формой множественного числа, которую мы назовем п р о л е п т и ч е с к о й, т.е. антиципирующей, признавая тем самым, что она выполняет анафорическую функцию[2]. Объединение двух актантов в пределах одной формы с последующим обозначением второго из них отдельным местоимением или существительным следует считать явлением не книжного происхождения, а живого разговорного языка.

Парадигма рассматриваемого оборота довольно ограничена. Сюда относятся::

I. Мы + личное местоимение	*А.* 2-го лица	1. в единств. ч.: *мы с тобой*
		2. во множ. ч.: *мы с вами*
	Б. 3-го лица	1. в единств. ч.:
		а/мужск. и ср. рода: *мы с ним*
		б/женск. рода: *мы с ней*
		2. во: множ. ч.: *мы с ними*
II. Мы + имя существительное:		*мы с другом*

Антиципацию подлежащего с ее последствием, переносом с единственного на множественное число, можно обнаружить и у местоимения 2-го лица как частный случай семантики местоимения *вы*, а именно как обозначение собеседника вместе с еще кем-либо в конструкциях типа ***вы с ним, вы с ней, вы с ними*** со значением 'ты и он', 'ты и она', ' ты и они'.

Явление антиципации ограничивается даже в самых авторитетных источниках местоимениями 1-го и 2-го лица[3], одинаково отличающихся. своим ярко выраженным дейктическим характером (их референтов можно определить только путем отнесения к непосредственным актантам - участникам коммуникативного действия, в принципе всякий раз другим), удачно обозначаемым, например, в немецкой лингвистике терминами "Ich-Deixis", "Du-Deixis". Подобное ограничение проистекает, думается, из самих конкретных ситуационных условий, в которых происходит акт общения. Действительно, пролептическое местоимение в оборотах типа *мы с тобой* используется в процессе непосредственной коммуникации, когда собеседники стоят друг против друга и присутствие двух лиц очевидно для обоих. В других случаях, однако, говорящий может находиться вне пары собеседников: *Вы с ним пойдете в библиотеку*, или оказаться актантом вместе с 3-им лицом, наличие референта которого в момент речи необязательно: *Мы с ним давно познакомились.* Тем не менее местоименный пролепсис для 3-го лица, хотя не зафиксирован даже в самых подробных описаниях грамматического строя русского языка, фактически вовсе ему не

чужд. В отдельных случаях употребление местоимения в форме 3-го лица множественного числа, возможно, связано и с некогда характерным выражением чрезмерно вежливого отношения к тому, о ком идет речь, ср.: "- Он заболел? - Никак нет. *Они* вовсе из дворца выбыли" (Русская грамматика 1980, с. 535, *1280). Однако подобная коннотация положительно отсутствует в нижеследующих примерах, к тому же построенных по уже известной структурной модели "местоимение во множественном числе + местоимение или существительное в творительном падеже с предлогом *с*: "Екатерина Дмитриевна сказала, что *они с Дашей* просят повезти их кататься" (А. Н. Толстой, *Сестры*); "Она же [будущая актриса] ехала поступать в Московский университет. Хотя знала нисколько не больше, чем ее подружки...И *они* [т.е. она] *с отцом* были пришлые [в тот поселок, где теперь проживали] и, как все, трудно приживались к непривычным условиям...В то утро, десять лет назад, *они с отцом* вышли на дорогу, где велел им дожидаться шофер" (Вера Панова, *Сестры*. Очерк, "Правда" от 24 января 1965 г.); "Мы почти не удивились Димкиному письму, в котором он сообщал нам, что *они с Леночкой* поженились, но свадьбы еще не праздновали" (Борис Ласкин, *Свадебный пирог*). Распространение пролепсиса на 3-е лицо объясняется, по всей вероятности, системным давлением[4] со стороны первых двух лиц и часто отмечается в стилистически нейтральной речи, в том числе у тех, кто получил хорошее образование: ["Это *они с Катей* решили" т.е. он, муж, со своей женой Катей решил] (из устной записи).

Местоименный пролепсис как явление, характеризующее

структуру высказывания, известен в разных языках. В частности, он широко представлен в таком языке, как румынский, обладающий двумя рядами местоимений, тонических и атонических. Именно последние могут предвосхищать оккуренцию наименования предмета в послеглагольной позиции: *L-am văzut şi pe el la adunare,* букв. "Его я и его видел на собрании"; *I-am luat şi lui un bilet,* букв. "Ему я и ему взял билет" (безударные местоимения антиципируют наименование предметов, на которые указывают субституты - тонические местоимения). Среди славянских языков близко к румынскому стоит болгарский язык, располагающий, в свою очередь, двумя сериями местоимений, полных и кратких: *Вземи го в количката детето*, букв. "Возьми его в детсую коляску ребенка"; *Намерихте ли го у дома Иван?*, букв. "Застали ли вы его дома Ивана?" (В приведенных примерах краткие местоимения, в болгарском языке всегда в энклизе, антиципируют послеглагольные распространители).

В отличие от румынского или болгаркого языков, предвосхищение соактанта действия в русском языке (*мы с тобой*) овеществляется не в отдельных лексемах, в частности в специализированных атонических (или кратких) анафорических местоимениях, а своеобразным путем - переносом с одного члена парадигмы на другой, своеобразной парадигматической синкретизацией. Это недопустимо с точки зрения языковой логики, например, румына, для которого *мы*, как правило, имеет значение множественного числа и, за исключением ряда стилистически мотивированных случаев (типа авторского *мы* и др.), никак не

может указывать на одно лицо - хотя возможность переноса от значения множественного числа к значению единственного числа объективно заложена в самой семантической природе этого местоимения[5]. Поэтому румына надо предупредить о полной приемлемости подобного переноса в русском языке, иначе он может воспринимать такое высказывание, как "Они с Леночкой поженились" в буквальном смысле множественного числа!

Местоименный пролепсис при отсутствии специализированных анафорических местоимений - типологическая черта, разделяемая многими языками, ср., например, в английском *Man's warm blood makes it difficult for him to live long in the sea without some kind of warmth* "Из-за его теплой крови человеку трудно пробыть долгое время в море без всякого источника теплоты". Здесь член *to live* предвосхищен морфологически не специализированным в анафорической функции местоимением (в том смысле, что оно не принадлежит отдельной парадигме кратких или атонических местоимений). Как и в русском языке, пролепсис осущетвляется средствами имеющегося парадигматического инвентаря, с тем, однако, различием, что только в русском языке два элемента сливаются в один, семантически более адекватный.

Вышесказанное лишний раз подтверждает, выражаязь словами А. В. Бондарко, насколько глубоко "различие универсальных и идиоэтнических аспектов семантики" [6].

ПРИМЕЧАНИЯ

1 В новейшей известной нам литературе, затрагивающей проблематику местоимений, рассматриваемый здесь оборот особому разбору не подвергается или вовсе не упоминается. См., например: Пипер П. 1983 (с обширным библиографическим указателем, с. 125-135), Гард П. 1984, Падучева Е. В. 1985, Ницолова Р. 1986, Молчанова Е.К. 1987, Кибрик А. А. 1987, Пиперкова И. 1991, Ницолова Р. 1991, Huszcza P. 1993.

2 Вообще "анафора (как и катафора) оказывается необходимым элементом семантического строения всякой значащей языковой единицы" /Гуревич В.В. 1994, с. 80).

3 См., например, Русская грамматика 1980, с. 534, *1278.

4 Ср. в этой связи и Богуславски А. 1993.

5 Уместно напомнить в этой связи, что еще по сей день "местоимения представляют собой один из самых загадочных в семантическом отношении классов слов" (Елисеева А. Г., Селиверстова О. Н. 1987, с. 79).

6 Бондарко А. В. 1992, с. 18.

БИБЛИОГРАФИЯ

БОНДАРКО А. В. 1992. К проблеме соотношения универсальных и идиоэтнических аспектов семантики: интерпретационный компонент грамматических значений. Вопросы языкознания, 3, с. 5-20.

ГУРЕВИЧ В. В. 1994. Указательная связь в обшей системе синтаксических связей. Вопросы языкознания, 2, с. 75-81.

ЕЛИСЕЕВА А. Г., СЕЛИВЕРСТОВА О: Н: 1987. Семантическая структура местоименного значения. Вопросы языкознания, 1, с.79-92.

КИБРИК А. А. 1987. Фокусирование внимания и местоименно-анафорическая номинация. Вопросы языкознания, 3, с. 79-92.

МОЛЧАНОВА Е. К.1987. Анафора и притяжательность (На материале таджикской разговорной речи). Вопросы языкознания, 1, с. 121-133.

НИЦОЛОВА Р. 1986. Българските местоимения. София.

НИЦОЛОВА Р. 1991. Теоретични бележки за местоименията. Съпоставително езикознание, 2, с. 41-50.

ПАДУЧЕВА Е. В. 1985. Высказывание и его соотнесенность с действительностью (референциальные аспекты семантики местоимений). Москва.

ПИПЕРКОВА И. 1991. Личните местоимения в английския и българския езици. София.

РУССКАЯ ГРАММАТИКА. 1980. Главный редактор Н. Ю. Шведова, т. 1, Москва.

BOGUSŁAWSKI A. 1993. O proporcjonalności w języku i jej warunkach.: Językoznawstwo synchroniczne. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa, s. 59-75.

GARDE P. 1984. Le pronom: grammaire ou lexique? Revue des études slaves; LVI/2, p. 171-179.

HUSZCZA R. 1993. Honoryfikatywność - gramatyka czy pragmatyka? Językoznawstwo synchroniczne i diachroniczne. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa, s. 125-138.

PIPER P. 1983. Zamenički prilozi (gramatički status i semantički tipovi). Novi Sad.

Warszawa 1996

О ПАРАДИГМЕ ПРОСТРАНСТВЕННОСТИ В РУССКОМ И РУМЫНСКОМ ЯЗЫКАХ

Трёхмерность пространства, его основные онтологические характеристики входят в понятийную сферу человека. В связи с этим можно вспомнить слова Ивана Карамазова: "...надо отметить: если Бог есть и если он действительно создал землю, то, как нам совершенно известно, создал он её по Эвклидовой геометрии, а ум человеческий с понятием о трёх измерениях пространства"[1]. Также не лишено интереса упомянуть исследование известного французского лингвиста А. Ж. Греймаса о координатах человеческого тела, рассматриваемых с позиций трёхмерности пространства[2].

Пространственность предстаёт трёхмерной и в искусстве. Так, например, Тармо А. Пасто, анализируя картину Брейгеля *Охотники на снегу*, отмечает: "у Брейгеля вертикали, горизонтали и наклонные сложным образом связаны с человеком и положением его тела в трёх измерениях"[3].

В поэтике существует понятие художественного пространства.

Например, художественноое пространство сказки, пространство древнерусской литературы рассматривается Д. С. Лихачёвым[4], кино - Ю. С. Лотманом[5]. В эстетике художественной литературы была разработана тема хронотопа (дословно: времени-пространства), где время рассматривается как четвёртое измерение пространства[6]. С философской точки зрения пространство определяется как "форма бытия материи, характеризующая её протяжённость, структурность, сосуществование и взаимодействие элементов во всех материальных системах"[7]. Подчёркивается еро трёхмерность.

Три основных пространственных отношения (*где? куда? откуда?*) представлены в языковой парадигме, разработанной в трудах по структурному синтаксису. Так, интересные наблюдения в этой области были сделаны Л. Теньером[8]. Предложенный А. Ж. Греймасом, семный анализ пространственности[9] был повторён известным итальянским лингвистом и писателем Умберто Эко в его труде по семиотике[10]. В русском языкознании успешно разрабатывается теория функционально-семантических полей (аспектуальности, темпоральности, залоговости и др.), в основе которых лежит определённая семантическая категория - инвариант, который объединяет различные языковые средства и обусловливает их взаимодействие[11].

Категория пространственности и её парадигматические отношения получила развитие в ряде работ русских лингвистов на материале русского языка[12] или в его сопоставлении с другими языками[13]. В румынском языкознании проблематика пространственных отношений почти не была затронута, очевидно, в

силу их слабой парадигматической выраженности в румынском яяыке[14].

Парадигма пространственности в языках предстаёт как сложное структурно-семантическое образование, имеющее свои грамматические и лекические средства выражения. Компонентами этой парадигмы, помимо установленных, например, А. Ж. Греймасом (измеряемость - неизмеряемость, горизонтальность - вертикальноть, поверхностность - объём, перспективность - латеральность)[15], могут быть и другие, если её рассматривать с точки зрения определённости - неопределённости пространственных отношений (см. далее).

Одним из элементов парадигмы пространственности в русском и румынском языках является категория локальности, находящаяся с ней в отношениях дополнительности. В свою очередь локальность традиционно представляется двумя парадигмами: определённой и неопределённой локальности. В русском языке:

Пространственность

Локальность

определённная	неопределённая
именные и наречные группы	именные и наречные группы с морфемами, маркирующими неопределённость

В румынском языке:

Пространственность

Локальность

определённая

именные и наречные
группы, формы
с определённым
артиклем
артиклем

неопределённая

именные и наречные
группы, формы
с неопределённым

Наречная группа с неопределённым локальным значением в русском и румынском языках является предметом структурно-семантического анализа в настоящей работе. Она представляет ряд типологически изоморфных семантических и дистрибутивных

характеристик при наличии индивидуально-языкового функционирования отдельных подгрупп. Это касается наречий с постфиксами *-то, -нибудь, -либо* и с префиксом *кое- (где-то, где-нибудь, где-либо, кое-где* и так далее) с их различным набором семантически дифференциальных признаков пространственности и локальности. Их общим эквивалентом в румынском языке является *undeva* (из *unde* "где, куда" + *va* - суффикс неопределённости при местоимениях и наречиях), соответствующий всем словообразовательным рядам русских неопределённых наречий с постфиксами. Наречия с постфиксом *кое-* точного соответствия в румынском языке не имеют, их часто передают фразеологическими или фразеологизированными оборотами типа *ici, colo* (буквально "здесь /и/ там") в значении *кое-где*. Подобные обороты не вступают в парадигматические отношения с общим эквивалентом *undeva*. Правда, можно при помощи наречного сочетания *pe unde*, представляющего собой синтагматически осложнённое наречие *unde* (*p e* - предлог), выразить бо́льшую степень неопределённости, ср. переводы, приводимые в словарях: *Unde ai fost?* "Где ты был?" и *Pe unde ai (mai) fost?* "В каких местах ты ещё побывал?" Аналогичное значение обнаруживается в вопросительном и невопросительном употреблении данного наречного сочетания: *Pe unde trece ea, faţa pământului se usucă* "В тех местах, где она побывает, лицо земли высыхает"; *E viscol undeva* "В каких-то местах бушует вьюга"; *Copilăria mea, pe unde eşti?* (Dem. Botez) "Детство моё, по каким местам ты бродишь?"

Такая количественная характеристика неопределённости

русскому языку не свойственна. Здесь различия бывают только качественные, т. е. наделённые таким значением, которое отсутствует у местоимений и наречий с другим постфиксом или формантом. Поэтому нельзя сказать, что, допустим, *где-то* более неопределённо, чем *где-либо*. В действительности, степень неопределённости представляется одинаковой, но самоё неопределённость рассматривают с разных сторон: "неизвестно где" и "безразлично где". В румынском же языке подобные смысловые оттенки не обнаруживаются, зато есть возможность оттенять самоё степень неопределённости. Если сказать *E viscol undeva*, то это означает, что в каком-то определённом месте, говорящему неизвестном, бушует вьюга (по-русски: "Где-то бушует вьюга"). Если сказать *E viscol pe undeva?*, то это означает, что само место действия, всё равно говорящему неизвестное, представляется ему неопределённым.

В русском языкознании продолжает до сих пор дискутироваться проблема наличия / отсутствия категории определённости - неопределённости в русском языке. Беря за основу определённости - неопределённости понятие известности - неизвестности объекта говорящему и индивидуализированности - неиндивидуализированности объекта, её переносят и в сферу русского языка, рассматривая определённость - неопределённость не как понятие лексического характера, а прагматического и референциального, связанного с соотношением речи с действительностью[16]. В. Г. Гак её проявление в русском языке связывает с неопределёнными наречиями, которые функционально

соответствуют неопределённому артиклю[17]. Категоричность подобного заявления далека от реальности, о чём будет идти речь ниже.

Сущность категории определённости - неопределённости чётко сформулирована в *Лингвистическом энциклопедическом словаре*[18] как одна из категорий семантики высказывания; она относится к числу языковых универсалий при различии типологии внутренней структуры и функциональной семантики средств выражения в каждом языке. Наречия с неопределённым локальным значением в русской и румынской грамматиках включаются в разряд неопределённых местоименных наречий (далее НМН)[19]. Ср. русск.: *где-то, где-нибудь, где-либо, кое-где, куда-то, куда-нибуды, куда-либо, кое-куда, откуда-то, откуда-нибуды, откуда-либо, кое-откуда*. Образования с постфиксом имеют своим эквивалентом в румынском языке *undeva* в сочетании с предлогом *de* в значении "от": *de undeva* соответствует серии *откуда (-то, -либо, -нибудь)*. Объясняется это тем, что в румынском языке *unde* означает и *где*, и *куда*. Следовательно, противопоставление пребывания на месте и направления движения здесь лингвистически не оформлено.

В трудах по русской грамматике семантика этих наречий не рассматривается. В толковых словарях русского языка (сошлёмся на два из них: *Словарь русского языка* С. И. Ожегова[20], далее СО, и *Словарь русского языка* в 4-х томах[21], называемый также МАС - Малый академический словарь) они толкуются следующим образом:

где-то "в каком-то месте" (СО), "в каком-то, точно не известном месте" (МАС). Например: "...машинально смотрел он на последний розовый отблеск заката, на ряд домов, темневших в сгущавшихся сумерках, на одно отдельное окошко, *где-то* в мансарде..." (Достоевский);

где-нибудь (=где-либо) "в каком-нибудь, точно не известном месте" (СО), "в каком-нибудь месте" (МАС), например:

"Видно было, что экипаж принадлежал богатому и значительному владельцу, ожидавшему *где-нибудь* его прибытия..."(Достоевский);

куда-то "в какое-то место" (СО), "в какое-то место, неизвестно куда" (МАС), например:

"Сверху на террасу сошёл, наконец, сам Иван Фёдорович; он *куда-то* отправлялся с нахмуренным, озабоченным и решительным видом". (Достоевский);

куда-нибудь (=куда-либо) "безразлично куда; в неопределённое место" (СО), "в какое-либо место, в каком-либо направлении, безразлично куда" (МАС), например:

"Тоска его продолжалась; ему хотелось *куда-нибудь* уйти..." (Достоевский);

откуда-то "из какого-нибудь места, источника" (СО), "из какого-то, точно не известного места // из какого-то не известного источника" (МАС), например:

"Но в толпе, недалеко от того места, где он сидел, *откуда-то* сбоку - он бы никак не указал, в каком именно месте и в какой точке - мелькнуло одно лицо, бледное лицо..." (Достоевский);

откуда-нибудь (откуда-либо) "из какого-нибудь места // из какого-нибудь неопределённого места, источника" (МАС), например:

"И как мог, как мог он не догадаться, что ведь вошла же она *откуда-нибудь*! Не сквозь стену же". Достоевский);

кое-где "в некоторых, немногих местах" (СО), "в некоторых местах, местами" (МАС), например:

"Поздно осенью *кое-где* на деревьях ещё висят первые листья";

кое-куда "в некоторое, в какое-то место" (СО); "в некоторые места" (МАС), например:

"До вечера ему надо *кое-куда* зайти".

кое-откуда со значением "из некоторого, из какого-то места" употребляется в разговорной, непринуждённой речи (толковые словари, указанные выше, это НМН не регистрируют), например:

"Собрали фонд по самообложению, а теперь берём из фонда и ещё *кой-откуда"*. (Платонов)

Подобные толкования НМН, сделанные через неопределённые местоименные прилагательные, не выявляют в полной мере дифференциальных признаков членов пространственной и локальной парадигм. В работе предлагается иная методология описания этих парадигм. Стимулом для её разработки послужило описание наречий места в ряде языков Л. Теньером с применением геометрической символики. Французский лингвист выделяет в категории локальности четыре её реализации соответственно латинским наречиям *ubi?, quo?, unde?, qua?* [22].

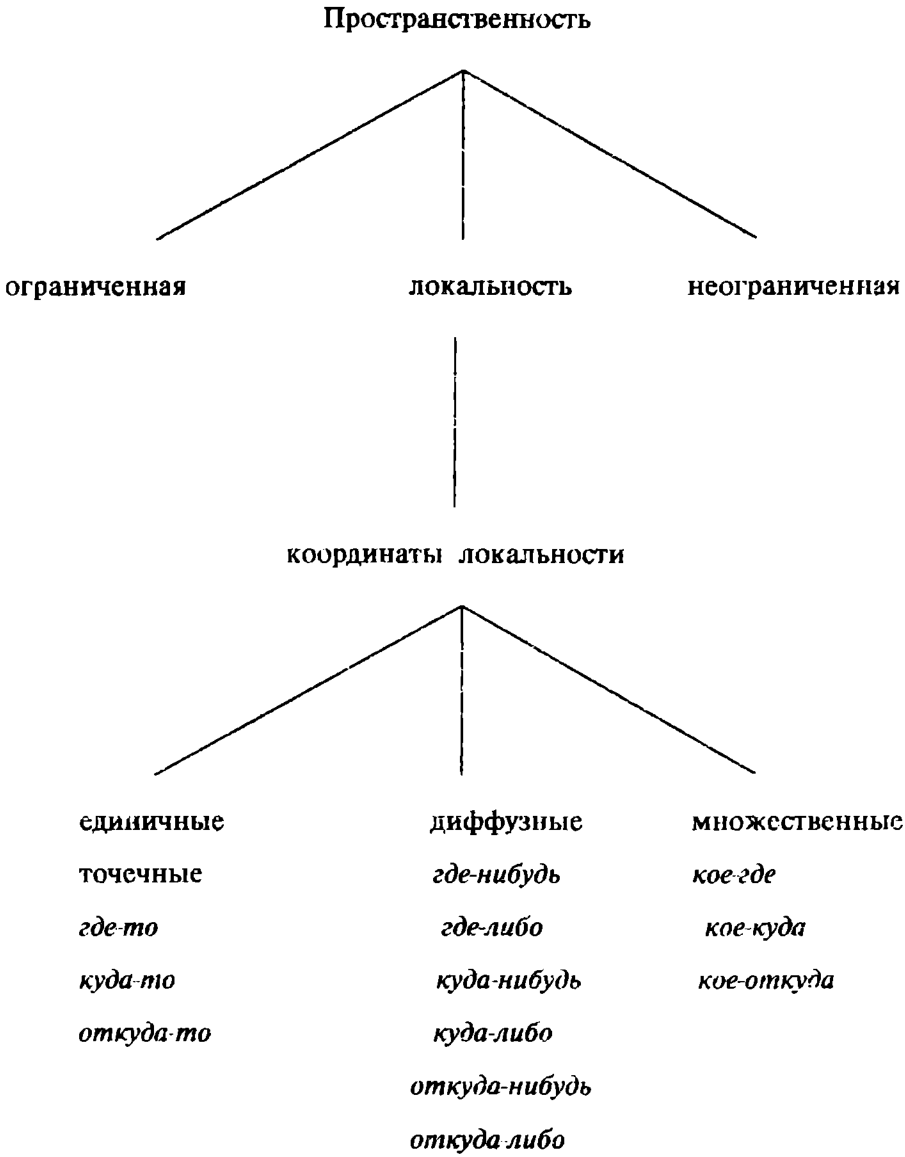
По наблюдениям исследователей, локальные отношения в

русском языке дифференцируются больше, чем, например, в румынском или французском. Это характерно и для парадигмы НМН. Наречия *где-то, куда-то, откуда-то* предполагают наличие в ограниченном пространстве точки - местонахождения объекта или направления действия на объект или исходящего от обьекта (см. примеры выше). Это может соответствовать геометрической символике Теньера - точке, точке - линии, линии - точке.

Для наречий *где-нибудь (где-либо), куда-нибудь (куда-либо), откуда-нибудь (откуда-либо)* характерна диффузность координат места объекта и неограниченность пространства (см. приведённые выше примеры).

Наречия *кое-где, кое-куда, кое-откуда* соотносятся с неограниченным пространством и несколькими возможными координатами местонахождения объекта действия, направленного на объект или исходящего из объекта (см. примеры выше).

Итак, парадигма указанных наречий, дополняющая парадигму пространственности в русском языке, может быть представлена в виде следующей схемы:

Таким образом, эта схема позволяет внести некоторые

коррективы в трактовку традиционно выделяемых НМН, в понятие пространственной неопределённости этих наречий. Дифференциальные семантические признаки наречий выявляют более сложную систему отношений в пространственной парадигме в целом и в локальной - в частности. Анализируемая парадигма может быть представлена набором бинарных дифференциальных признаков: ограниченность - неограниченность, точечность - диффузность, единичность - множественность. В терминах компонентного анализа она предстаёт таким образом:

лексемы семемы	огра- нич.	неогра- нич.	точеч- ность	диф- фузн.	единич.	множ.
где-то	+	-	+	-	+	-
куда-то	+	-	+	-	+	-
откуда-то	+	-	+	-	+	-
где-нибудь (где-либо)	-	+	-	+	-	-
куда-нибудь (куда-либо)	-	+	-	+	-	-
откуда-нибудь (откуда-либо)	-	+	-	+	-	-
кое-где	-	+	-	+	-	+
кое-куда	-	+	-	+	-	+

кое-откуда	-	+	-	+	-	+

В румынском языке схему следует строить з учётом двух уровней неопределённости:

лексемы семемы	I ступень неопределенности, совмещающая семантику всех русских НМН	II ступень неопределенности, не имеющая соответствия в системе русских НМН
undeva	+	-
pe undeva	-	+

Компонентный анализ, нам кажется, даёт более чёткое представление о содержательной стороне этой группы НМН в русском и румынском языках, о более объективном и точном определении дифференциальных признаков членов пространственной парадигмы. Понятие локальной неопределённости в русском языке далеко неоднозначно и неадэкватно неопределённости "артиклевых" языков (например, румынского и французского), сложно по своей семантической структуре. Семы "неограниченность", "диффузность" и "множественность" можно соотносить с понятием локальной

неопределённости. Однако семы "ограниченность", "точечность" и "единичность" имеют скорее обобщённо-пространственную семему, нежели неопределённую. Они не связаны с определённым денотатом-объектом, тяготеют к обобщённому значению пространственности, отражённому в русской паремиологии и фразеологии, например: *Где тонко, там и рвётся. Куда иголка, туда и нитка. Где Бог пошлёт. Куда глаза глядят. Откуда ветер дует.* Установление дифференциальнжх семантических признаков НМН позволяет с большей точностью определить их семантический объём и на этой основе более чётко установить возможные типологические параллели и функциональные эквиваленты среди имеющихся НМН других языков*.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Ф. М. Достоевский, *Собрание сочинений в двенадцати томах,* т II, Москва, 1982, с. 276.
2. *Coordonatele apriorice ale volumului omenesc*, в кн.: A. J. Greimas, *Despre sens. Eseuri semiotice*, Bucureşti, 1975, с. 71-72.
3. *Заметки о пространственном опыте в искусстве*, в сб.: *Семиотика и искусствометрия*, Москва, 1972, с. 168.
4. *Поэтика древнерусской литературы*, Ленинград, 1972, с. 385-484.

Семиотика кино и проблемы киноэстетики, Таллин, 1973.

---

*Текст был написан совместно с Екатериной Фодор

6. См. М. Бахтин, *Формы времени и хронотопа в романе*, в кн.: *Вопросы литературы и эстетики*, Москва, 1975.

7. *Философский энциклопедический словарь*, изд. 2-е, под ред. С.С. Аверинцева и др., Москва, 1989, с. 519.

8. L. Tesnière, *Éléments de syntaxe structurale*, Paris, 1979, с. 77 и др.

9. См. его *Sémantique structurale: recherche de méthode*, Paris, 1966, с. 33-36.

10. *Tratat de semiotică generală*, Bucureşti, 1982, с. 128.

11. См., например, А. В. Бондарко, *О грамматике функционально-семантических полей*, "Известия АН СССР. Серия литературы и языка", т. 43, 1984, 6; *Теория функциональной грамматики*, под ред. А. В. Бондарко и др., Москва, 1990.

12. См. М. В. Всеволодова, Е. Ю. Владимирский, *Способы выражения пространственных отношений*, Москва, 1982.

13. В. Г. Гак, Е. Б. Ройзенблит, *Очерки по сопоставительному изучению французского и русского языков*, Москва, 1965; В. Г. Гак, *Сравнительная типология французского и русского языков*, Москва, 1977, и др.

14. См. C. Dominte, *Exprimarea relaţiilor spaţiale şi temporale prin prepoziţii în limba română*, в кн. *Sistemele limbii*, Bucureşti, 1970. :Правда, по данному вопросу имеется целый ряд работ русско-румынского сопоставительного характера; см. их перечень в кн.: S. Vaimberg, *Elemente de gramatică funcţională a limbii ruse*, E.U.B., 1996.

15. *Sémantique structurale: recherche de méthode*, с. 33.

16. С. М. Кузьмина, *Семантика и стилистика неопределенных*

16. С. М. Кузьмина, *Семантика и стилистика неопределенных местоимений*, в сб.: *Грамматические исследования. Функционально-семантический аспект*, под ред. Д. Н. Шмелева, Москва, 1989, с. 159.

17. *Сравнительная типология французского и русского языков*, с. 120.

18. Т. М. Николаева, *Категория определенности - неопределенности*, в кн.: *Лингвистический энциклопедический словарь*, под ред. В. Н. Ярцевой, Москва, 1989, с. 349.

19. *Краткая русская грамматика*, под ред. Н. Ю. Шведовой и В. В. Лопатина, Москва, 1989, с. 259; *Limba română contemporană. Fonetica. Fonologia. Morfologia*, coord. I. Coteanu, Bucureşti, 1985, c. 255-256.

20. *Словарь русского языка*, 22-е изд., Москва, 1990.

21. *Словарь русского языка*, т. I-IV, под ред. А. П. Евгеньевой, Москва, 1981-1984.

22. *Указ. раб.*, с. 79.

Бухарест, 1997

S U M A R

Tiparul s-a executat sub cda 678/2000
la Tipografia Editurii Universității din București

ISBN 973-575-436-3

Lei 41800